

Delinnstilling II

fra

Arbeidsgruppen for revisjon av læringsutbyttebeskrivelsen og utredning av undervisnings- og prøvingsformer på ny studieordning

Avgitt 17.01.2020

Innholdsfortegnelse

1.	Helhetlig forslag til lærings- og prøvingsformer på revidert studieordning	3
2.	Arbeidsgruppens mandat	4
3.	Regelverk om lærings- og prøvingsformer	6
3.1.	Undervisning	6
3.2.	Vurderingsformer.....	7
4.	Læringsformer: overordnede synspunkter	9
4.1.	Innledning	9
4.2.	Arbeidsgrupper	10
4.3.	Storgrupper	13
4.4.	Forelesninger	14
5.	Prøvingsformer: overordnede synspunkter	16
5.1.	Oversikt	16
5.2.	Skoleeksamen	17
5.3.	Hjemmeeksamen	19
5.4.	Muntlig eksamen	20
5.5.	Opprettelse av utvalg for å sikre varierte prøvingsformer	22
5.6.	Prøvingsformer og vitnemål.....	22
5.7.	Sensur.....	22
6.	Første studieår	23
6.1.	Oversikt	23
6.2.	Ex.fac. (Metode I).....	25
6.3.	Familie- og arverett.....	26
6.4.	Avtalerett	28
6.5.	Erstatningsrett	32
6.6.	Tings- og immaterialrett	33
6.7.	Metode II.....	34
7.	Andre studieår	36
7.1.	Oversikt	36
7.2.	Rettsstaten – statsrett, europarett og folkerett	36
7.3.	Forvaltningsrett.....	39
8.	Tredje studieår	41
8.1.	Oversikt	41
8.2.	Obligasjonsrett.....	42

8.3. Rettshistorie og komparativ rett.....	44
9. Fjerde studieår	45
9.1. Oversikt	45
9.2. Strafferett.....	46
9.3. Rettergang.....	47
9.4. Formuerett.....	49
10. Læringsutbyttebeskrivelsen og de enkelte emnene (programansvaret)	50
10.1 Forholdet mellom læringsutbyttebeskrivelse og emnene.....	50
10.2. Læringsutbyttebeskrivelsen.....	51
10.3. Kunnskapskravene	52
10.4. Ferdighetskravene	54
10.5. Kompetansekravene	57
11. Oversikt over de viktigste forslagene	59
12. Ressursbruk.....	60

1. Helhetlig forslag til lærings- og prøvingsformer på revidert studieordning

Arbeidsgruppen for revisjon av læringsutbyttebeskrivelsen og utredning av undervisnings- og prøvingsformer på ny studieordning ble oppnevnt av fakultetsstyret 30. april 2019 (styresak 27/19). Arbeidsgruppen har hatt følgende sammensetning:

- Professor Magne Strandberg¹ (leder)
- Professor Berte-Elen Konow
- Professor Søren Koch
- Postdoctor Ingun Fornes
- Seniorrådgiver Nina Østensen
- Student Emilie Mellbye Rytter
- Student Andreas Myrseth Kolstad
- Seniorrådgiver Marianne Hauger (sekretær)

I samsvar med mandatet gitt av styret, ga arbeidsgruppen først et forslag til revidert læringsutbyttebeskrivelse for masterprogrammet i rettsvitenskap. Forslaget til læringsutbyttebeskrivelse ble, etter at noen mindre endringer var foreslått av dekan, vedtatt av fakultetsstyret 4. juni 2019.² Arbeidsgruppen legger nå frem sin andre delinnstilling. Delinnstillingen gir et helhetlig forslag til lærings- og prøvingsformer på de fire første studieårene på den nye studieordningen.

¹ Strandberg tok over ledelsen av utvalget etter Halvard Haukeland Fredriksen, se fakultetsstyrets vedtak i sak 46/19.

² https://www.uib.no/sites/w3.uib.no/files/attachments/innkalling_04.06.2019_sak_43-62.pdf

Arbeidsgruppen har hatt 11 møter i perioden 23. august 2019 til 9. januar 2020. De emneansvarlige har vært involvert i flere runder.³ Samarbeidet med de emneansvarlige ble organisert slik at det for hvert emne ble sendt ut et spørsmålsskriv om læringsformer, prøvingsformer og hvilke deler av læringsutbyttebeskrivelsen emnet bidrar til å oppfylle. Hvert enkelt emne har deretter blitt diskutert i arbeidsgruppen, som utarbeidet et forslag til lærings- og prøvingsformer. Dette forslaget har så igjen blitt diskutert med enkelte emneansvarlige før arbeidsgruppen har formulert forslaget som nå legges frem. Studieårsansvarlige for 1.- 4. studieår har også fått seg forelagt skissen og vurdert om de foreslåtte endringene er administrativt gjennomførbare. Studentrepresentantene i utvalget har etter bestilling utredet hva som er fordeler og ulemper ved ulike prøvingsformer og den variasjon som kan oppnås med å gi ulike oppgavetyper.

Arbeidsgruppen har forstått sin rolle slik at vi overfor fakultetsstyret fremmer et helhetlig forslag om lærings- og prøvingsformer for det meste av den nye studieordningen, og at det i fortsettelsen – før og etter implementering av ny studieordning – vil være et stadig pågående studiekvalitetsarbeid ved fakultetet. Vi forutsetter at kvalitetsarbeidet fortsetter omtrent som i dag, det vil si at det ledes av Studieutvalget, studiedekan og studieadministrasjonen og med Fakultetsstyret som ansvarlig for økonomiske rammer og vurderinger av prinsipiell karakter. Vi forutsetter videre at de emneansvarliges rolle og autonomi også i fremtiden vil avhenge av vedtakene som til enhver tid fattes i Studieutvalget. For arbeidsgruppen medfører dette ikke bare at fakultetets organer har den formelle kompetanse til eventuelt å vedta gruppens forslag, men også at det på flere punkter i vårt arbeid har vært nødvendig å trekke en grense mellom vårt forslag til lærings- og prøvingsformer og det som bør inngå i det stadig pågående studiekvalitetsarbeidet. Vår viktigste oppgave er å overskue lærings- og prøvingsformene på studieordningen i sin helhet, ikke å gå inn i alle detaljene.

2. Arbeidsgruppens mandat

Arbeidsgruppens mandat er bredt og sammensatt. Overordnet sett går mandatet ut på å gi et «helhetlig forslag til undervisnings- og prøvingsformer på 1.-4. studieår.» Arbeidsgruppen skal altså ikke ta for seg 5. studieår, men det følger av mandatet at gruppen kan forutsette at enkelte av læringsmålene oppfylles av emner på det studieåret. Etter mandatet skal arbeidsgruppen også foreslå lærings- og prøvingsformer for andre semester 3. studieår, som består av *Retts historie og komparativ rett* (12 stp.), *Norsk språklige valgmenner* (10 stp.) og *Engelsk språklige valgmenner* (10 stp.). Arbeidsgruppen er bedt om å se særlig på spørsmålet om hvordan innvekslingsstudenter kan nyttiggjøre seg emnet i retts historie og komparativ rett. Arbeidsgruppen har imidlertid funnet det lite hensiktsmessig å gi anbefalinger om lærings- og prøvingsformer for valgmennene. Det er vanskelig å si noe om hva som er hensiktsmessige lærings- og prøvingsformer når det ikke ennå er klart hva emnene her vil inneholde, og det kan dessuten være gode grunner til at lærings- og prøvingsformene bør kunne variere fra emne til emne.

Arbeidsgruppen skal ta opp alle forhold ved *læringsformene* (undervisningsformene) på de første fire studieårene, men med den viktige reservasjon at «Bergensmodellen» skal ligge fast. Av mandatet følger det at:

³ Vi presiserer at det foreløpig ikke er utpekt emneansvarlige for den nye studieordningen, slik at arbeidsgruppen i samarbeidet med de emneansvarlige har tatt utgangspunkt i de som har emneansvar på dagens studieordning. For emnene som på den nye studieordningen er tematisk videre enn lignende emne på dagens studieordning har vi også trukket inn enkelte andre enn de som har emneansvar i dag. Dette gjelder først og fremst emnene *Tings- og immaterialrett*, *Rettsstaten* og *Obligasjonsrett*.

«Hovedtrekkene i undervisningsopplegget på dagens studieordning («Bergensmodellen») skal ligge fast. Dette innebærer bl.a. videreføring av ordningen på 1. og 2. studieår med ukentlige møter i studentledete arbeidsgrupper med 10-12 studenter, lærerledete storgrupper bestående av 3 arbeidsgrupper som møtes ca. annenhver uke, og løpende arbeid med å skrive og kommentere juridiske tekster. Forholdstallet mellom forelesninger og storgrupper/seminargrupper forutsettes også videreført omtrent som i dag.»

Arbeidsgruppen tolker dette slik at vi i høyden skal foreslå justeringer av undervisningsopplegget innenfor en ordning hvor forelesninger, arbeidsgrupper og storgrupper/seminargrupper er de sentrale undervisningsarenaene og hvor skriving og kommentering av oppgaver er en sentral del av studentenes hverdag. I tillegg er arbeidsgruppen særlig bedt om å vurdere disse forholdene knyttet til læringsformer:

- endringer i antall, omfang og oppfølging av de mange skriftlige arbeidene som studentene i dag leverer
- å foreslå justeringer i innslaget av obligatoriske læringsaktiviteter

Mandatet gir arbeidsgruppen noe videre adgang til å foreslå endringer av *prøvingsformer*. Mandatet bygger på et ønske om mer varierte prøvingsformer, altså at det oftere enn i dag skal anvendes andre prøvingsformer enn skriftlig skoleeksamen. Et slikt ønske er i samsvar med Stortingsmelding 16 («Kvalitetsmeldingen») hvor det stadfestes at målet med meldingen er at «(...) alle studenter skal møte aktiviserende og varierte lærings- og prøvingsformer, der digitale muligheter utnyttes». ⁴ I UiBs handlingsplan for utdanning ⁵ følges dette målet opp:

Delmål 1: UiB skal arbeide systematisk for å ha helhetlige studieprogram med godt samsvar mellom læringsutbyttebeskrivelser, undervisning, læringsaktiviteter, og vurderingsformer.

Og:

I alle studieprogram bruke studentaktive og varierte undervisnings- og vurderingsformer som fremmer læring. Disse skal beskrives og begrunnes i studieplanen.

I samsvar med dette skal arbeidsgruppen ha en helhetlig tilnærming til prøvingsformene på den nye studieordningen, men det følger av mandatet at gruppen kan komme med konkrete forslag til bestemte prøvingsformer på bestemte emner. Mandatet gir dessuten visse føringer for enkeltemner:

- prøvingsformen på de tre største emnene – Rettsstaten (28 stp), Forvaltningsrett (22 stp) og Obligasjonsrett (28 stp) – skal ikke utelukkende være skoleeksamen
- vurderingsuttrykket på første semester første studieår – (Ex.fac., Familie- og arverett, Avtalerett) skal alle være bestått/ikke-bestått

Arbeidsgruppen er dessuten bedt om å komme med forslag som innebærer reell styrking av sensuren, da særlig på 3. og 4. studieår.

Arbeidsgruppen skal altså konsentrere seg om lærings- og prøvingsformene, og skal ikke gi forslag om det *faglige innholdet* i emnene. Det følger av mandatet at arbeidsgruppen ikke skal foreslå eller

⁴ Meld. St. 16 (2016–2017) Kultur for kvalitet i høyere utdanning, s. 21

⁵ <https://www.uib.no/strategi/110057/handlingsplan-kvalitet-i-utdanning-2017-2022#innsatsomr-de-a-uibs-studieprogram-skal-ha-h-y-kvalitet-v-re-relevante-og-forskningsbaserte>

utarbeide emnebeskrivelser, de skal skrives etter at vårt forslag til lærings- og prøvingsformer er levert. Som en modifikasjon av dette følger det av mandatet at arbeidsgruppen skal komme med forslag til en «klar ansvars plassering på emnenivå av læringsmålene i læringsutbyttebeskrivelsen for masterprogrammet». Selv om en slik ansvars plassering kan påvirke hvilke lærings- og prøvingsformer masterprogrammet skal inneholde, kan de fleste punktene i læringsutbyttebeskrivelsen bare oppfylles dersom arbeidsgruppen gir visse forslag om innholdet i bestemte emner.

I henhold til mandatet skal arbeidsgruppens forslag holde seg innenfor de ressursene som fakultetet per i dag bruker på lærings- og prøvingsformer på 1. til 4. studieår. Det kan diskuteres om mandatet dermed legger opp til at den samlede ressursbruken for de fire studieårene ikke skal overskride dagens ressursbruk, eller om det også legges opp til at kostnadene på hvert enkelt studieår skal være i samsvar med dagens ressursbruk. Arbeidsgruppen har valgt å tolke mandatet slik at kostnadene både skal være innenfor dagens ressursbruk for studieårene samlet og innenfor ressursbruken for hvert enkelt studieår. Samtidig legger vi til grunn at det kan foreslås enkelte endringer som medfører mindre justeringer av ressursbruken mellom studieårene.

I henhold til fakultetsstyrets vedtak av 30. april 2019 (styresak 27/19), skal den reviderte studieordningen se ut som følger:

1. år	Ex.fac. (10 sp) (Metode I)		Avtalerett (9 sp)	Erstatningsrett (10 sp)	Tings- og immaterialrett (14 sp)
		Familie- og arverett (9 sp)		Metode II (8 sp)	
2. år	Rettsstaten statsrett, europarett, folkerett (inkl. menneskerettigheter) (28 sp)			Forvaltningsrett (22 sp)	
				Rettsfilosofi + språk- og argumentasjonsteori (10 sp)	Ex.phil.
3. år	Obligasjonsrett (28 sp)			Retts historie og komparativ rett (12 sp)	
				Norskspråklige valgemner (10 sp) - Skatterett - Barnerett - Miljørett - Informasjons- og personvernrett	
				Engelskspråklige valgemner (10 sp)	
				Alternativ: Utveksling (30 sp) JUS 134-B Utveksling – komparativ rett (2 sp)	
4. år	Strafferett (20 sp)		Rettergang (20 sp)	Formuerett (20 sp)	
5. år	Metode III (10 sp)			Masteroppgave (30 sp.)	
	Spesialeemner (2 á 10 sp eller ett á 20 sp)				
	Alternativt: Masteroppgave (30 sp)			Spesialeemner (2 á 10 sp eller ett á 20 sp)	
	Alternativt: JUS 397 Forskerlinje (70 sp)				
Alternativt: Ett års utveksling som inkluderer 30 sp. masteroppgave (f.eks. L.L.M.), evt. kortere utvekslingsopphold som innpasses på ulikt vis i 5. året.					

3. Regelverk om lærings- og prøvingsformer

3.1. Undervisning

Etter [universitet- og høyskoleloven](#) (uhl.) § 3-8 er studieåret normalt 10 måneder. Det heter videre at det er universitetets styre som «fastsetter undervisningsterminene». Ved Universitetet i Bergen reguleres undervisningsåret i Forskrift om opptak, studier, vurdering og grader ved Universitetet i Bergen (heretter UiB-forskriften) regulerer undervisning i kapittel 5.

Undervisningsmetodene er regulert i [Studieplan for femårig masterprogram i rettsvitenskap ved UiB](#):

«3. Undervisningen er basert på problembasert læring (PBL).

- *Førellesingar* vert som hovudregel tilbodne i alle emne.
- *Arbeidsgrupper* under leiing av ein vidarekommen student vert haldne i alle emne på første og andre studieår. Arbeidsgruppene konsentrerer seg om oppgåveløysing. Det er krav til førebuing og aktiv deltaking, svar på oppgåver og kommentering av oppgåver skrivne av medstudentar.
- På tredje studieår vert studentane plasserte i virtuelle grupper der ein skriv oppgåvesvar og kommenterer kvarandre sine oppgåver. Det vert i tillegg tilrettelagt for frivillige og sjølvstyrte arbeidsgrupper.
- *Storgrupper* under leiing av ein lærar vert haldne i alle emne i dei tre første studieåra. Ei storgruppe består av tre arbeidsgrupper. Det er krav til førebuing og aktiv deltaking.
- *Seminarundervisning* vert tilbode på fjerde studieår. Det er krav til førebuing og aktiv deltaking.

[...]»

Om obligatorisk undervisningsaktivitet, heter det i UiB-forskriften § 5.5 første ledd at det “ikke [er] karaktertellende, men må være godkjent i henhold til emnebeskrivelsen for at studenten skal kunne fremstille seg til vurdering”. Videre fremgår det i bestemmelsens andre ledd at “Det enkelte fakultet fastsetter krav for obligatorisk deltagelse eller obligatorisk undervisningsaktivitet i emnebeskrivelsen og/eller studieprogrambeskrivelsen”.

Det juridiske fakultet innførte krav til obligatorisk deltagelse i alle obligatoriske emner ved innføringen av kvalitetsreformen i 2003. I § 2-4 nr. 2 i [Utfyllende regler for studier ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Bergen](#) heter det at emnet “kan ikke godkjennes og sensur ikke fastsettes uten at studenten har oppfylt de obligatoriske undervisningsaktivitetene som er fastsatt for emnet. Dette gjelder selv om manglende deltakelse skyldes forhold studenten ikke kan lastes for”. Videre heter det i bestemmelsens tredje ledd at minimumsvilkåret for å få godkjent et kurs, er at studenten har deltatt i de obligatoriske undervisningsaktivitetene, og oppfylt de kravene som er fastsatt i emnebeskrivelsen. Inntil 25 % avvik fra full deltagelse aksepteres. Deltakelsen regnes ut som fastsatt i "[Retningslinjer for utrekning av obligatorisk deltaking](#)". Obligatoriske undervisningsaktiviteter kan underkjennes også i ettertid, jf. [forvaltningsloven](#) § 35.

3.2. Vurderingsformer

Etter uhl. § 3-9 første ledd skal universiteter og høyskoler «sørge for at kandidatenes kunnskaper og ferdigheter blir prøvet og vurdert på en upartisk og faglig betryggende måte». Det heter videre at «Vurderingen skal også sikre det faglige nivå ved vedkommende studium».

Ifølge uhl. § 3-3 tredje ledd fastsetter universitetets styre bestemmelser om bl. a. «vurderingsformer». UiB-forskriften regulerer vurderingsformer i kapittel 6. I bestemmelsen § 6.2 heter det at følgende vurderingsformer kan benyttes ved UiB:

- a) skriftlig skoleeksamen
- b) muntlig eksamen
- c) hjemmeeksamen
- d) mappevurdering
- e) veiledede oppgaver og ikke-veiledede oppgaver, herunder bachelor- og

masteroppgaver/masterprosjekter

f) prøveforelesning

g) bestått på grunnlag av fremmøte

h) konserter, produksjoner og andre former for utøvende kunst, musikk og design i samsvar med studieplaner og emnebeskrivelser

i) lab-rapporter

j) praksis

k) klinisk prøve

l) feltarbeid/tokt

(2) Det kan bestemmes at en vurderingsform skal brukes alene eller i kombinasjon med andre. Det skal bestemmes i studieplanen eller i emnebeskrivelsen hvilke av disse vurderingsformene som skal inngå som deler i vurderingsordningen for et emne. Hvis vurderingsformen kan eller skal foregå som gruppevurdering må dette fastsettes i studieplanen.

Det går frem av uhl. § 3-9 sjette ledd hvilke vurderingsuttrykk som kan benyttes ved «eksamen, prøve, bedømmelse av oppgave eller annen vurdering». Karaktersystemet skal enten være «bestått/ikke bestått eller en gradert skala med fem trinn fra A til E for bestått og F for ikke bestått». Det følger av dette at uttrykket «godkjent/ikke godkjent» ikke regnes som «vurderingsuttrykk» ved avsluttende vurderinger. Uttrykket benyttes som vurdering av obligatoriske aktiviteter som vilkår for å gå opp til eksamen.

I UiB-forskriften § 7.1 første ledd heter det at «[g]rensen mellom bestått og ikke bestått kan settes høyere enn grensen mellom E og F der en kun benytter uttrykkene bestått/ikke bestått og ikke den graderte skalaen». I bestemmelsens andre ledd heter det videre at «[n]år universitets- og høyskolelovens karakterskala bestått/ikke bestått benyttes, skal dette være et selvstendig vurderingsuttrykk uten sammenheng med den graderte karakterskalaen».

Etter uhl. § 3-9 annet ledd skal sensorer oppnevnes av universitetets styre. Ved UiB er dette delegert til enhetene, jf. UiB-forskriften § 7.3.1 nr. 2. Det gjelder sensurarbeid av «eksamen, prøve, bedømmelse av oppgave eller annen vurdering når resultatet inngår på vitnemålet eller innregnes i karakter for vedkommende studium». Det «skal være minst to sensorer, hvorav minst én ekstern, ved bedømmelse av kandidatens selvstendige arbeid i høyere grad». Det skal i tillegg være to sensorer ved ny sensurering etter §§ 5-2 og 5-3, hvorav minst én ekstern. Etter dagens studieordning gjelder ordningen med to sensorer ved ordinær sensur kun emnene knyttet til masteroppgave (JUS399, JUS397 og JUS396) og muntlige eksamener.

Ifølge UiB-forskriften § 7.3.2 tredje ledd skal det ved bedømmelsen av muntlig eksamen være «minst to sensorer, hvorav den ene normalt skal være ekstern. Dersom ingen av sensorene er eksterne, må vurderingsordningen godkjennes særskilt av fakultetet, basert på programsensors evaluering av vurderingsordningen». Fakultetet kan gjøre «unntak fra dette for visse typer løpende vurderinger hvor et slikt krav er særlig vanskelig å praktisere».

Kandidatens rett til begrunnelse for karakterfastsetting følger av uhl. § 5-3 første ledd. Retten til begrunnelse gjelder uansett vurderingsform. Kandidaten har ifølge fjerde ledd rett til å klage over karakteren. Retten gjelder ifølge femte ledd ikke ved bedømmelse av muntlig prestasjon, og heller ikke ved «vurdering av praksisstudier eller lignende som etter sin art ikke lar seg etterprøve».

Ved klagesensur skal det ifølge § 3-9 femte ledd første punktum benyttes «minst to nye sensorer, hvorav minst én ekstern». Dette gjelder selv om det ved opprinnelig sensur bare var en sensor. Krav om to sensorer, hvorav minst en ekstern, for masteroppgaver og ved klagesensur går også fram av

UiB-forskriften. Det er her presisert at «den eksterne bedømmersensoren [må] hentes utenfor institusjonen», det vil si utenfor UiB.

I UiB-forskriften § 6-8 (1) er det angitt en øvre grense på tre vurderingsforsøk per emne. I henhold til bestemmelsens tredje ledd kan fakultetet avgjøre søknad om dispensasjon fra denne «tregangersregelen». I henhold til fakultetets entydige og langvarige praksis gis det ikke dispensasjon fra tregangersregelen for gjentak av tidligere bestått eksamen.

Fra og med 1. januar 2013 (møte 13. desember 2011 i Fakultetsstyret, sak 84/11) har studenter ved masterprogrammet en kvote på fire gjentak av tidligere bestått eksamen gjennom studiet, se Utfyllende regler for studier ved Det juridiske fakultet, UiB § 3-4 (1) c) iv. Antall gjentak telles på samme måte som «tellende forsøk» etter § 3-4 (3) b). Kvoten reduseres med ett forsøk per år man får godskrevet fra andre læresteder. Gjentak begrenses imidlertid av tregangersregelen og av reglene om emnesperre.

I utfyllende regler for studier ved Det juridiske fakultet § 3-4 bokstav c), 1) v-vii, finnes bestemmelsene om emnesperre. Reglene er innført av faglige grunner, og skal ivareta hensynet til universitet- og høyskoleloven § 3-9 (1), der institusjonene er pålagt å «*sørge for at kandidatenes kunnskaper og ferdigheter blir prøvd og vurdert på en upartisk og faglig betryggende måte*». Uten emnesperre ville kandidatene ha så ulike forutsetninger for den enkelte eksamen, at fakultetet vanskelig kan sikre at vi oppfyller lovens krav. Fakultetet anser at faglige hensyn ikke kan vike for individuell tilrettelegging; denne oppfatningen finner støtte i UiB-forskriften § 6.13.1 nr. 2 og § 5.6 nr. 2.3.3 Revisjon av Universitet- og høyskoleloven (Aune-utvalget)

Den 22. juni 2018 ble det nedsatt et lovutvalg som skal gjennomgå og vurdere endringer i regelverket for universiteter, høyskoler og studiesamskipnader.⁶ Lovutvalget skal foreslå:

- Ny lov for universiteter og høyskoler
- Endringer i forskriftene gitt med hjemmel i universitets- og høyskoleloven
- Endringer i studentsamskipnadsloven og –forskriften

Utvalget skal levere sin utredning senest 1. februar 2020. Det overordnede regelverket om lærings- og prøvingsformer vil dermed kunne bli endret i nær fremtid. Arbeidsgruppen har likevel basert sin innstilling på regelverket slik det er nå.

4. Læringsformer: overordnede synspunkter

4.1. Innledning

Mens jusstudiet frem til innføringen av kvalitetsreformen i 2003 var et utpreget selvstudium med frivillig undervisning, medførte studieordningen fra 2003 en kraftig omlegging hvor studentene i mye større grad enn før får fortløpende og obligatorisk undervisning fra faglærere og viderekomne studenter.⁷ I tillegg til at undervisningen og prøvingen gikk over til å bestå av moduler i stedet for avdelinger, endret man undervisningsopplegget til studentaktiv læring i faste grupper.⁸ Det

⁶ Se <https://www.universitetsoghoyskolelovutvalget.no/>

⁷ Se Asbjørn Strandbakken, «Innledning», i *Juristutdanningens faglige og pedagogiske utfordringer*, (Skjold Wilhelmsen/Strandbakken red), Fagbokforlaget 2010 s. 11-12 og Lars Skjold Wilhelmsen, «Masterstudiet i rettsvitenskap ved Universitetet i Bergen», samme bok, s. 131. Se også Lars Skjold Wilhelmsen, «Jusstudiet i Bergen», i *Juridisk fagdidaktikk. Med vekt på studentenes læring*, Fagbokforlaget 2013 s. 309–333.

⁸ Skjold Wilhelmsen 2010 s. 132–133.

pedagogiske utgangspunktet var i stor grad problembasert læring, og studentenes skriving av mindre oppgaver ble en sentral del av undervisningen.⁹ I hvert fall på de første studieårene skal studentene ha en tett oppfølging kombinert med mye skriving av oppgaver og deltakelse på storgrupper og arbeidsgrupper.

Det følger som sagt av vårt mandat at «Bergensmodellen», det vil si ordningen med arbeidsgrupper, storgrupper og forelesninger, skal videreføres for de to første studieårene. Det samme gjelder forholdstallet mellom disse undervisningsformene. Vi skal altså i første rekke foreslå justeringer av undervisningsopplegget. Samtidig er det viktig å understreke at det kan gjøres mange variasjoner innenfor undervisningsformene arbeidsgruppe, storgruppe og forelesning. Før vi går inn i diskusjonene av de enkelte emnene vil vi derfor gi en oversikt over noen av mulighetene som finnes innenfor disse undervisningsformene.

Noen av mulighetene for variasjon er allerede tatt i bruk av de enkelte emneansvarlige, noe deres innspill til oss i høringsrunden har vist mange eksempler på. I redegjørelsen nedenfor vil vi gjøre nytte av disse innspillene, og vi vil dessuten trekke inn emneevalueringer fra studieårene 2017/2018 og 2018/2019.¹⁰ Referansegruppereferatene har gitt arbeidsgruppen en antydning om hva som er studentenes oppfatning av de ulike undervisningsformene, hva som kan forbedres ved dagens undervisningsformer og ikke minst hva studentene selv opplever at gir læring. Nå er det grunn til å understreke at det kan være store forskjeller mellom det studentene oppgir at har gitt læringsutbytte og det som faktisk har gitt læringsutbytte.¹¹ Studentenes faktiske læring vil avhenge av mange faktorer, mange av dem er studentene selv ubevisste om. Noen av de faktorene som påvirker studentenes faktiske læringsutbytte ligger utenfor valget av undervisningsformer, blant annet hvor mye innsats studentene legger ned og hvilken kvalitet det er på deres lesing, analyser og diskusjoner seg imellom.¹²

Arbeidsgruppen har diskutert seg frem til justeringer av de undervisningsformene som benyttes i dag. Det er viktig at det som fungerer i dagens ordning blir videreført, og at nye ideer kan bli prøvd ut i den nye ordningen. Hovedtrekkene i arbeidsgruppes endringsforslag er at det totale læringstrykket fra obligatoriske aktiviteter skal noe ned, at det skal stilles høyere krav til gruppeundervisningen og at undervisningsformene i større grad enn i dag skal inneholde en progresjon fra det ene studieåret til det neste.

4.2. Arbeidsgrupper

I dagens studieordning blir studentene på første og andre studieår delt inn i arbeidsgrupper med 10-12 studenter.¹³ Gruppene ledes av en viderekommen student som ofte går på tredje eller fjerde studieår. Arbeidsgruppelederen skal lede diskusjoner og kommentere studentenes skriftlige

⁹ Skjold Wilhelmsen 2010 s. 134-135 og 136-139.

¹⁰ Studieutvalget innførte ellers nettbaserte evalueringsskjema fra og med studieåret 2016/2017. Skjemaene skal være en del av en grundigere emneevaluering som for hvert emne skal skje hvert tredje år. Det er brukt tall fra 2017/2018 og 2018/2019 da disse skjemaene er like og stiller de samme spørsmålene. Se også Skjold Wilhelmsen 2010 s. 147-148 om en undersøkelse fra 2009 om opplevd læringsutbytte av en rekke ulike undervisningsformer på fakultetet.

¹¹ Jan-Ove Færstad, *Å studere juss – Med eksempler fra kontraktsrett I ved UiB*, (for tiden upublisert) punkt 2.

¹² Jan-Ove Færstad, *Å studere juss – Med eksempler fra kontraktsrett I ved UiB*, (for tiden upublisert) punkt 2.

¹³ Nærmere om arbeidsgruppene: Skjold Wilhelmsen 2010 s. 131 ff (særlig s. 139-140) og Skjold Wilhelmsen 2013 s. 318-319.

besvarelser.¹⁴ I tillegg skal gruppelederen gjennomføre frivillige veiledningssamtaler med alle gruppelemmene.

Studentene skal etter gruppemøtet levere en oppgave og kommentere medstudenters oppgaver. Disse tre aktivitetene, samt storgruppemøter, inngår som obligatoriske krav for å få gå opp til eksamen. Studentene kan imidlertid ha et fravær på 25 % av aktiviteten.

På første studieår er det totalt 19 arbeidsgruppesamlinger fordelt på 31 undervisningsuker,¹⁵ mens det er 27 arbeidsgruppesamlinger over 40 undervisningsuker på andre studieår. De ukene hvor det ikke blir avholdt arbeidsgrupper har studentene obligatorisk kursoppgave¹⁶ eller eksamen. Uken før eksamen er også ofte uten undervisning. På tredje studieår endrer opplegget seg ved at arbeidsgruppene ikke har en gruppeleder – gruppene er selvstyrte. Studentene leverer og kommenterer arbeidsgruppeoppgavene i et virtuelt grupperom i Office 365. Studentene mottar deretter kommentarer på sine oppgaver fra en av fakultetets ansatte eller en ekstern.¹⁷

På emneevalueringen, som vist til under punkt 4.1, har 390 studenter på første studieår svart på en evaluering om hva som bidro til læring dette studieåret. På spørsmålet i hvor stor grad *arbeidsgruppene* har bidratt til din læring på emnet, svarer 87 % enten i svært stor grad eller i stor grad.¹⁸ Gruppene bidrar til trening i skriving og argumentasjon (muntlig og skriftlig). I tillegg står arbeidsgruppene sentralt for et godt og trygt læringsmiljø, og de er fakultetets mentorordning – en ordning som nylig har vært modell for nye mentorordninger på andre fakulteter.¹⁹

En utfordring med dagens arbeidsgruppeopplegg er den totale arbeidsmengden og de mange korte tidsfristene. Studiehverdagen til studentene handler i stor grad om å lese seg opp slik at en arbeidsgruppeoppgave kan bli besvart. Vi stiller spørsmål ved denne arbeidsmetoden og om den kan medføre en i overkant oppstykket måte å lære på. Ved å frigjøre tid til selvstudium kan studentene få bedre tid til å skaffe seg oversikt over emnet og gjøre studentene bedre i stand til å finne frem til problemstillinger på egen hånd. Et konkret tiltak for å dempe arbeidspresset kan være å fjerne arbeidsgruppene som er i samme uke som det er storgruppe. Et tiltak for å redusere antallet innleveringsfrister kan være å la studentene jobbe med større oppgaver og hvor man bruker to arbeidsgruppesamlinger på samme oppgave. På denne bakgrunn mener vi at det kan være grunn å justere arbeidsgruppeopplegget ved å gjøre disse endringene:

- *Færre, men noe større oppgaver.* I stedet for at hver arbeidsgruppesamling skal lede frem til innlevering av en kort skriftlig besvarelse, bør det innleveres noe færre skriftlige

¹⁴ Se Kjersti-Margrethe Bruaas og Tonje Skjeie, «Det å være arbeidsgruppeleder», i *Juristutdanningens faglige og pedagogiske utfordringer*, (Skjold Wilhelmsen/Strandbakken red), Fagbokforlaget 2010 s. 151–161 om arbeidsgruppelederrollen.

¹⁵ Et studieår inneholder 40 undervisningsuker. På første studieår blir arbeidsgruppene tilbudt på JUS111 Forvaltningsrett, JUS114 Juridisk metode, JUS113 Kontraktsrett 1 og JUS112 Arve- og familierett. Antall arbeidsgrupper er hentet fra timeplanen for 2018/2019.

¹⁶ Det er obligatorisk kursoppgave på alle emner med unntak av JUS114 Juridisk metode og JUS121 NIRI.

¹⁷ Om den pedagogiske verdien av student-tilbakemeldinger i undervisningssammenheng se: Thomas A. Angelo and Patricia Cross, *Classroom Assessment Techniques*, 2. ed. Jossey-Bass 1998; R. Marzano, D. Pickering and J. Pollock, *Classroom instructions that work, Research-based strategies for increasing student achievement*. Alexandria, VA: ASCD.

¹⁸ Skjemaet oppstiller spørsmålet: *I hvor stor grad bidro følgende til din læring på kurset*. Svaralternativene deles inn i fem: i svært stor grad, i stor grad, i middels grad, i noen grad, i lite grad og vet ikke.

¹⁹ Universitetsstyret vedtok i 2016 at UiB skal sørge for at «(...) alle studenter kan ta del i en faglig mentorordning innen 2019 (34/16). UiB og Sammen jobber nå med kartlegging av ulike former for mentorering ved UiB. Prosjektet er finansiert av Helsedirektoratet.

arbeider enn i dag og i stedet åpnes for større besvarelser og gjerne med flere ulike sjangre. En slik ordning er allerede i bruk i JUS122 skadebot hvor studentene i dag bare leverer én av de to siste arbeidsgruppeoppgavene og til gjengjeld har dobbel ordgrense på den oppgaven. Studentene har også uttrykt at ordgrensen til arbeidsgruppeoppgavene er for knappe. I stedet for å bruke plass på å bygge opp drøftinger, må de bruke tid på å kutte tekst.²⁰ Det er vanskelig å gi noe generelt svar på hvor lange besvarelser det bør åpnes for og hvor ofte studentene skal levere inn, og dette må nesten få variere noe fra det ene emnet til det andre. Helt i starten av studiet er det ønskelig at studentene lærer seg å skrive korte og enkle besvarelser, og slik kan det sikkert også være når studentene senere på studiet er helt i starten av et emne. Men hvis det skal være rom for faglig progresjon også på arbeidsgruppene, må ordgrensene være romslige nok til at studentene kan skrive også noe mer komplekse resonnementer fullt ut – det vil si uten at relevante momenter må slettes.

- *Gruppeinnleveringer.* Jurister må være i stand til å arbeide i grupper og å levere skriftlige arbeider som er resultat av samarbeid. I læringsutbyttebeskrivelsen er også det å jobbe i grupper nevnt som en ferdighet våre kandidater skal ha. Hvis vi skal utvikle slike ferdigheter hos våre kandidater, kan gruppeinnleveringer av arbeidsgruppeoppgaver være et godt virkemiddel. Vi ser for oss at i det minste én av arbeidsgruppeoppgavene på de større emnene (i hvert fall emner over 20 studiepoeng) er lagt opp slik at tre eller fire studenter leverer sammen, eventuelt kan hver tredje oppgave leveres av tre eller fire sammen. I og med at flere studenter skriver besvarelsen sammen bør ordgrensen bli atskillig høyere enn det som er vanlig i dag.
- *Obligatorisk arbeidsgruppeoppgave i stedet for obligatorisk kursoppgave.* I dag har de fleste emner obligatorisk kursoppgave som hver student må skrive og bestå før hen kan gå opp til eksamen. Arbeidsgruppen mener at obligatorisk kursoppgave gir god skrivetrening og god læring. Samtidig er det av ressursmessige grunner problematisk at oppgavene kommenteres av eksterne. For å få et tilstrekkelig antall kommentatorer har fakultetet krevd at alle som skal sensurere eksamen i et emne også må kommentere obligatorisk kursoppgave, noe som kan gjøre det vanskeligere å få godt kvalifiserte sensorer. For å bøte på dette kan den obligatoriske kursoppgaven fases inn som en del av arbeidsgruppeopplegget. Den obligatoriske oppgaven kan da være omtrent som i dag, det vil si at det er en oppgave som må skrives av alle innenfor 4-5 arbeidsdager, men at oppgavene kommenteres av arbeidsgruppelederne. Dersom dette vil medføre en for stor arbeidsbelastning for arbeidsgruppeleder, kan det vurderes å anvende tidligere arbeidsgruppeledere til å kommentere obligatorisk arbeidsgruppeoppgave. Dersom obligatorisk oppgave kommenteres av arbeidsgruppeleder, skal det i tillegg være en plenumsgjennomgang av oppgaven fra en faglærer. Det er heller ikke slik at man trenger å ha en obligatorisk arbeidsgruppeoppgave på alle emner. Dersom man har en prøvingsform, for eksempel hjemmeeksamen eller en mappeevaluering med et obligatorisk skriftlig element, legger vi til grunn at det ikke er behov for å ha en obligatorisk arbeidsgruppeoppgave i tillegg.

²⁰ Informasjon er blant annet hentet fra referat fra referansegruppemøter.

4.3. Storgrupper

Tre arbeidsgrupper utgjør én storgruppe. Storgruppen ledes av en ansatt fra fakultetet eller en annen kvalifisert jurist, og gruppen skal sammen diskutere og løse oppgaver. Oppgavene skal være mer avanserte enn de som løses i arbeidsgruppene og de skal ikke ende i et skriftlig arbeid. Det er en forutsetning at storgruppene skal fremme studentaktiv læring. En slik læring kan ta mange former, for eksempel lærerstyrt diskusjon, prosedyre, rollespill eller presentasjoner fra studentene. Vi kommer tilbake til deler av dette under gjennomgangen av hvert emne.

Vår gjennomgang av emneevalueringer viste at 32 % av de studentene på første studieår som svarte på undersøkelsen, mente at storgruppen i svært stor grad eller i stor grad bidro til deres læring. På andre studieår var prosentandelen økt til 42 %, og på tredje studieår svarte 64 % innen disse to svaralternativene. På bakgrunn av innspill til referansegruppemøtene og erfaringer fakultetet har gjort, mener studenter likevel at det er uklart hva storgruppene skal være og hvordan studentene skal forberede seg, studenter tør ikke å ta ordet i timene og studenter ønsker at storgruppelederen skal forelese i stedet for å ha diskusjoner.

Det følger av vårt mandat at storgruppene skal videreføres omtrent som i dag. Vi vil understreke at det er mange fordeler med denne undervisningsformen, men at storgruppeundervisningen har et betydelig forbedringspotensial. Det må i større grad bli klargjort hva formålet med storgruppene skal være og hvordan de skal skille seg fra arbeidsgruppene. Vi vil driste oss til å komme med enkelte anbefalinger:

- *Sammenheng med resten av studieopplegg:* storgruppene skal ha en tydelig sammenheng med det øvrige kursopplegget, for alle som underviser på storgruppene. Storgruppene kan gjerne dreie seg om de samme temaene som tidligere har vært opp på arbeidsgrupper, og forskjellen mellom de to undervisningsformene bør være at storgruppen fortrinnsvis er forum for vanskeligere spørsmål enn de som diskuteres i arbeidsgruppene. Noe av poenget med storgruppene må være å benytte den vitenskapelig ansattes spesialkompetanse.
- *Problembasert og studentaktiv:* storgruppene skal, som arbeidsgruppene, være bygget på problembasert og studentaktiv læring. Storgruppene skal ikke være miniforelesninger, det skal være en undervisningsform der oppgaveløsningen er muntlig og basert på en diskusjon hvor både studenter og underviser deltar.
- *Metode, ikke oppgaveteknikk:* storgruppen skal gjerne ta for seg metodiske og rettskildemessige spørsmål, men problemer knyttet til skrivning av oppgaver skal overlates til arbeidsgruppene. Det er viktig at storgruppeoppgavene er tilpasset dette; de skal være egnet for diskusjon, ikke nødvendigvis for å skrives ut.

Vi erkjenner at disse målene for storgruppeundervisningen ikke er enkle å oppnå i praksis. Kravet om at storgruppeundervisningen skal ta opp vanskelige materielle spørsmål stiller store faglige krav til underviseren, og målet om studentaktiv læring stiller store pedagogiske krav til underviseren. På samme måte stiller målet om studentaktiv læring om vanskelige materielle spørsmål store krav til studentene. En mulig vei til å forbedre kvaliteten på storgruppeundervisningen, kan være å legge til rette for økt pedagogisk opplæring av ansatte. I løpet av de siste årene er det gjort et betydelig arbeid for å øke kompetansen til arbeidsgruppelederne, og det kan hende at en form for opplæringsprogram også bør tilbys storgruppeledere. De enkelte emneansvarlige kan også finne god inspirasjon fra andre emneansvarlige, og vi finner grunn til å sakse dette fra innspillet til de emneansvarlige i *Kontraktsrett I*:

«På emnet Kontraktsrett I har storgruppene fått en form der de fungerer som et verdifullt diskusjonsforum, og legger til rette for aktiv læring hos studentene. Et viktig grep vi har gjort er å redusere omfanget av de oppgavene som skal diskuteres på samlingene. Vi har dermed frigjort mer tid til diskusjoner, både i smågrupper og plenum. Bruk av diskusjon i mindre grupper, hvor storgruppelederen beveger seg mellom de ulike gruppene og deltar i diskusjonene ved behov, har fungert svært godt. Tilbakemeldingene fra studentene indikerer også at de opplever det som positivt å få muligheten til å drøfte spørsmål med en vitenskapelig ansatt på andre måter enn gjennom plenumsdiskusjoner i hele gruppen. I det kommende arbeidet med omlegging til ny studieordning er dette noe vi ønsker å videreutvikle.»

Vi finner også grunn til å nevne at storgruppene i *NIRI* i større grad er studentdrevet enn det som er vanlig på andre emner.

I *Retts historie og komparativ rett* leverer hver student et notat på ca. 300-500 stikkord som sendes til storgruppeleder senest ett døgn før storgruppesamlingen. Notatet skal inneholde de sentrale problemformuleringene og de viktigste momentene i hver drøftelse. Innlevering av notatet er et vilkår for å få godkjent oppmøte på storgruppen, og skal gjøre studentene bedre i stand til å delta aktivt i storgruppen. Notatene gjør også at storgruppeleder på forhånd kan se om studentene er på rett vei, slik at storgruppesamlingen kan brukes til å oppklare eventuelle misforståelser. En mulig variant av et slikt opplegg kan være at en gruppe studenter leverer et notat i forkant av storgruppen. Hvis hver arbeidsgruppe leverer et notat, vil hver storgruppeleder motta tre notater i forkant av hver storgruppesamling og man får da et opplegg som er mindre arbeidskrevende for storgruppeleder enn dersom hver student leverer notat.

Storgruppeundervisningen er i dag annerledes på 3. studieår enn på de to første studieårene. Det henger sammen med at det ikke på samme måte er arbeidsgrupper på tredje studieår, men den viktigste forskjellen er at storgruppene på tredje studieår baserer seg på en oppgave som studentene på forhånd har skrevet og levert som oppfyllelse av et arbeidskrav og hvor underviseren kommenterer et antall oppgaver like før eller like etter storgruppen. Flere av de emneansvarlige, blant annet i *Kontraktsrett II* og *Pengekravsrett*, har innvendt at storgruppene i for stor grad blir en ren oppgavegjennomgang med lite aktive studenter. Arbeidsgruppen er enig i dette, og vil blant annet peke på at det kan være et alternativ å gå gjennom oppgaven som en plenumsforelesning i stedet for å anvende storgrupper til dette. Storgruppene kan da heller anvendes til andre formål og være basert på andre oppgaver enn de studentene skriver ut.²¹

4.4. Forelesninger

Forelesningen som undervisningsform innebærer normalt at én underviser foreleser til alle studenter på et emne samlet i et auditorium. Formålet er ofte å gi en oversikt over emnet, å forklare spesielt vanskelige spørsmål eller å presentere oppdateringer eller utviklingstrekk. Forelesninger har lenge vært en dominerende undervisningsform ved universitetene og er det fortsatt i dag. Forelesninger tilbys på alle våre obligatoriske emner, normalt tilbys omtrent én forelesningstime (2 * 45 minutter) per studiepoeng.

Det følger av arbeidsgruppens mandat at forelesningene skal videreføres. Arbeidsgruppen mener at det som hovedregel bør være forelesninger i hvert emne også i fremtiden, selv om

²¹Nærmere i punkt 8.2.

undervisningsformen står mindre sentralt enn tidligere og selv om problemene med forelesningen som undervisningsform er velkjente.²² Som Arild Raaheim sier det:

«Personlig mener jeg at den gode forelesningen har mye for seg, og at den er vel verdt å ta vare på. Problemet er ikke den gode forelesningen, eller forelesningen i seg selv. Problemet er alle de dårlige forelesningene!» (Raaheim 2011 s. 47)

Forelesningen kan egne seg godt til å orientere om et fagfelt og skape oversikt:²³

- å presentere tilgjengelig informasjon og vise bredden i et fagfelt
- å gjennomgå spesielt vanskelige tekster og å gi lesehjelp
- å problematisere eller engasjere

Dessuten vil hensyn til ressurser veie tungt for å fortsette med forelesninger.

Det fremgår av emneevalueringene at studentene gjennomgående opplever at forelesningene gir et ganske godt læringsutbytte. Av studentene mente 55 % på første studieår og 62 % på andre studieår av de i svært stor grad og i stor grad at forelesninger bidro til læring på emnet. På tredje studieår har andelen økt til 67 %. Nå er det viktig å understreke at disse tallene neppe tilsvarer det faktiske læringsutbyttet. Det er velkjent at tradisjonelle forelesninger – i hvert fall forelesninger der studenter opptrer som rent passive tilskuere – ikke gir like god læring som andre undervisningsformer. Hvis man skal rettferdiggjøre bruken av forelesninger sammenlignet med andre undervisningsformer, og man skal gjøre dette innenfor en gitt budsjettamme, er det nødvendig å se hen til hvor stort utbytte forelesninger gir per krone investert. Sammenligner man med storgrupper, vil en forelesning være kostnadseffektiv dersom den gir minst 10 % av det læringsutbyttet som en storgruppe gir så lenge det er storgrupper på emnet.

Ved å gi forelesningen et gjennomtenkt innhold som skal oppnå visse bestemte formål og samsvare med resten av undervisningopplegget og undervisningsmaterialet, kan forelesninger være en godt egnet undervisningsform. For å få dette til kan det være fruktbart å variere formen på forelesningene mer enn det som gjøres i dag, og vil gi noen eksempler på hvordan forelesninger kan utformes:

- Det er mulig å ha flere forelesere samtidig. I denne sammenheng kan emnet *Kontraktsrett 1* trekkes frem. Forelesninger i emnet består av at de to emneansvarlige deler forelesningsrekken inn i diskusjonsforelesninger og i ordinære forelesninger med bare én underviser. Diskusjonssesjonen innebærer at de to diskuterer faglige spørsmål. Opplegget har fått svært gode tilbakemeldinger fra studentene.
- Ulike teknologiske løsninger kan brukes som et supplement til vanlige forelesninger eller i stedet for forelesninger. Dersom man tar i bruk video på en pedagogisk gjennomtenkt måte, kan man for eksempel lage introduksjoner til faget som kan gjenbrukes, mens man har bedre tid til interessante diskusjoner og dialoger i forelesningstiden, gjerne også ved å ta i bruk SRS

²² Se blant annet Arild Raaheim, *Læring og undervisning*, Bergen 2011 s. 46–51.

²³ Arne Skodvin, «Fra kateter til kaos?» s. 141 – 154 i Helge Ivar Strømsø; Kirsten Hofgaard Lycke & Per Lauvås (red.), *Når læring er det viktigste. Undervisning i høyere utdanning*, Cappelen Damm Akademisk.

(Student Response System)²⁴ for å aktivisere studentene²⁵. Nylige forskningsfunn i bruken av SRS i forelesninger²⁶ viser at bruk av slike responssystem kan gjøre forelesningen mer studentaktiv og bedre tilpasset studentenes behov. Studentene får bedre læring og blir mer bevisst egen forståelse. I tillegg får foreleseren bedre innsikt i studentenes forståelse og kan tilpasse undervisningen deretter. Dersom et emne i liten grad har blitt endret, kan det også legges til rette for at fjorårets filmer av forelesninger brukes i stedet for at forelesningene går på nytt i auditoriet. Dersom et emne er forholdsvis stabilt, kan det også legges til rette for at forelesningene bare holdes «live» for eksempel hvert tredje år.

Arbeidsgruppen vil til slutt bemerke at selv om eventuelle digitale ressurser som legges til på et emne per nå ikke er med i utregningen av studentenes arbeidsbelastning, er det viktig å være bevisst at studentene ikke blir tildelt så mange digitale ressurser at de opplever det hele som en for stor forventet studieaktivitet.

5. Prøvingsformer: overordnede synspunkter

5.1. Oversikt

I dagens studieordning avsluttes de fleste emner med en eksamen som resulterer i en bokstavkarakter eller i bestått/ikke bestått. Tradisjonell skoleeksamen er fortsatt den klart dominerende prøvingsformen, men hjemmeeksamen brukes på *NIRI* og *Rettshistorie og komparativ rett*. Det følger av vårt mandat at vi skal gi et helhetlig forslag for prøvingsformer på den nye studieordningen, og at det skal være større variasjon i prøvingsformer enn det er i dag. Mer varierte prøvingsformer er ikke et mål i seg selv, men det kan likevel være gode grunner til å innføre også andre prøvingsformer enn skoleeksamen: For det første kan andre prøvingsformer føre til en annen læring for studentene enn det skoleeksamen gir. For det andre kan mer varierte prøvinger være rettfærdig samlet sett fordi man da reduserer den fordelene som enkelte studenter, typisk de som skriver raskt og som jobber godt under høyt tidspress, har på skoleeksamen. For det tredje kan andre prøvingsformer enn skoleeksamen i noen tilfeller medføre at man får prøvd studentene i andre deler av læringsmålene.

I den pedagogiske litteraturen er det vanlig å skille mellom *formativ vurdering* og *summativ vurdering*.²⁷ Det typiske for formativ vurdering er at det primære formålet er å bidra til studentenes læring, mens det typiske for summativ vurdering er at det primære formålet er å måle studentenes kunnskaper og ferdigheter. I valget av prøvingsform er det viktig at formålet med prøvingen er gjennomtenkt. Dersom det viktigste formålet med prøvingen er å teste studentenes kunnskaper og ferdigheter etter endt kurs, velger man gjerne en annen prøvingsform enn dersom det viktigste er at studentene oppnår læring gjennom prøvingen. Dersom det primære formålet med en prøving er å sette en karakter og dermed rangere studentene etter hvilke kunnskaper og ferdigheter de har oppnådd, er det viktig at prøvingen er treffsikker i den forstand at man faktisk får gradert de kunnskaper og ferdigheter som studenten har om de læringsmålene som gjelder for emnet. Dersom

²⁴ F.eks. Socrative, Kahoot o.l.

²⁵ Dette er en godt utprøvd metode, såkalt «Flipped classroom», på norsk studentsentrert eller omvendt undervisning. Man flytter tilegnelsen av basiskunnskap til digitale plattformer, og underviseren bruker tiden med studentene til diskusjon og refleksjon.

²⁶ Kjetil Egeland *Clickers and Formative Feedback at University Lectures. Exploring students and teachers' reception and use of feedback from clicker interventions*, UiB 2018

²⁷ Arild Raaheim, *Eksamensrevolusjonen. Råd og tips om eksamen og alternative vurderingsformer*, Gyldendal 2015 s. 21–29.

målet er at studentene lærer gjennom prøvingen, er det viktigste at prøvingen stimulerer studentene til å utvikle sine kunnskaper og ferdigheter.

Det viktigste ved valg av prøvingsform er kanskje likevel at det styrer studieatferden til studentene – uavhengig av hvilket pedagogisk opplegg fakultetet ellers legger opp til. En del prøvingsformer, typisk en avsluttende skoleeksamen, kan lett føre til at studentene pigger, blir plaget av tidspress, nervøsitet og høy grad av ytre motivasjon underveis i emnet. Mer overordnet må målet være å få en god sammenheng mellom læringsutbytte, læringsformer og prøvingsformer,²⁸ det vil si at valget av læringsformer og prøvingsformer sammen gjør at studentene oppnår læring. Dette målet bør være veiledende både for hvilke prøvingsformer som velges og for hvordan en prøvingsform brukes i praksis. For eksempel kan visse mønstre i eksamensoppgavene som gis medføre at man i praksis får en «skjult studieplan» som styrer studentenes atferd i stedet for den offisielle studieplanen.²⁹ Med det vi vet om hvordan studentenes forventninger til vurderingsform styrer læringsstrategiene deres er det viktig at prøvingsformene i større grad enn i dag oppfordrer studentene til mer dybdelæring og mindre overflatelæring og puggekultur.

5.2. Skoleeksamen

I dag har fakultetet skoleeksamen som avsluttende vurderingsform på nesten alle rettsdogmatiske emner.

Innvendingene mot skoleeksamen er velkjente.³⁰ En stor svakhet ved dagens skoleeksamener er at de legger opp til en overflatebasert læringsstrategi (se over), og prøvingsformen går slik imot det vi sier at vi ønsker av studentene. En annen kritikk er at studentene på skoleeksamen må prestere under høyt tidspress, noe som kan gjøre at en del studenter ikke får vist sine ferdigheter og kunnskaper. Dessuten kan det kritiseres at skoleeksamen ikke ligner veldig på hvordan jurister jobber i det praktiske liv. Og til slutt kan man, ofte med god grunn, hevde at rammebetingelsene for en skoleeksamen er så spesielle at det er vanskelig å få prøvd kandidatens ferdigheter, forståelse og metodiske bevissthet. Mens en skoleeksamen effektivt kan avdekke hvilke kunnskaper en kandidat har, kan det være atskillig vanskeligere å avdekke hvilke ferdigheter kandidatene har.

Fordelen med skoleeksamen er at den gir en høy grad av sikkerhet om at den studenten som får karakteren også er den som har skrevet besvarelsen. Det kan forekomme juks også på skoleeksamen, men det er vanskeligere enn på andre prøvingsformer å få hjelp fra andre. Dersom det skal settes karakter, og poenget med karakteren er å rangere kandidatens individuelle kunnskaper og ferdigheter, så gir skoleeksamen et sikrere grunnlag enn de alternative prøvingsformene gir. Arbeidsgruppen mener derfor at skoleeksamen fortsatt bør være hovedordningen for prøving i rettsdogmatiske emner der det skal gis full karaktersetting.

Arbeidsgruppen vil legge til at noen av innvendingene mot skoleeksamen kan kommes i møte med å endre eksamensoppgavene. Når Lovdata i nær fremtid blir tilgjengelig for studentene vil de få tilgang til primærkildene på eksamen, noe som gir en rekke fordeler: Studentene kan prøves mer direkte i hvilke metodiske ferdigheter de har, og man får en prøvingsform som er mer lik de oppgavene en

²⁸ Raaheim 2016 s. 15–16 og 67–78. Et sentralt verk her er J. Biggs, *Teaching for quality learning at universities*, Open University Press & McGraw-Hill Education 2003.

²⁹ Lars Skjold Wilhelmsen, «Studieplanlegging», i *Juridisk fagdidaktikk* (Skjold Wilhelmsen red) s. 117–152 på s. 124–126, og Lars Skjold Wilhelmsen, «Utforming av oppgaver», i *Juridisk fagdidaktikk* (Skjold Wilhelmsen red) s. 153–170.

³⁰ Raaheim 2016 blant annet s. 15 og 53–67.

praktiker ofte møter. Man kan hevde at tidspresset og stressnivået fortsatt vil være særegent for en skoleeksamen, men også for en jurist i praksis vil det ofte kunne stå mye på spill i en sak som må avklares i løpet av bare noen timers arbeid.

Arbeidsgruppen vil understreke at det også er mulig å gjøre andre endringer av rammebetingelsene på eksamen, og som sammen med tilgang til Lovdata kan gjøre at man også på skoleeksamen får prøvd noe andre egenskaper enn det som skjer i dag.³¹ Vi vil gi noen alternativer:

- *Utvidet tidsfrist.* En mulig form for skoleeksamen som ikke avviker mye fra dagens eksamener, er at studentene kan få en relativt kort oppgave som skal besvares i løpet av relativt lang tid. Vi kan tenke oss at studenter får 8 timer til å besvare en oppgave som i dag ville vært normert til 4 timer eller får 6 timer til å besvare en oppgave som i dag ville vært stipulert til 3 timer. Dersom oppgaven også inneholder noen elementer som er relativt vanskelige og som studentene må innom et sett av rettskilder for å besvare, så vil studentene få ganske lang tid til å finne frem i kildene, formulere de riktige rettslige problemstillingene og også anvende primærkildene i besvarelsen. En slik ordning vil gi flere av de samme fordelene som en hjemmeeksamen samtidig som man kan være sikker på at det er studenten selv som har skrevet besvarelsen uten å ha fått hjelp av andre. Den økte tidsrammen gjør også at stressnivået kan bli noe redusert og man får redusert den fordelene noen studenter har av å skrive fort. Ulempene med løsningen er at tidsrammen fortsatt er atskillig kortere enn på en hjemmeeksamen og at den oppgaven som blir gitt må være godt gjennomtenkt.
- *Forhåndskunngjøring av eksamenstema.* En annen mulig form for skoleeksamen er at studentene noen dager på forhånd får greie på hvilket tema som kommer på eksamen, og at studentene på eksamensdagen får utlevert en praktikumsoppgave innenfor dette temaet. Studentene kan for eksempel på forhånd få vite at eksamensoppgaven vil dreie seg om heving av kontrakter. Da kan studentene få flere dager på å lese seg opp på dette, og man kan også – med hjelp av Lovdata – tillate at de lager lister over relevante rettskilder. Også med denne eksamensformen får man hentet ut flere av fordelene med en hjemmeeksamen samtidig som studenten selv må skrive selve besvarelsen.
- *Forhåndskunngjøring av relevante rettskilder.* I stedet for at studentene får kunngjort et tema i forveien, kan de få tilgang til en liste med rettskilder som vil være relevante i løsningen av oppgaven som kommer på eksamen. Dette kan i og for seg være alle mulige rettskilder, for eksempel en samling av dommer, forarbeider eller litteratur. Det kan hende at studentene dermed også får kjennskap til emnet for eksamen, men det i så fall noe studentene selv må tenke seg frem til ut fra de kildene som er annonsert.

Selv om det følger av vårt mandat at vi skal foreslå mer varierte prøvingsformer, noe som helst betyr andre prøvingsformer enn skoleeksamen, vil arbeidsgruppen understreke at det også er mulig å få til større variasjon innenfor skoleeksamen ved bruk av mer varierte oppgavetyper enn i dag. I tillegg til tradisjonelle oppgavetyper som praktikums- og teorioppgaver, kan nevnes skriving eller

³¹ Vi forutsetter altså at studentene vil få tilgang til Lovdata på eksamen før den nye studieordningen trer i kraft fra og med 2021. Tilgang til Lovdata på eksamen gjennomføres i en reform som går uavhengig av, og forut for, iverksettelsen av den nye studieordningen. I skrivende stund har Lovdata vært brukt på eksamen i JUS133 Rettskjelde- og metodelære, JUS122 Skadebot og JUS124 Tingsrett.

kommentering av lovforslag, forvaltningsvedtak, avtaleutkast, domsanalyse, utarbeidelse av stevning eller prosesskrift, brev til klient etc.

Et spesielt tema for skoleeksamen er om det bør innføres ordgrenser, slik det er i dag er på blant annet *Erstatningsrett* og *Kontraktsrett I*. Der er argumenter både for og mot ordgrenser. Arbeidsgruppen vil ikke gå inn i alle sider ved den diskusjonen, men vil understreke at en anbefalt eller veiledende ordgrense i mange tilfeller kan fungere vel så bra som en absolutt ordgrense. Vi vil imidlertid foretrekke at det også gis en lavere anbefalt ordgrense i alle eksamener hvor det gis en øvre ordgrense.

5.3. Hjemmeeksamen

I dag avholdes hjemmeeksamen i emnene *NIRI* og *Retts historie og komparativ rett*. Det er mange fordeler med hjemmeeksamen: studentene kan jobbe på den måten som passer best for dem, de får tid til refleksjon og man får ikke på samme måte et problem for de studentene som synes det er utfordrende å bli plassert i et eksamenslokale og plages av tidspresset der. På en hjemmeeksamen kan det dessuten gis rom for andre type besvarelser enn det man rekker å skrive på skoleeksamen, og man kan stille forventninger om høyere tekstkvalitet og god bruk av henvisningsteknikker. Det er også hjemmeeksamen som ligner mest på de arbeidsformer jurister normalt har i arbeidslivet. Hjemmeeksamen kan også være en økonomisk besparelse da fakultetet ikke belastes kostnader knyttet til eksamensavvikling. Hjemmeeksamen kan også være egnet til å prøve studentenes evne til å samarbeide med andre.

Men dersom en prøvingsform skal si noe om studentenes evne til å skrive selvstendige juridiske arbeider på egen hånd, så er hjemmeeksamen problematisk. Ulempen med hjemmeeksamen er først og fremst at det i mange tilfeller er vanskelig å etterprøve om det faktisk er studenten selv som har stått for prestasjonen. I høringsinnspillet fra Hans Fredrik Martinussen på vegne av emnet *Formuerett* er dette formulert slik:

“Personlig er jeg av den oppfatning at hjemmeeksamen er den eksamensformen som passer best for å teste de ferdighetene vi prøver å gi studentene i løpet av kurset. Det er snakk om å løse ganske komplekse spørsmål ved hjelp av et bredt kildetilfang, og mye bruk av analogier, systemhensyn og å se sammenhenger mellom ulike regler og regelsett. Det er spørsmål som studentene ideelt sett bør ha god tid til å reflektere over, og god tid til å undersøke. Det er også en ganske god kopi av deres arbeidssituasjon som ferdige jurister. Den åpenbare innvendingen mot hjemmeeksamen – og gjerne den eneste innvendingen – er «hjelpeaspektet». Vi ønsker å være sikre på at det er studenten selv som har løst oppgaven. For et så stort fag, så sent på studiet, og som presumptivt er blant de viktigste med tanke på videre yrkeskarriere, er det en viktig innvending, og jeg ser det som lite realistisk at vi skal kunne komme unna en skoleeksamen.”

Arbeidsgruppen slutter seg til disse betraktningene. Vi vil understreke at vi ikke er av den oppfatning at mange studenter får utilbørlig hjelp på hjemmeeksamen. For oss er det tilstrekkelig å konstatere at det er en mulighet for at dette skjer, at det er meget vanskelig å iverksette kontrolltiltak for å sjekke om en student har fått for mye hjelp og at det igjen kan medføre redusert tillit til prøvingen og karaktersetningen. Noe av problemene knyttet til bruk av hjemmeeksamen kan repareres med muntlig eksamen eller en form for muntlig kontroll i etterkant, men dette vil være kostnadskrevende og det er langt fra gitt at alle tilfeller av utilbørlig hjelp vil avdekkes.

Dette betyr ikke at hjemmeeksamen er en generelt uegnet prøvingsform, men at risikoen for utilbørlig hjelp må tenkes gjennom før hjemmeeksamen anvendes som grunnlag for full

karactersetting. Dersom hjemmeeksamen skal anvendes som grunnlag for karactersetting bør det utvikles et godt reglement for hva som er tillatt av hjelp fra andre, og det må blant annet avklares om studenten kan sende et utkast av sin besvarelse til gjennomlesing og kommentering fra en annen. Dessuten bør det vurderes for hvert enkelt emne om det er stor risiko for utilbørlig hjelp, og det kan være grunn til å tro at risikoen er størst på de tradisjonelle rettsdogmatiske emnene og mindre på mer teoretiske emner.

Arbeidsgruppen vil dessuten anbefale at prøvingsformen kommer frem av vitnemålet.³² Dersom det i et emne blir gitt både en hjemmeeksamen og en skoleeksamen, noe som er aktuelt i de største emnene, vil vi anbefale at det gis separate karakterer på hver eksamen og at begge kommer på vitnemålet.

5.4. Muntlig eksamen

I dag er der ikke muntlig eksamen på noen obligatoriske emner hos oss. Til en viss grad er muntlige prestasjoner fra studentene likevel en innarbeidet del av læringsformene, i hvert fall i den forstand at arbeidsgrupper og storgrupper er ment å være basert på studentenes muntlige deltakelse i faglige diskusjoner. Mye av behovet for å gi studentene ferdigheter i å legge frem juridiske analyser muntlig kan også være dekket gjennom slike undervisningsformer, ikke minst hvis det på storgrupper eller annen undervisning legges opp til forberedte innlegg fra studentene eller bruk av prosedyreøvelser eller andre rollespill. I tillegg kan man tenke seg muntlige arbeidskrav på flere emner.

Muntlige prøvingsformer bør etter arbeidsgruppens oppfatning likevel få større plass enn de har i dag. Det skyldes for det første at muntlige ferdigheter er viktige for en jurist. En jurist bør være i stand til å fremføre et juridisk resonnement muntlig. For det andre vil en muntlig eksamen kunne være godt egnet for å teste hvilke kunnskaper studenten har om faglige spørsmål med ulik vanskelighetsgrad. For det tredje vil en muntlig prøving redusere den «urettferdigheten» som i dag ligger i at studenter med høye skriveferdigheter gjennomgående nyter godt av denne ferdigheten ved alle eksamener mens studenter med høye muntlige ferdigheter ikke nyter godt av dette på noen eksamener. For det fjerde følger det av den nye læringsutbyttebeskrivelsen at våre kandidater skal oppnå “anvendbar kompetanse knyttet til å formidle juridiske analyser til allmennheten, skriftlig og muntlig” og skal være i stand til å “presentere og argumentere for egne vurderinger og konklusjoner for større og mindre grupper av tilhørere”. Dersom vi skal autorisere våre studenter på en dekkende måte, bør vi også teste om de er i stand til å fremføre et juridisk resonnement i muntlig form.

Ettersom evnen til å fremføre muntlige resonnementer også er en viktig egenskap for en god jurist, er det ønskelig at karakterfastsettingen på minst ett emne i det minste påvirkes av studentens evne til muntlig fremførelse. Dersom vi tester studentene i en karaktergivende muntlig eksamen, vil det også gi studentene et ytterligere incentiv til å delta aktivt i gruppeundervisning, det være seg arbeidsgrupper, storgrupper eller seminarer. Vi vil da få et bedre samsvar mellom lærings- og prøvingsformer enn vi har i dag.

Muntlig prøving kan skje på flere måter; man kan ha muntlig eksamen som eneste prøving i emnet, eller i kombinasjon med en annen prøvingsform, og med enten full karactersetting eller bestått/ikkebestått. Den muntlige prøvingen kan være i form av en utspørring, men det kan også være i form av et rollespill som prosedyrekonkurranse eller andre former for muntlig argumentasjon.

³² Se punkt 5.6.

På det tidligere cand.jur. studiet ved Universitetet i Bergen var det på 3. og 4. avdeling etterfølgende og korrigerende muntlig eksamen. Studentene leverte først et antall skoleeksamener (3, 4 eller 5), fikk en foreløpig karakter basert på disse og var deretter oppe til en muntlig eksamen som kunne føre til en korrigerende av karakteren. I praksis ville karakteren bare endres til gunst og bare inntil én karakter innenfor bokstavkaraktersystemet (inntil 0,10 i det gamle tallkaraktersystemet). En slik ordning er vanskelig å gjennomføre i dag. Det skyldes for det første at ordningen med eksamen og karaktersetting for hvert emne gjør at muntlig eksamen i et emne vil komme temmelig lenge etter at studentene er i gang med et nytt emne. For det andre vil en slik kombinert skriftlig og muntlig prøving være uforholdsmessig dyrt for mindre og middels store emner. For det tredje er en slik ordning vanskelig å kombinere med blind klagesensur fordi en vellykket klage mot karakteren av den skriftlige oppgaven vil medføre at studenten må gjennomføre ny muntlig eksamen med de kostnadene det medfører.

En utfordring ved muntlige prøvingsformer er at sensorene må være tilgjengelig samtidig og på dagtid, det krever en del logistikk og i en del tilfeller kan det være kostnadskrevenende. Nå er ikke muntlig eksamen nødvendigvis mer kostnadskrevenende enn skriftlig skoleeksamen, tvert om vil kostnadene komme an på hvilke varianter som velges. Men hvis muntlig eksamen skal komme i tillegg til skoleeksamen eller hjemmeeksamen, vil det medføre en betydelig merkostnad. For enkelte større emner – emner på i hvert fall 20 studiepoeng – kan det likevel være mulig å gjennomføre to slike prøvinger. Reglene om klage kan imidlertid skape visse problemer her fordi man bare kan klage over formelle feil her og ikke karakterfastsettingen av selve den muntlige prestasjonen, jf. uhl. § 5-3 (5):

«Bedømmelse av muntlig prestasjon og vurdering av praksisstudier eller lignende som etter sin art ikke lar seg etterprøve, kan ikke påklages.»

I stedet for å ha en kombinasjon av muntlig og skriftlig som grunnlag for én karaktersetting, vil arbeidsgruppen foreslå at det i større emner kan være to karakterer; en muntlig karakter og en skriftlig karakter som begge vises på vitnemålet. Denne løsningen er spilt inn av Hans Fredrik Martinussen i emnet *Formuerett*,³³ og vi mener at ordningen har gode grunner for seg. For det første vil da de spesielle reglene for klage bare få anvendelse for selve den muntlige prøvingen og ikke for en felles karaktersetting med kombinasjoner av muntlig og skriftlig. For det andre blir en slik ordning lettere å gjennomføre fordi man kan ta muntlig eksamen like før eller etter skriftlig eksamen og man slipper å vente på sensuren av den skriftlige besvarelsen. For det tredje åpner dette for at det kan være andre sensorer på muntlig eksamen enn på skriftlig eksamen, noe som gjør eksamensavviklingen mer fleksibel og som gjør at man fordeler fordelene ved å møte en spesielt «snill» sensor.

Dersom muntlig prøving skal komme i tillegg til allerede eksisterende prøvingsformer på et emne, og dessuten ligge innenfor de økonomiske rammene for de fire første studieårene på dagens studieordning, må andre elementer av læring eller prøving tas bort. Alternativet er da gjerne at en form for skriftlig prøving, for eksempel en obligatorisk kursoppgave, erstattes med muntlig eksamen. Arbeidsgruppen er ikke fremmed for å gjøre en slik omdisponering.³⁴ Vi skal som sagt gi forslag til mer varierte prøvingsformer, og det er da langt fra utelukket at man for utvalgte emner erstatter et element av skriftlig prøving med en form for muntlig prøving. Innenfor våre økonomiske rammer er

³³ Se punkt 9.4 nedenfor.

³⁴ Se punkt 9.4 om formuerett.

det vanskelig å få mer variasjon uten at det eksisterende (skriftlig prøving) blir noe redusert.

5.5. Opprettelse av utvalg for å sikre varierte prøvingsformer

Arbeidsgruppen har nå gjennomgått de prøvingsformene som er mest aktuelle, og har understreket at variasjon i prøving kan skje enten ved å variere prøvingsformene som sådan eller ved å variere innholdet i en prøvingsform (f.eks. ved å variere eksamensoppgavene). Vi vil i fortsettelsen av utredningen gi et forslag til mer varierte prøvingsformer for den nye studieordningen, men vi finner grunn til å nevne nå at det kan være nødvendig å opprette et utvalg for å sikre at det blir varierte prøvingsformer også i praksis. I dag er det slik at selve prøvingsformene må vedtas av Studieutvalget og eventuelt av Fakultetsstyret, mens utformingen av den enkelte prøvingen (eksamensoppgaven e.l.) gjøres av emneansvarlig i samarbeid med et oppgaveutvalg. Problemet med disse oppgaveutvalgene er at de oppnevnes ad hoc for hver eksamen, og dermed i liten grad får innsyn i hvilke type oppgaver som har blitt gitt på et emne tidligere, og nok også av andre grunner kan ha vanskelig for å kreve at det blir gitt mer varierte oppgaver i et emne. For å bøte på dette foreslår vi at det opprettes et permanent eksamensutvalg (e.l.) som blant annet skal sikre at det over tid er variasjon i eksamensoppgavene. Vi har ikke diskutert detaljene i dette, og vil derfor ikke anbefale en bestemt sammensetning eller mandat for et slikt utvalg. Vi nøyer oss med å oppfordre fakultetet om å opprette et slikt utvalg etter å ha utredet dets sammensetning, kompetanse og andre forhold.

5.6. Prøvingsformer og vitnemål

Hvis vårt forslag om mer varierte prøvingsformer gjennomføres, vil vi anbefale at prøvingsformen kommer til uttrykk på vitnemålet, det vil si at det for hver karakter på vitnemålet angis hvilken prøvingsform som ligger til grunn for karakteren. Begrunnelsen for dette henger sammen med begrunnelsen for å innføre mer variert prøving: Når mer variert prøving blant annet begrunnes med at ulike prøvingsformer tester ulike egenskaper og ferdigheter, bør vitnemålet også helst si noe om hvor godt kandidaten har gjort det i de ulike prøvingsformene. De betenkelighetene som er knyttet til hjemmeeksamen, altså risikoen for utilbørlig hjelp, er et argument for at vitnemålet viser hvilke karakterer som er oppnådd på en slik eksamen.

5.7. Sensur

Arbeidsgruppen skal etter mandatet også gi konkrete forslag som kan forbedre sensuren. Selv om arbeidsgruppen har diskutert disse spørsmålene, er det grunn til å understreke at kvaliteten på sensuren avhenger av mange faktorer og at vi bare har diskutert noen av dem. Vi vil spille inn disse tiltakene:

For det første vil vi foreslå en *test av tosensorordning*. Fakultetet har i dag en enesensorordning på ordinær sensur av alle skoleeksamener. Ordningen er omdiskutert. Blant de emneansvarlige har ganske mange spilt inn at det er betydelige svakheter med denne ordningen, se for eksempel innspillet fra Husabø og Jacobsen:

«Denne ordninga har vi svært negative erfaringar med. Sensuren vert for avhengig av den einskilde sensor sin faglege kompetanse og «blikk» for svakheiter og styrker ved oppgåvene. Nivåkontrollen er eit svært arbeidskrevande arbeid, samstundes som vi er usikre på i kva grad korrigering og tilbakemelding vert plukka opp ut over dei aktuelle oppgåvene. Vi er ikkje komfortable med ordninga, som etter vårt syn går ut over tilliten til eksamensresultata og som ein konsekvens også svekkjer undervisingsopplegget som heilskap. Klagemengda vert – etter alt å døme delvis på grunn av ordninga – stor, og gjer at «sensurhullet» går gjennom heile året.»

Andre spiller inn at de ikke opplever at det er store problemene med enesensorordningen. Argumentene mot å innføre tosensorordning er først og fremst ressurs hensyn. Argumentene for ordningen er helst at tilliten til en mer treffsikker sensur er høyere, noe som forhåpentligvis vil føre til færre klager. I tillegg til de nevnt i innspillet over, vil man kunne sette sammen en erfaren og en ny sensor. På den måten vil den erfarne sensoren få en opplæringsrolle. Arbeidsgruppen ser altså både argumenter for og mot å innføre tosensorordning, og vil foreslå at en slik ordning testes før man eventuelt innfører den igjen. Hvis man for eksempel bruker en tosensorordning på ett eller noen emner i ett eller noen studieår, vil det være mulig å teste om en slik ordning faktisk gir færre klager og/eller færre endringer etter klage. Hvis ordningen har en positiv effektiv på antallet klager eller endringer, vil man deretter kunne gjøre en mer informert vurdering av om effekten er høy nok til å rettferdiggjøre de økte kostnadene. Vi anser *Strafferett* for å være et egnet emne for en slik test,³⁵ og det er mulig at også noen av de andre emnene på 4. studieår kunne være egnet. Vi har ingen bestemt oppfatning om hvor mange år en test må pågå før man har gode nok erfaringer til å bygge en beslutning på, og anbefaler at testen rigges i samarbeid med eksperter innenfor statistikk og/eller pedagogikk. For det andre ønsker vi å foreslå *emnespesifikke sensorlister*. I dag er det slik at de fleste sensorer er godkjente som sensor på alle emner, slik at man har en felles sensorliste for all sensur ved fakultetet. Det kan hende at man i stedet burde godkjenne sensorer for bestemte emner, slik at man fikk egne sensorlister for hvert emne. Det er imidlertid noe usikkert hvilken effekt dette vil ha ettersom det allerede i dag er slik at sensorer på hver eksamen oppnevnes i samarbeid mellom administrasjonen og den emneansvarlige og da med sikte på å finne en egnet sensor i det konkrete emnet.

For det tredje foreslår vi å *koble eksamenssensur fra kommentering av obligatoriske oppgaver*. I dag er det på de fleste emner slik at en person bare kan få sensurere eksamen dersom hen også kommenterer obligatorisk kursoppgave. Dette har vært nødvendig for å få nok rettere til den obligatoriske oppgaven, men det kan nok være grunn til å tro at en del godt kvalifiserte sensorer går tapt fordi de ikke er villige til å kommentere oppgaver i tillegg. Vi vil derfor foreslå at eksamenssensur så langt det er mulig ikke betinges av at en person også kommenterer obligatorisk kursoppgave. For å få dette til vil arbeidsgruppen for mange emner foreslå at obligatorisk kursoppgave heller gjøres til en del av arbeidsgruppeopplegget, og at den på andre emner vil erstattes med en hjemmeeksamen.

For det fjerde vil vi foreslå en noe tettere *opplæring og oppfølging av sensorer*. Det bør vurderes om alle nye sensorer må gjennomgå et kurs i sensurering, noe som eventuelt kunne utvikles i samarbeid med fakultetene i Oslo og Tromsø. Det kan også være mulig å følge opp sensorene tettere i hver enkelt eksamen, slik det i emnene *NIRI* og *Retts historie og komparativ rett* holdes sensormøter som del av nivåkontrollen.

6. Første studieår

6.1. Oversikt

I den reviderte studieordningen består første studieår av seks relativt små emner. Første semester består av *Ex.fac.* (10 stp.), *Familie- og arverett* (9 stp.) og *Avtalerett* (9 stp.). Andre semester består av *Erstatningsrett* (10 stp.), *Tings- og immaterialrett* (14 stp.) og *Metode II* (8 stp.). Det er vedtatt at

³⁵ Se punkt 9.2.

de tre emnene på første semester skal ha vurderingsuttrykket bestått/ikke bestått.³⁶ Det er ikke vedtatt noe tilsvarende for andre semester første studieår, og arbeidsgruppen tolker sitt mandat slik at vi kan vurdere og eventuelt anbefale bestått/ikke bestått som vurderingsuttrykk for ett eller flere emner på dette semesteret.

På den nye studieordningen starter studentene tidlig med et materielt emne. Undervisningen i *Familie- og arverett* starter allerede 4 uker etter semesterstart, i motsetning til på dagens studieordning hvor undervisningen i *Forvaltningsrett I* ikke starter før i november. Hensikten med dette er blant annet at studentene tidligere skal møte konkrete rettsspørsmål og dermed tidligere utvikle grunnleggende metodiske ferdigheter.³⁷ I tillegg vil studentene deles inn i arbeidsgrupper tidligere noe som vil starte den faglig-sosiale integreringen i de gruppene de skal følge hele studieåret på et tidligere tidspunkt. Arbeidsgruppene har positiv innvirkning på det sosiokulturelle læringsmiljøet ved fakultetet, og dét er viktig for læringen.³⁸

Flere emner skal undervises parallelt på første studieår. I første semester vil det i fire uker undervises samtidig i *Ex.fac.* og *Familie- og arverett*, på andre semester vil *Juridisk metode II* undervises samtidig med henholdsvis *Erstatningsrett* og *Tings- og immaterialrett*.

Flere emneansvarlige har spilt inn at de ønsker å utvikle en stafettforelesning som går over flere emner, muligens alle, på studieåret. For eksempel kan det lages en praktikumsoppgave med en tvist mellom to parter der hvert emne viser hvilke deler av faktumet som løses av reglene fra dette emnet. Arbeidsgruppen mener at ideen er god. Første studieår består av mange små emner, og en slik samlande praktikum med aspekter fra alle rettsområdene kan vise studentene hvordan rettsområdene henger sammen. Det bør settes av ressurser til én ekstra forelesningstime per emne for dette.

I løpet av første studieår kan det også være grunn til å ha andre forelesninger som det settes av ekstra ressurser til:

- Som i dag bør det tidlig på første studieår holdes en forelesning om bruk av Lovdata. Senere på første studieår, mens *Avtalerett* eller *Erstatningsrett* pågår, bør det holdes en forelesning om søk etter norsk rettspraksis i Lovdata.
- Det bør holdes forelesninger om hvordan man bør studere juss innenfor «Bergensmodellen». I fjor ble som et prøveprosjekt holdt en introduksjonsforelesning om *hvordan være student ved Det juridiske fakultet*, noe som bør videreføres. Forelesningen bør holdes tidlig på første semester.
- Det bør holdes forelesninger i hvordan man som student kan lære av kommentering, det vil si hva man kan lære av å kommentere andres tekster og hva man kan lære av selv å få kommentarer. En slik forelesning er viktig for å introdusere det pedagogiske opplegget på arbeidsgruppene og å gi tips om studiemestring. En slik forelesning bør holdes tidlig på første semester, trolig under *Familie- og arveretten*.
- Det bør holdes forelesninger i akademisk skriving eller klarspråk – eller det som i dag kalles «bedre språk, bedre jurister». Det bør i hvert fall holdes slike forelesninger helt i

³⁶ Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3. studieår s. 11–12.

³⁷ Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3. studieår s. 7 ff.

³⁸ Lars Skjold Wilhelmsen «Læring» s. 45-47 i *Juridisk fagdidaktikk*, Fagbokforlaget 2014,

starten av første semester under *Familie- og arveretten*.

6.2. Ex.fac. (Metode I)

På den reviderte studieordningen blir dagens *Ex.fac. (metode I)* stort sett videreført. Emnet vil ha samme antall studiepoeng som før. Undervisningsformene er i dag en kombinasjon av forelesninger og seminarer. Det tilbys 15 doble forelesningstimer og 10 dobbelttimer med seminarer. Det deltar ca. 25 studenter på hver seminargruppe. Studentene skal i løpet av kurset holde en presentasjon, føre en debatt, skrive en seminaroppgave på maksimalt 1800 ord, skrive en øvingsoppgave med veiledende ordgrense på 800-1200 ord og bestå en kunnskapstest. Ordningen med arbeidsgrupper og storgrupper er ikke i bruk. Hver seminargruppe ledes av en vitenskapelig ansatt.

De emneansvarlige for *Ex.fac.* (Synne Sæther Mæhle og Ragna Aarli) skriver i sitt høringsinnspill at de ønsker å videreføre dagens opplegg:

«Vi har ikke planer om å endre grunntrekkene ved læringsformene i *Ex.fac.* Begrunnelsen for dette er at vi har svært gode erfaringer med (og studentevalueringer fra) kurset.»

Undervisningsopplegget på *Ex.fac.* er gjennomarbeidet etter mange års utvikling, og får jevnt over gode tilbakemeldinger fra studentene. Innvendingen mot læringsformene på *Ex.fac.* er at de er kostnadskrevende. Det skyldes først og fremst at seminargruppene ledes av ansatte ved fakultetet, at det deltar færre studenter på hver seminargruppe enn på storgruppene og at det holdes flere seminargruppesamlinger enn det holdes storgrupper på andre emner. Arbeidsgruppen mener at ressursbruken bør videreføres. Begrunnelsen for det er blant annet å hindre frafall ved at studentene så tidlig som mulig kommer inn i et opplegg med trygge faglige og sosiale rammer. Selve undervisningsopplegget, med mange muntlige presentasjoner fra studentene, passer også bedre i seminarformatet enn i arbeidsgrupper og storgrupper.

Arbeidsgruppen mener imidlertid at den høye ressursbruken i *Ex.fac.* fordrer at undervisningsopplegget tilpasses at emnet skal gå parallelt med *Familie- og arverett*. Det er lettere å forsvare en høy ressursbruk dersom innholdet i seminarene som går parallelt med undervisningen i *Familie- og arverett* tar opp temaer eller eksempler fra det rettsområdet.

Arbeidsgruppen mener at det bør gjøres én justering i opplegget på *Ex.fac.* I dag må hver student skrive en øvingsoppgave, en praktikum hentet fra forvaltningsretten, som kommenteres av en arbeidsgruppeleder. På den reviderte studieordningen er det god grunn til å la en slik øvingsoppgave handle om familie- eller arverett, og de emneansvarlige i *Ex.fac.* skriver i sitt høringsinnspill at de har planer om å utvikle «en ny praktikumsoppgave med eksempler fra familie- eller arveretten i samarbeid med de øvrige kursansvarlige for første semester». Vi er positive til et slikt samarbeid, men mener at ansvaret for øvingsoppgaven heller bør legges til emnet *Familie- og arverett*. Da kan oppgaven fases inn i arbeidsgruppeopplegget, og den vil bli en ekstra tilgjengelig ressurs for *Familie- og arverett* slik at ulikhetene i ressursbruk mellom *Familie- og arverett* og *Ex.fac.* reduseres noe.

Vurderingsuttrykket for *Ex.fac.* vil som sagt være bestått/ikke bestått, slik det også er i dag. Om prøvingsformene skriver de emneansvarlige:

«I *Ex.fac.* har vi gått fra mappeevaluering av den endelige versjonen av teorioppgaven som studentene får kommentert av seminarleder samt en 2 timers kunnskapstest til å behandle de to elementene som selvstendige deksamener. En av begrunnelsene for dette er at vi med separate deksamener forenkler spørsmålet om kontinuasjon til at studentene kan kontinuere på enkeltdele og ikke må kontinuere på hele mappen. En ytterligere

begrunnelse for at vi forlot mappeevaluering var at det var teknisk sett svært tungvint å drive med helhetsvurdering av studentpresentasjoner i ulike eksamenssett i Inpera.» (s. 2)

Arbeidsgruppen ønsker at *Ex.fac.* viderefører disse prøvingsformene. Bortsett fra den nevnte øvingsoppgaven ønsker arbeidsgruppen også at *Ex.fac.* fortsetter med dagens arbeidskrav. Det er positivt at det også stilles krav om muntlige fremleggelse fra studentene.

6.3. Familie- og arverett

Familie- og arverett blir i den nye studieordningen på 9 studiepoeng, det vil gå over 8 undervisningsuker og de fire første ukene vil gå parallelt med *Ex.fac.*³⁹ Det nye emnet er betydelig endret sammenlignet med dagens emne *Arve- og familierett*. Emnet skal reduseres fra 12 til 9 studiepoeng, og det skal gå fra å være siste emne på første studieår til å bli første materielle emne på første studieår.

En av grunnene til å legge *Familie- og arveretten* så tidlig på studiet er at det egner seg godt for å lære studentene å skrive praktiske oppgaver. Rettsområdet er stort sett lovfestet og det bør være mulig å finne både enkle og noe mer avanserte spørsmål som studentene kan løse. Målet om å lære studentene å skrive oppgaver er viktig for valget av læringsformer, og det kan rettferdiggjøre at noe ekstra undervisningsressurser tilføres emnet.

Læringsformene i *Familie- og arverett* vil i hvert fall bestå av forelesninger og arbeidsgrupper. Den viktigste funksjonen til arbeidsgruppene blir å lære studentene å skrive enkle praktiske oppgaver, slik emneansvarlig (Thomas Eeg) utdyper i sitt høringsinnspill:

«Arbeidsgruppeledernes oppgave bør i større grad (enn i dag) være å lede diskusjoner som engasjerer og inkluderer, fortrinnsvis om strategier for å løse praktiske juridiske spørsmål generelt, og «dagens» oppgave spesielt. Veiledning til arbeidsgruppeledere bør i større grad innrettes mot et slikt formål. Med forbehold om at tilpasning til begynnerstudenters nivå krever ytterligere gjennomtenkning, ser jeg for meg at arbeidsgruppesamlingene i ulik grad bør kunne brukes til f.eks. å belyse grunnleggende begreper, identifisere konfliktsituasjoner og partsforhold, fokusere på viktigheten av – og hva som menes med – balanserte drøftelser (herunder hva som overhodet menes med å «drøfte»), forholdet mellom partenes anførsler/argumenter/krav/ønsket rettsvirkning som fremsettes og rettsgrunnlag, identifisering av rettsgrunnlag, avklaring av vilkårsiden, herunder av «uproblematiske» vs. problematiske vilkår i lys av faktum osv.»

På første studieår er det i dag tre arbeidsgrupper før de «ordinære» arbeidsgruppene i Forvaltningsrett I tar til. Disse tre arbeidsgruppene består av én bli-kjent samling der studenter og arbeidsgruppeleder avklarer forventninger, blir kjent med hverandre og avtaler hvordan de ønsker at arbeidsgruppen skal fungere. De neste to gruppene skal gjøre studentene kjent med «Bergensmodellen; hvordan skal de gå frem for å på best mulig utbytte av det pedagogiske opplegget? I tillegg bruker arbeidsgruppelederne tid med studentene til å gå detaljert inn i språk og kommentering av oppgaver.

Vi anbefaler at disse samlingene inngår tidlig i *Familie- og arveretten*, og at det vil holde med to samlinger, og at opplegget nok kan skaleres ned noe og heller tas inn utover i kurset ved oppgaveinnleveringene. Samlingene vil slik ikke gi økte kostnader.

³⁹ Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3. studieår s. 13.

Arbeidsgruppen har diskutert om undervisningsformene på *Familie- og arverett* bør følge seminarmodellen som anvendes på *Ex.fac.* eller storgruppemodellen som anvendes på resten av første studieår og på andre studieår. I innspillet fra Eeg er det ytret ønske om å gå fra storgrupper til seminargrupper:

«Det kan diskuteres om undervisning i større grupper fortsatt skal skje i grupper som kalles storgrupper, eller om studentene heller bør fortsette i samme seminargrupper som på Juridisk forprøve. Det siste vil klart være mindre forvirrende når undervisningen i de to kursene løper parallelt. Per i dag kan det se ut til at det kun er en personellmessig besparelse ved å redusere antall grupper fra 15 (Juridisk forprøve) til 10 (alle andre kurs på 1. studieår) som taler for videreføring av storgruppemodellen. Samtidig øker imidlertid i så fall antall studenter fra ca. 25 studenter til ca. 30-35 studenter. Det er etter mitt skjønn uheldig for et kurs så tidlig i studiet, spesielt når det løper delvis parallelt med og 'vikler seg inn i' Juridisk forprøve. Jeg ønsker derfor å erstatte storgrupper med seminargrupper.»

Arbeidsgruppen ser gode grunner for å anvende en seminarmodell på *Familie- og arverett*. Seminarmodellen fungerer godt på *Ex.fac.*, og noen av grunnene til å anvende modellen gjør seg også gjeldende for *Familie- og arverett*. Også på dette emnet er det ønskelig å ha diskusjoner med faglærer til stede i noe mindre grupper enn storgruppene fordi det nok kan være lettere å få til gode diskusjoner i seminargrupper på ca. 25 studenter enn i storgrupper med ca. 35 studenter. Når *Familie- og arveretten* kommer så tidlig på studiet gjør ønsket om å redusere frafall seg også sterkt gjeldende.

Arbeidsgruppen mener imidlertid at en ordning med arbeidsgrupper og storgrupper alt i alt er å foretrekke. Også den ordningen fungerer godt på de fleste emner. Med tanke på at undervisningsopplegget på de rettsdogmatiske emnene på de to første studieårene er basert på storgrupper og arbeidsgrupper, er det ønskelig at studentene tidlig kommer i gang med dette opplegget. Dessuten er som sagt et av formålene med å ha et materielt emne så tidlig på studiet at studentene tidlig skal komme i gang med å løse praktiske oppgaver. Arbeidsgruppene, med sine mange innleveringer av små skriftlige arbeider, er godt egnet for det. Behovet for å la studentene diskutere i mindre grupper kan også ivaretas innenfor rammene av en storgruppe, f.eks. ved at studentene organiseres i mindre grupper (summegrupper) som diskuterer seg imellom før en samlet diskusjon i hele storgruppen. I tillegg er det av vesentlig vekt at seminarmodellen er mer ressurskrevende enn storgrupper, og ressurs hensyn gjør det vanskelig å ha en kombinasjon av arbeidsgrupper og seminargrupper. Selv om emnet bare er på 9 studiepoeng foreslår arbeidsgruppen at *Familie- og arverett* får 3 storgruppesamlinger til disposisjon.

Familie- og arverett bør også få disponere den øvingsoppgaven som i dag er på *Ex.fac.* Da vil man kunne legge ekstra ressurser til arbeidsgruppene på *Familie- og arverett* i form av en ekstra innlevering. Dermed vil det være rom for 4 arbeidsgruppesamlinger på emnet.

Vurderingsuttrykket i emnet skal som sagt være bestått/ikke bestått. Emneansvarlig i *Familie- og arverett* er åpen for andre prøvingsformer enn skoleeksamen:

«Overgangen til B/IB kan legge til rette for andre prøvingsformer enn skoleeksamen, men foreløpig har jeg ikke konkludert hva som er mest hensiktsmessig. Jeg vil som det fremgår foran vurdere muligheten av deleksamen basert på seminaroppgave og en skoleeksamen som er mindre enn i dag. Skoleeksamen trenger ikke å ha samme form hvert år, men kan variere mellom kunnskapstester av typen multiple choice e.l., teorioppgave eller minipraktikum. Men her er jeg nødt til å diskutere fordeler/ulempes/ressursbruk osv. med

andre. I det hele tatt vil det være en fordel om det ikke er vurderingssituasjonen, men læringen, som står i fokus på det første materielle jusskurset. Læring kan også ta form av konstruktive tilbakemeldinger med både ros og oppmuntrende korrigeringer gjennom en begrunnelse for B/IB, selv om terskelen for bestått forutsettes å være lav. Mestringsfølelsen som den enkelte student kan oppleve ved riktig tilnærming og skrittvis «sosialisering» til jussens verden, kan være gull verdt for videre studier.» (s. 7-8)

Arbeidsgruppen deler mange av disse synspunktene. Flere prøvingsformer kan være egnet og studentenes læring er det klart viktigste på et så tidlig emne med vurderingsuttrykket bestått/ikke bestått. Når et hovedmål med emnet er å få studentene til å lære oppgaveskriving, bør man velge en prøvingsform som best mulig legger til rette for det – og da helst slik at det blir en god sammenheng mellom læringsformene og prøvingsformene. Arbeidsgruppen vil da foreslå at prøvingsformen blir å levere en eller to tekst(er) i to omganger, altså en variant av seminaroppgaven fra *Ex.fac.* og med likhetstrekk til det som de emneansvarlige i *Avtalerett* har utviklet. Vi ser for oss at alle studentene først leverer praktikumsoppgaven i arbeidsgruppen, deretter kommenteres den av medstudenter og arbeidsgruppeleder og at studentene deretter får et gitt antall dager på å levere oppgaven inn igjen som en eksamensbesvarelse. Mot slutten av emnet vil eksamensbesvarelsen sensureres til bestått/ikke bestått av en ordinær sensor.

En innvending mot denne prøvingsformen er at den i liten grad tester studentenes kunnskaper. Fra det tidspunkt studentene har fått eksamensoppgaven utlevert, vet de hva de vil prøves i og man kan risikere at studentene da unnlater å tilegne seg ny materiell kunnskap (utover den de trenger for å besvare oppgaven) etter den tid. For å motvirke dette kunne man ha en skoleeksamen i tillegg. Arbeidsgruppen er imidlertid skeptiske til å ha en ordinær skoleeksamen i tillegg til den nevnte innleveringen. Men det kan være grunn til å ha en kort «kunnskapstest» med omtrent samme format som på *Ex.fac.* eller eventuelt en multiple choice. Med en slik ordning vil studentene også måtte sette seg inn i emnet i sin bredde. I sensuren vil man kunne anvende samme ordning med deleksamener som man har i *Ex.fac.* Så lenge vurderingsuttrykket bare er bestått/ikke bestått mener vi at sensorene bør kunne vurdere både praktikumsoppgaven og kunnskapstesten på én time.

Et alternativ til en slik forenklet skoleeksamen er å gi studentene en kursoppgave av den typen som i *Avtalerett* kalles «kursoppgave II». En slik oppgave gjør at studentene helt til siste uke av emnet må orientere seg bredt, og det er en prøvingsform som er godt egnet til å gi studentene læring. Vi er imidlertid usikre på om det samlede opplegget i emnet blir for tettpakket dersom det gis en slik kursoppgave, og sensuren av oppgaven vil også bli dyrere enn sensuren av en multiple choice eller en annen forenklet skoleeksamen. Vi vil derfor overlate valget mellom forenklet skoleeksamen og en slik kursoppgave til den nærmere planleggingen av emnet.

6.4. Avtalerett

Emnet *Avtalerett* skal være på 9 studiepoeng. På dagens studieordning er emnet på 10 studiepoeng, undervises på andre semester og vil gå over 7 uker. I løpet av de siste årene har emnet gjennomgått betydelige pedagogiske endringer blant annet ved at de emneansvarlige har utarbeidet et opplegg med dialogforelesninger. De emneansvarlige (Jan-Ove Færstad og Johan Giertsen) har levert inn to høringsinnspill; først et innspill som beskrev det ønskede undervisningsopplegget i sin helhet, deretter et innspill om prøvingsformene. De emneansvarlige ønsker å bygge videre på mye av det eksisterende studieopplegget, og de foreslår samme antall arbeidsgruppesamlinger, storgruppesamlinger og forelesninger som de har i dag. Arbeidsgruppen slutter seg til dette. Emnet fungerer godt og endringene på ny studieordning er ikke større enn at det meste av

undervisningsopplegget kan videreføres. De emneansvarlige ønsker imidlertid å ha prøvingsformer som er temmelig annerledes fra det de er i dag, og det valget påvirker i noen grad innholdet i læringsformene.

Samtidig har de emneansvarlige foreslått en del viktige endringer av undervisningsopplegget. De emneansvarlige har kommet langt i planleggingen av emnet, og har levert en foreløpig skisse over undervisningsopplegget. Det er viktig å understreke at skissen er foreløpig og at den ikke er tenkt å vedtas av verken Fakultetsstyret eller Studieutvalget. Vi velger likevel å publisere skissen fordi det ellers er vanskelig å beskrive undervisningsopplegget:

Foreløpig skisse til undervisningsopplegg på emnet Avtalerett					
Kursuke	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Fredag
Uke 1	Kurs start	Innføringsforelesning		Forelesning (Avtaleinngåelse)	
Uke 2		Arbeidsgruppe 1		Forelesning (Avtaletolkning)	
Uke 3	Storgruppe 1	Arbeidsgruppe 2		Forelesning (Ugyldighet)	Forelesning (Ugyldighet)
Uke 4	Storgruppe 2	Utlevering kursoppgave I	Kursoppgave	Kursoppgave	Innlevering kursoppgave I
Uke 5	Forelesning (Avtalerevisjon)	Arbeidsgruppe 3		Forelesning (Fullmakt)	Forelesning (Fullmakt)
Uke 6	Storgruppe 3 Tilbakemelding kursoppgave I	Arbeidsgruppe 4			Oppsummeringsforelesning
Uke 7	Utlevering kursoppgave II	Kursoppgave II	Kursoppgave II	Kursoppgave II	Mappeinnlevering, mappen består av: -Kursoppgave I (2. utkast) -Arbeidsgruppeoppgave 3 (2. utkast) -Kursoppgave II

Det mest sentrale her er ønsket om *mappeevaluering* som vurderingsform. Nærmere bestemt ønsker de emneansvarlige at studentene på slutten av emnet leverer tre skriftlige arbeider som samlet blir bedømt til bestått eller ikke bestått. De emneansvarlige ønsker at mappen skal inneholde disse tre arbeidene:

- Bearbeidet besvarelse av Kursoppgave I
- Bearbeidet besvarelse av Arbeidsgruppeoppgave 3
- Besvarelse av Kursoppgave II

Kursoppgave I skal studentene få utlevert i starten av uke 4 og den innleveres første gang i slutten av uken. Besvarelsen vil så kommenteres av arbeidsgruppeleder innen én uke og deretter skal studenten omskrive besvarelsen før andre utkast av kursoppgave I leveres i mappen på slutten av kurset. Denne kursoppgaven erstatter den obligatoriske kursoppgaven i dagens undervisningsopplegg med den forskjell at den altså kommenteres av arbeidsgruppeleder og ikke av ekstern oppgaveretter. De emneansvarlige forklarer dette slik:

«For den obligatoriske kursoppgaven foreslår vi å endre kravet om at den må være «godkjent» til at den må innebære «et individuelt, selvstendig arbeid», jf. «Krav til skriftlige arbeider på masterprogrammet i rettsvitenskap ved UiB», punkt 3. Studentenes besvarelser kan dermed bli kommentert av arbeidsgruppelederne, og en eventuell underkjennelse av enkeltbesvarelser skjer av den emneansvarlige etter henvendelse fra en arbeidsgruppeleder – på samme måte som underkjennelse av arbeidsgruppeoppgaver gjøres i dag. For å synliggjøre denne endringen foreslår vi at oppgaven blir omtalt som «Kursoppgave I».»

Arbeidsgruppeoppgave 3 vil være en del av arbeidsgruppeopplegget, men til forskjell fra de andre arbeidsgruppeoppgavene vil den ikke bli kommentert av arbeidsgruppeleder:

«På arbeidsgruppesamling nr. 3 skal studentene diskutere oppgaven som vanlig, de skal levere en besvarelse av denne og kommentere medstudenter sine besvarelser. Arbeidsgruppelederen skal imidlertid ikke kommentere noen besvarelser av denne oppgaven. Det er tre grunner til dette. For det første skal studentene levere et andreutkast av sin besvarelse av denne oppgaven som en del av vurderingsmappen. Dersom noen studenter får kommentarer fra arbeidsgruppelederen på sitt førsteutkast og andre ikke gjør det, kan det oppfattes som ulike vilkår. For det andre innebærer grepet at studentene får en trening i å nyttiggjøre seg både arbeidet med å kommentere andre studenters besvarelser, og kommentarene de har fått fra medstudenter, når de skal videreutvikle sin egen besvarelse. Dersom de hadde fått kommentarer fra arbeidsgruppelederen, ville fokuset til studentene antagelig vært på arbeidsgruppelederens kommentarer, ikke på medstudentenes kommentarer. For det tredje innebærer grepet at vi frigjør tid hos arbeidsgruppelederne slik at deres kommentering av Kursoppgave I vil kunne gå raskere.»

Kursoppgave II vil ha mange likhetstrekk med en hjemmeeksamen. Studentene vil få utlevert oppgaven i starten av siste undervisningsuke og vil levere inn oppgaven i slutten av uken sammen med de to andre oppgavene i mappen. Kursoppgave II vil leveres inn som første utkast og den vil verken bli kommentert av medstudenter eller arbeidsgruppeleder. Behovet for kursoppgave II blir begrunnet slik av de emneansvarlige:

«Dersom studentenes vurderingsmappe kun besto av de to foran nevnte arbeidene, ville vi risikert at studentene overfokuserte på de temaene Kursoppgave 1 og Arbeidsgruppeoppgave 3 omfattet, og ikke så verdien av å arbeide jevnt med alle temaene emnet omfatter. Vi foreslår derfor at studentene, avslutningsvis på emnet, skal besvare en oppgave vi kaller Kursoppgave II. Kursoppgave II er for de fleste praktiske formål tenkt å tilsvare en hjemmeeksamen, men all den tid studentenes besvarelse av denne skal vurderes som del av en mappe, forslår vi altså terminologien Kursoppgave II.»

Mappen vil som sagt vurderes til bestått eller ikke bestått. Etter forslaget er det altså hele mappen samlet som enten underkjennes eller godkjennes av sensorene. Det kan her innvendes at det vil være mer hensiktsmessig å ha de tre innleveringene som deleksamener, slik ordningen som sagt er på *Ex.fac*. Argumentet for deleksamener er først og fremst at det blir enklere å gjennomføre utsatt prøve for studenter som enten ble vurdert til ikke bestått eller hadde gyldig fravær under en periode. Argumentet for å ha samlet mappevurdering er at en sterk besvarelse kan veie opp for en svakere besvarelse, noe som gir studentene et sterkere incentiv til også å forbedre en kursoppgave I som studentene fikk gode tilbakemeldinger på etter første utkast. Arbeidsgruppen vil nok alt i alt anbefale deleksamener fordi det er en del enklere administrativt sett.

De emneansvarlige ønsker også at sensorene gir tilbakemeldinger til studentene på de tre besvarelsene i mappen.

«For at det skal være mulig for sensorene å vurdere, og gi en skriftlig tilbakemelding på, helheten i studentenes vurderingsmappe, foreslår vi at sensuren av hver student honoreres med 1,5 arbeidstime. Dette innebærer, isolert sett, en økning med 0,5 timer pr. student, sammenlignet med sensureringen av besvarelsene på Kontraktsrett I. Når vi først gjør grepet med å gi samtlige studenter skriftlige begrunnelser, og mener alvor med ønsket om å vri fokuset på første semester, første studieår, fra prøving til læring, mener vi at det er viktig å sikre at sensorene får tid til å gi grundige og lærerike kommentarer til studentene. Vi vil samtidig understreke at de foreslåtte endringene i undervisnings- og vurderingsformer også innebærer en god del besparelser sammenlignet med situasjonen på Kontraktsrett I.»

Arbeidsgruppen er positiv til at sensorene gir skriftlig begrunnelse for å oppnå størst mulig læringseffekt. Et honorar på 1,5 timer per mappe kan høres noe høyt ut, men samlet sett vil ikke ressursbruken øke sammenlignet med dagens ressursbruk i emnet når man tar i betraktning at det ikke lenger er noen obligatorisk kursoppgave som skal sensureres av eksterne og fordi overgangen til bestått/ikke bestått medfører besparelser i form av færre klager og gjentak. Vi mener likevel at størrelsen på honoraret bør avpasses etter hvor store oppgavene blir, derunder hvor høye ordgrensene blir.

Begrunnelsen for denne prøvingsformen, og de tilhørende endringene av arbeidsgruppeopplegget, er at studentene vil jobbe jevnt med skiving og kommentering av oppgaver i tre sammenhengende uker:

«Vi har derfor foreslått en variant av mappevurdering som forutsetter at studentene fra og med kursuke 4 aktivt må arbeide med besvarelsene som vil utgjøre vurderingsgrunnlaget i emnet. Fordelingen av arbeider som inngår i mappen innebærer at studentene får trening både i å nyttiggjøre seg kommentarer fra arbeidsgruppeleder og medstudenter i videreutviklingen av egne arbeider. Forslaget bidrar dermed i stor grad til at vi får en prøvingsform som prøver studentenes evne til å «motta og gjøre bruk av ... tilbakemeldinger» jf. læringsutbyttebeskrivelsen for Masterstudiet i Rettsvitenskap. Forslaget innebærer også at vi unngår de formelle utfordringene som tidligere skisser til vurderingsform på dette emnet innebar.»

Arbeidsgruppen er positive til dette opplegget. Vi vil berømme de emneansvarlige for å ha kommet svært langt i planleggingen og for å ha lagt ned mye arbeid i en løsning som er godt forankret i det sentrale målet om å lære studentene å skrive praktiske oppgaver allerede tidlig på studiet. Det kan hende at de mange innleveringene gjør at opplegget blir noe tett, og forutsetningen for opplegget må være at oppgavene skrives på en slik måte at de kan besvares innenfor den tiden som står til rådighet.

I et tidligere innspill til arbeidsgruppen ønsket de emneansvarlige å øke antall storgrupper fra dagens 3 til 4, men vi oppfatter skissen til undervisningsopplegg slik at dette ønsket er frafalt. Det ville uansett av ressursmessige grunner neppe vært mulig å innvilge ønsket. De emneansvarlige ønsker også å få tildelt ressurser til å utvikle digitalt undervisningsmaterieell:

«I tillegg til de nevnte læringsformene har vi på emnet Kontraktsrett I gjort stor bruk av ulike digitale læremidler. Vi har bygd opp fagmoduler i «Mitt UiB» som er ment til bruk for studentene i forkant av forelesninger/gruppesamlinger, og vi har en ukentlig podcast, «Kontraktsrettsfredag», gjennom hele kursperioden. Dette har blitt viktige læremidler for

studentene, og er noe vi ønsker å videreføre på emnet Avtalerett. Vi ser også for oss at podcasten (da under et nytt navn) kan utvides til å dekke hele første studieår, og dermed bidra til ytterligere å synliggjøre sammenhengen mellom de ulike emnene for studentene. Denne ideen har vært løselig drøftet med øvrige emneansvarlige på første studieår, og fremstår absolutt som gjennomførbar. Det kan imidlertid ikke forventes at de emneansvarlige produserer en slik podcast på dugnadsbasis. Vi ber derfor arbeidsgruppen om å vurdere hvorvidt det er mulig å finne ressurser til en slik læringsform. I forlengelsen av dette vil vi også oppfordre arbeidsgruppen til å vurdere om det å løse noe opp på de stramme rammene som undervisningsregnskapet oppstiller mer generelt kan bidra til å øke kreativiteten hos emneansvarlige/undervisere når det gjelder å utvikle nye læringsformer.»

Vi er positive til å gi ressurser for å utvikle faglige podcaster, men det er vanskelig for oss å ta stilling til hvor mye ressurser som vil kreves for å få en reell godskriving av arbeidet, og vi er redde for at full godskriving vil være vanskelig å få til innenfor dagens ressursituasjon. Arbeidsgruppen har for øvrig ikke mandat til å foreslå endringer av dagens undervisningsregnskap.

6.5. Erstatningsrett

Erstatningsrett skal i den nye studieordningen være første emne på andre semester første studieår. Emnet skal være på 10 studiepoeng, noe som er en reduksjon med 3 studiepoeng fra dagens studieordning. Emnet går i dag over 9 uker, og undervisningsressursene er fordelt med 12 doble forelesningstimer, 3 storgrupper og 6 arbeidsgrupper. Rundt midten av emnet skrives en obligatorisk kursoppgave.

Emneansvarlig for *Erstatningsrett* (Knut Martin Tande) har i sitt innspill bedt om at emnet ikke gjennomgår større endringer. Forelesningene, arbeidsgruppene og storgruppene beskrives slik av den emneansvarlige:

«Forelesningene er godt koordinert med arbeidsgruppene og arbeidsoppgavene. Bruk av prosedyre på storgruppene - hvor studentene veksler på å representere saksøker og saksøkte, og å være dommere knyttet til saksforholdet som storgruppesamlingen gjelder - leder også til mer aktiv læring blant studentene enn det som er vanlig for alminnelige storgrupper. Storgruppene bidrar i tillegg til en dypere forståelse for det materielle i faget, med nye oppgaver innenfor samme tematikk som arbeidsgruppene har behandlet.»

Arbeidsgruppen mener at emnet bør beholde dagens struktur med arbeidsgrupper og storgrupper. Selv om emnet reduseres fra 13 til 10 studiepoeng bør det være rom for å beholde de 3 storgruppesamlingene som emnet har i dag, og arbeidsgruppen er positive til at det holdes prosedyreøvelser i en storgruppesamling.

I *Erstatningsrett* er det laget mange digitale ressurser som blir gjort tilgjengelige for studentene. Ifølge den emneansvarlige kan det bli aktuelt å lage flere i fremtiden:

«Det kan likevel være aktuelt å introdusere flere videoer med presentasjon og analyse av for eksempel av sentrale dommer, slik at studentene tidlig lærer seg sentrale analytiske ferdigheter knyttet til bruk av rettskildematerialet. Og det gjelder desto mer når kurset i metode 2 skal gå parallelt med erstatningsretten.»

Arbeidsgruppen er positiv til dette, og vil berømme emneansvarlig for den betydelige innsatsen han har lagt ned i utviklingen av gode digitale ressurser i kurset over flere år.

I dagens emne i erstatningsrett må alle studenter skrive en obligatorisk kursoppgave som må bestå før man kan gå opp til eksamen. Kursoppgaven kommenteres av en ekstern oppgaveretter. Arbeidsgruppen mener at det er viktig at studentene får øvelse i å skrive en slik lengre oppgave i erstatningsrett, ikke minst fordi de konkrete vurderingene på dette rettsområdet ofte er sammensatte, og fordi det kan bidra til at studentene forstår mer av systematikken i dette rettsområdet. Arbeidsgruppen vil imidlertid anbefale at den obligatoriske oppgaven rettes og kommenteres av en arbeidsgruppelider.⁴⁰

Vurderingsuttrykket for *Erstatningsrett* skal være karakterer fra A til F. Den emneansvarlige ønsker at prøvingsformen fortsetter som i dag, det vil si med skoleeksamen. Skoleeksamen bør egne seg godt i erstatningsretten så fremt studentene også i fremtiden får tilgang til Lovdata og da også med tilgang til rettspraksis. En slik prøvingsform kan teste mange av de samme metodiske ferdighetene og materielle kunnskapene som man i det praktiske rettsliv møter når man skal avgjøre erstatningsrettslige spørsmål. Emneansvarlig har i sitt innspill tatt opp ordgrensen på eksamen. Han ønsker å øke grensen til 5 000 ord (i dag er den 4 000 ord). Arbeidsgruppen er enig i at øvre ordgrense for eksamen i erstatningsrett kan være på 5 000 ord, men vil understreke at eksamensoppgavene ikke bør bli tilsvarende større – begrunnelsen for å øke ordgrensen er at studentene skal få noe mer plass til å skrive ut resonnementene. I tillegg er det ønskelig å ha en lavere anbefalt ordgrense på for eksempel 4 000 ord eller 3 500 ord.⁴¹

6.6. Tings- og immaterialrett

Emnet *Tings- og immaterialrett* er delvis basert på dagens emne i tingsrett, mens immaterialretten kommer inn som et nytt tillegg. Det nye emnet skal inneholde minst 4 studiepoeng immaterialrett,⁴² noe som medfører at innslaget av tingsrett reduseres noe fra dagens 13 studiepoeng. Emnet vil gå over 12 undervisningsuker, men vil gå parallelt med *Metode II*. Selv om tingsrettsdelen må nedskaleres noe på det nye emnet, kan det pedagogiske opplegget for dagens emne være overførbart.

De emneansvarlige (Ernst Nordtveit, Ingunn Myklebust og Torger Kielland) melder at de er fornøyde med dagens emne i tingsrett, og de opplever at læringsformene stort sett fungerer godt. De er fornøyde måten forelesningene fungerer, og det samme gjelder arbeidsgruppene og storgruppene:

«Elles er vi også godt nøgde med arbeidsgruppene og storgruppene. Det er ei utfordring å finna den rette vanskegraden og stiging i vanskegraden gjennom kurset, men vi meiner det fungerer rimeleg godt. Vi antar at vi med ny studieordning kanskje kan få plass til ei storgruppe meir enn i dag. Det ville vera viktig for å kunne få til noko meir fordjuping og få fram samanhengen i kurset. Kompleksiteten i faget vil også auka noko ved at immaterialretten kjem inn og skaper ein ekstra dimensjon. Dette krev også meir tid og innsats for å skapa forståing hos studentane.»

Vi er også av den oppfatning at et vanlig oppsett med arbeidsgrupper, storgrupper og forelesninger bør være egnet for dette emnet. Når emnet økes til 14 studiepoeng, bør det også være rom for den økningen i antall storgrupper som de emneansvarlige ønsker – det vil si at antall storgruppesamlinger økes fra 3 til 4.

⁴⁰ Se punkt 4.2.

⁴¹ Se punkt 5.2.

⁴² Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3. studieår s. 18.

Arbeidsgruppen vil foreslå frivillig ekskursjon som ny læringsform i *Tings- og immaterialrett*, da i den delen av emnet som dreier seg om tingsrett. Ekskursjon kan vise studentene et eksempel på hva tingsretten faktisk regulerer og hva en tingsrettslig tvist i praksis kan dreie seg om, slik at studentene får et mer levende inntrykk av emnet. Ekskursjonen bør være ledet av en vitenskapelig ansatt, og hvis ideen skal settes ut i livet må det settes av timer i undervisningsregnskapet for dette. Arbeidsgruppen vil imidlertid ikke utelukke at en film eller andre former for digitale ressurser kan gjøre samme nytten.

De emneansvarlige har også foreslått å beholde antall innleveringer:

«For å dekke alle dei ulike sentrale områda innanfor tingsretten og immaterialretten er det naudsynt med om lag det talet på oppgåver vi har i dag. Det kan likevel vurderast om ein kan ta bort ei oppgåve og gjera i alle høve ei av dei resterande noko meir omfattande og styrkja tilbakemeldinga på oppgåva ved at lærarar kommenterer og gjennomgår oppgåva.»

Arbeidsgruppen er positiv til å redusere antall innleveringer noe for å la studentene skrive en større tekst. Det store antallet studenter vil imidlertid gjøre det meget vanskelig å sette faglærere til å kommentere og gjennomgå oppgavene.

Når det gjelder prøvingsformene, vil de emneansvarlige helst ha ordinær skoleeksamen:

«Tingsretten har nå sekstimers-eksamen. Det trur vi fungerer rimeleg godt. Det er mest vanleg å gje praktikumsoppgåver, med eit visst innslag av teorioppgåver.

Semesteroppgåva fungerer godt med sikte på læring og vi legg opp til å gje oppgåver som gjer at studentane må arbeida aktivt med innhenting av materiale og kunnskap, for å styrkja forståinga av sentrale spørsmål.»

Vi er enige i at ordinær skoleeksamen kan fungere godt i *Tings- og immaterialrett*. Når Lovdata blir tilgjengelig på eksamen, og helst med tilgang til rettspraksis, vil en skoleeksamen i tingsrett kunne gjøres temmelig lik de problemene en praktiserende jurist står overfor i en tingrettssak. På samme måte som i *Erstatningsrett* bør det være en øvre ordgrense på 5 000 ord og en anbefalt ordgrense på ca. 3 500 ord.

Når det gjelder obligatorisk kursoppgave, vil vi fremme samme forslag som for *Erstatningsrett*, det vil si at den obligatoriske kursoppgaven i fremtiden rettes og kommenteres av en arbeidsgruppeleder i stedet for av en ekstern sensor. En slik større oppgave kan gjerne skrives i stedet for en av de mindre arbeidsgruppeoppgavene.

6.7. Metode II

Emnet *Metode II* skal være på 8 studiepoeng. Det viderefører dagens metodeemne på andre semester første studieår, men med den modifikasjon at emnet skal gå parallelt med erstatningsretten og tings- og immaterialretten gjennom hele semesteret. Det er derfor forventet at undervisningen i *Metode II* samkjøres med undervisningen i emnet som går parallelt.

I dag er undervisningsressursene på emnet fordelt på 7 undervisningsuker, 7 dobbeltimer med forelesninger, 2 storgrupper og 3 arbeidsgrupper. Det har ikke vært obligatorisk kursoppgave på emnet.

Innspillet fra emneansvarlig (Camilla Bernt) går ut på at emnet skal ha samme undervisningsstruktur som i dag. Arbeidsgruppen er enige i at modellen med arbeidsgrupper og storgrupper fortsetter,

men det er ønskelig at arbeids- og storgruppeoppgavene tar opp eksempler fra de rettsdogmatiske emnene som går parallelt. Dessuten kan det hende at den vanlige strukturen med skriving av mindre oppgaver på arbeidsgruppene ikke passer like godt på dette emnet, noe også arbeidsgruppen for fagsammensetningen var inne på.⁴³

Den emneansvarlige har spilt inn ønske om at vurderingsuttrykket for *Metode II* bør være bestått/ikke bestått. Arbeidsgruppen ser gode grunner for dette. Det vil redusere eksamenspresset, og vil gjøre det lettere å anvende en alternativ prøvingsform som kan gi studentene mulighet til å reflektere over metodiske spørsmål. En innvending mot bestått/ikke bestått i *Metode II* er at det kan medføre at studenter nedprioriterer emnet til fordel for *Erstatningsrett* og *Tings- og immaterialrett* som begge kommer til å ha bokstavkarakter som vurderingsuttrykk. For at studentene ikke skal nedprioritere *Metode II*, foreslår arbeidsgruppen som sagt at emnet tar opp metodiske spørsmål fra erstatningsretten og tings- eller immaterialretten, og at det også i disse to materielle emnene jevnlig tas opp metodiske spørsmål på eksamen.

Som prøvingsform har den emneansvarlige foreslått «skoleeksamen med bestått/ikke-bestått, og skriftlig begrunnelse for karakteren». Hun begrunnet dette med et ønske om å prøve studentene i domsanalyser:

«Jeg kjenner ikke til eksamensresultatene fra skoleeksamen, men jeg mener at domsanalyse, som har vært den vanligste eksamensoppgaven, og som også er sentralt i storgruppene, er en god oppgaveform for å prøve studentene. Man unngår da rene puggbesvarelser.»

Arbeidsgruppen har i og for seg ikke noe imot at studentene prøves i domsanalyser i *Metode II*, særlig fordi studentene da tvinges til å anvende den generelle og teoretiske rettskildelæren på konkrete tilfeller. Arbeidsgruppen mener imidlertid at dette ønsket vel så godt kan ivaretas med å ha andre prøvingsformer enn skoleeksamen, noe som i hvert fall gjelder dersom det bare skal gis bestått/ikke bestått. Arbeidsgruppen har diskutert flere alternative prøvingsformer, og vil anbefale at den emneansvarlige jobber videre med ett av følgende alternativer:

- Refleksjonsnotat som studentene jobber med gjennom hele semesteret. Notatet kan ta opp et rettskildemessig spørsmål fra et av de rettsdogmatiske emnene på første studieår. En slik prøvingsform vil legge til rette for at studentene jobber med metodeemnet gjennom hele semesteret, og man kan gjøre det slik at notatet blir kommentert av arbeidsgruppeleder én gang underveis i semesteret. Det skal kreves at studentene skriver med god henvisningsteknikk til rettskilder og litteratur, og at studentene også får opplæring i dette.
- Hjemmeeksamen som går siste uke av emnet. Studentene kan da få utlevert en oppgave som dreier seg om et rettskildemessig spørsmål hentet fra ett av de andre emnene på første studieår. Besvarelsene vil kommenteres og begrunnes av sensor.

I e-post av 25. november 2019 har Camilla Bernt ytret ønske om å gå videre med forslaget om at studentene skriver en semesteroppgave eller et refleksjonsnotat. Hun beskriver hovedtrekkene i opplegget slik:

- 1. Studentene får tidlig i semesteret velge blant et antall oppsatte oppgavetema. Disse oppgavetemaene kan ha litt variasjon, ved at noen er analyse av en (for dem) ukjent dom, eller mens andre kan være drøftelse av et rettskildemessig spørsmål innenfor de rettsdogmatiske emnene i semesteret. Her må vi be om at de emneansvarlige på de øvrige

⁴³ Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3- studieår s. 21.

emnene bidrar til sistnevnte, slik at jeg ikke bommer. Jeg tror ikke vi skal la studentene velge fritt. Da kan det være at de velger noe for enkelt eller noe som på andre måter er uegnet.

- 2. Midt i semesteret – tilpasset aktiviteter i de andre fagene – leverer studentene inn et førsteutkast, som en sensor skal kommentere. Kravet er seriøst faglig forsøk.
- 3. Studenten får noen uker senere tilbake det kommenterte utkastet og vil så kunne bearbeide utkastet videre frem til en frist mot slutten av semesteret.
- 4. Den endelige oppgaven vurderes til bestått/ikke bestått, med skriftlig begrunnelse.

Arbeidsgruppen er positiv til denne løsningen og oppfordrer Camilla Bernt til å jobbe videre med den på en slik måte at det blir en god sammenheng mellom lærings- og prøvingsformer. Arbeidsgruppen ønsker imidlertid av ressursmessige grunner at førsteutkastet som leveres midt i semesteret blir kommentert av arbeidsgruppeleder. Sensuren bør kunne utføres på 1 time under forutsetning om at sensors begrunnelse ikke skal være fortløpende kommentarer til teksten, men en sluttkommentar om hvilke styrker og svakheter besvarelsen har.

7. Andre studieår

7.1. Oversikt

Andre studieår består av de tre emnene *Rettsstaten – statsrett, europarett og folkerett* (ellers bare kalt «Rettsstaten», 28 stp), *Forvaltningsrett* (22 stp) og *Ex.phil* (10 stp). Mens *Rettsstaten* skal gå første semester, vil *Forvaltningsrett* gå delvis parallelt med *Ex.phil* i andre semester. I dag går *Ex.phil* på første semester første studieår og undervises over 13 uker, mens det på den nye studieordningen altså vil være på andre semester andre studieår og undervises over 17 uker.⁴⁴ *Ex.phil* organiseres av Institutt for filosofi og førstesemesterstudier (FOF).

7.2. Rettsstaten – statsrett, europarett og folkerett

Det nye emnet *Rettsstaten* består av dagens emner *Rettsstat og menneskerettigheter* (15 stp) og *NIRI* (17 stp). Det nye emnet vil ta opp institusjonelle og materielle sider ved nasjonal statsrett og ulike former for internasjonal rett. Emnet vil ta opp den norske konstitusjonelle retten, både institusjonene og de materielle rettighetene. Dessuten vil emnet ta opp den institusjonelle oppbyggingen av det internasjonale menneskerettighetsarbeidet og de materielle menneskerettighetene. Og emnet vil ta opp den institusjonelle oppbyggingen av EU og EØS i tillegg til enkelte grunnleggende materielle regler innenfor EU/EØS-retten. *Rettsstaten* skal ha 28 studiepoeng og vil strekke seg over hele høstsemesteret.⁴⁵

En hovedbegrunnelse for å vedta det ganske store emnet *Rettsstaten* var å få frem indre faglige sammenhenger, å få færre prøvinger av studentene og å gi bedre muligheter for faglig fordypning.⁴⁶ Denne begrunnelsen har også betydning for valget av lærings- og prøvingsformer, slik det også ble uttalt fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen:

⁴⁴ Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3- studieår s. 21.

⁴⁵ Nærmere om emnet: Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3- studieår s. 26–27.

⁴⁶ Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3- studieår s. 21–22.

«Arbeidsgruppen understreker samtidig at de emneansvarlige også i det videre arbeidet med læringsmål, litteraturutvalg, undervisnings- og vurderingsformer mv. må være oppmerksom på at emnet er plassert tidlig på studiet, og at det i omfang er langt større enn de emnene studentene har møtt på 1. studieår.»⁴⁷

Det pedagogiske opplegget må altså legge til rette for mer faglig fordypning samtidig som det må være tilpasset studenter som fortsatt er ganske ferske og som fra første studieår er vant til mindre emner. Arbeidsgruppen mener at det vil bli ivaretatt ved at studentene på *Rettsstaten* i starten av emnet får møte mindre og sterkt begrensede oppgaver og senere på emnet møter atskillig større oppgaver der det bør være et poeng å trene opp studentene i å løse mer komplekse rettslige spørsmål.

En kombinasjon av forelesninger, arbeidsgrupper og storgrupper kan fungere godt på dette emnet. De emneansvarlige (Christian Franklin, Jørgen Aall og Eirik Holmøyvik) oppgir i sitt høringsinnspill at de i tillegg ønsker å utvikle videoer som gjøres tilgjengelige for studentene ved kursstart:

«De litt «tørre» delene av fagene (særlig om den institusjonelle oppbygningen) kan legges til videoopptak som legges ut for studentene ved kursstart. Opptak vil kunne tjene som innføring på enkelte deler av kurset, og dermed gjøre plass til andre (les: antatt viktigere/vanskeligere) temaer på forelesningene. Det er tiltenkt (forutsatt bevilgede midler) at videoopptakene lages i samarbeid med fakultetets digitaliseringsteam, og gjerne ved de ulike rettslige institusjonene i Oslo, Strasbourg, Brussel og Luxembourg.

Videoopptak kan også tjene andre funksjoner på kurset – som f.eks. kildesøk, intervjuer/samtaler med EMD-/EU-/EFTA-dommere som kan tjene som grunnlag for gruppeoppgaver på kurset, m.m.»

Arbeidsgruppen er positiv til forslagene om å gjøre videoer tilgjengelige for studenter.

De emneansvarlige har også spilt inn at det bør tilbys kurs i kildesøk:

«Kildesøkekurs – enten som workshops eller forelesninger – vil også være høyst aktuelt på kurset, gitt omfanget av nye rettskilder studentene må forholde seg til.»

Arbeidsgruppen er enig i dette. Det er viktig at studentene får opplæring i søk etter kilder om internasjonale menneskerettigheter, særlig etter dommer fra EMD. Det er også viktig at det gis opplæring i søk etter EU/EØS-rettslig reglement og rettspraksis.

Når det gjelder arbeidsgruppene, kan de i all hovedsak fortsette som i dagens ordning, men gjerne med enkelte endringer:

- De emneansvarlige har spilt inn at antallet innleveringer gjerne kan reduseres noe til fordel for enkelte større innleveringer:

«På et kurs som varer 17-18 uker, tenker vi at det bør holde med 10 arbeidsgruppeoppgaver totalt, og heller ha noe større ordgrense på enkelte av innleveringene enn det som er tilfelle i dag. Tanken her er å åpne for større fordypning, samt å åpne for noe større tidsflater til selvstudium og refleksjon.»

⁴⁷ Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3- studieår s. 27.

Arbeidsgruppen er enig i dette. Å gå over til færre og noe større arbeidsgruppeoppgaver vil gjøre at studentene får prøve seg på noe mer sammensatte temaer, noe som i større grad kan være egnet til å frem sammenhengene mellom de enkelte delene av emnet. Det kan likevel være grunn til at arbeidsgruppene møtes ukentlig selv om det går noe lengre tid mellom hver innlevering.

- De emneansvarlige «vurderer også innslag av gruppearbeid ifm arbeidsgruppeoppgavene». Dette er arbeidsgruppen positiv til.⁴⁸
- Arbeidsgruppen vil spille inn at det man bør vurdere å åpne for at studentene leverer én av arbeidsgruppeoppgavene to ganger med mulighet for å forbedre besvarelsen sin etter at studentene har kommentert hverandres besvareelser.

De emneansvarlig har spilt inn dette om storgruppeundervisningen:

«Storgruppene anses å være en av de viktigste delene av læringsprosessen. Obligatorisk muntlig fremføring på storgruppene på NIRI setter en fin ramme for undervisningen. Også på Rettsstat og menneskerettigheter har innslag av obligatorisk muntlig fremføring, bl.a. i form av prosedyre, vært praktisert med godt resultat. Det er vårt inntrykk at de fleste studentene verdsetter slike aktivitetspålegg, selv om enkelte i evalueringer har gitt uttrykk for at 'det først og fremst er de som har fremleggelse som har læringsutbytte'. I den grad det er noe i denne innvendingen antar vi at den kan håndteres ved et forhåndssignal om at 'alle må forberede seg (til fingerspissene), for alle kan bli spurt' el.l. Vi satser på å videreføre høy studentaktivitet i storgruppene.»

Arbeidsgruppen er positiv til at studentene blir pålagt å ha muntlige fremføringer på storgruppesamlingene. Det er en risiko for at noen studenter ikke har forberedt fremføringene sine godt nok, og det er viktig at underviseren i slike situasjoner er forberedt på å fylle inn. I tillegg er det en risiko for at de øvrige studentene ikke følger godt nok med når andre studenter har fremlegg. Arbeidsgruppen er noe skeptisk til rene studentfremføringer uten interaktive elementer som involverer resten av gruppen. Vi er derimot mer positive til prosedyreøvelser, men dette kan komme litt an på hvilke temaer som er oppe – prosedyre egner seg muligens best hvis temaet kan kokes ned til en rettslig konflikt mellom to personer. I tillegg kan en prosedyre kanskje bli forberedt på arbeidsgruppen, slik at to arbeidsgrupper møtes mot hverandre i storgruppen og med den tredje arbeidsgruppen som dommere.

Arbeidsgruppen vil også spille inn at det på *Rettsstaten* er ønskelig å ha noe undervisning på engelsk. Enkelte forelesninger om internasjonale emner kan gjerne gå på engelsk, og det bør sterkt overveies om en av arbeidsgruppeoppgavene skal leveres på engelsk og muligens at alle studenter må levere inn minst en besvarelse på engelsk i løpet av emnet. Det kan være aktuelt å heve ordgrensen for denne oppgaven, for eksempel 200 ord i tillegg til ordinær ordgrense i emnet.

Vi foreslår at emnet skal ha maksimum 28 dobbelttimer forelesninger, 7 storgruppesamlinger, inntil 12 arbeidsgruppesamlinger og ca. 8 arbeidsgruppeoppgaver.

Når det gjelder prøvingsformer spiller de emneansvarlige inn ønske om en kombinasjon av hjemmeeksamen og skoleeksamen, men uten at de har en bestemt oppfatning om hvordan hjemmeeksamen skal være:

⁴⁸ Se punkt 4.2.

«De nærmere detaljene har vi ikke landet ennå, men det er flere løsninger som kan være aktuelle – særlig med tanke på hvordan hjemmeeksamen (semesteroppgave? skriftlig innlevering av en/flere av storgruppeoppgavene som er gitt på kurset? refleksjonsnotat? m.m.) og det muntlige innslaget (prosedyre? obligatorisk fremføring på storgruppe? klassisk muntlig eksamensformat? m.m.) skal legges opp.

Vi har også diskutert om hjemmeeksamen og/eller muntlig skal gi karakter, eller kunne ha en justerende effekt på endelig karakter i faget, eller om det skal gis bestått/ikke bestått. Ideelt sett bør disse elementene i det minste kunne ha en justerende effekt, og inngå formelt i prøvingen.»

Arbeidsgruppen vil foreslå at *Rettsstaten* har to eksamener; en hjemmeeksamen og en skoleeksamen, og at begge går på slutten av kurset. Vi foreslår at det gis separate karakterer på hver eksamen og at begge karakterene vises på vitnemålet.⁴⁹ Hjemmeeksamen kombinert med innlevering av større arbeidsgruppeoppgaver gjør at det ikke er behov for obligatorisk kursoppgave, noe det i dag heller ikke er på *NIRI* fordi man har hjemmeeksamen.

De emneansvarlige i *Rettsstaten* oppgir at de ikke opplever noen problemer med enesensorordningen, men at to sensorer «unektelig [ville] bedre kvaliteten på sensuren». De emneansvarlige ønsker at det kun skal være intern sensur på *Rettsstaten*:

«En annen (muligens bedre) løsning hadde vært å beholde enesensorordningen men ta sensuren helt eller delvis internt. Ingen vil være bedre plassert til å vurdere studentenes innsats enn underviserne på kurset. Intern sensur vil også kunne bedre undervisningskvaliteten, da underviserne faktisk får sett resultatene av det de har forsøkt å lære bort.»

Arbeidsgruppen ser at det kan være utfordrende å finne eksterne sensorer med god kompetanse i alle rettsområdene som emnet tar opp. Det kan være utfordrende å finne tilstrekkelig antall interne sensorer til at all sensur (inkludert klagesensur og kontinuasjonseksamen) kan tas her, men arbeidsgruppen er enig i at det bør anvendes interne sensorer så langt det er mulig og så langt vi har ressurser til det.

7.3. Forvaltningsrett

Emnet *Forvaltningsrett* skal være på 22 stp. Det er en sammenslåing av dagens *Forvaltningsrett I* (10 stp) og *Forvaltningsrett II* (17 stp). Etersom *Forvaltningsrett* som sagt skal gå parallelt med *Ex.phil*, er det ønskelig at undervisningen i de to emnene blir samkjørt,⁵⁰ noe de emneansvarlige (Bjørn Henning Østenstad og Anneken Sperr) også er inne på:

«Det kan også tenkes at forvaltningsrett (f eks den ulovfestede forvaltningsretten) vil være naturlig å velge som eksempel for deler av Metodekursene I og II (1. og 2. semester). Vi mener også det er grunnlag for å kunne dra gjensidig nytte av faget *Ex.phil*, idet noen forvaltningsrettslige sjangre (forvaltningsvedtak, eventuelt også Sivilombudsmansuttalelser) vil kunne tjene som eksempler for ulike språk- og argumentasjonsmønstre.»

Arbeidsgruppen vil ikke gå detaljert inn på hvordan en slik samkjøring kan skje, blant annet fordi innholdet i *Ex.phil* er utenfor vårt mandat.

⁴⁹ Se punkt 5.3.

⁵⁰ Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3- studieår s. 27.

De emneansvarlige oppgir at de er positive til å videreføre de tre viktigste elementene av læringsformer; forelesninger, arbeidsgrupper og storgrupper:

«Vi har generelt sett god erfaring med de tre læringsformene. Forelesningene har en nødvendig strukturerende funksjon i et fag som i stor grad omhandler spesielle rettskildesprinsipper. Arbeids- og storgruppene etablerer en nødvendig forpliktelse til egeninnsats for studentene.»

Når det gjelder forelesningene trekker de emneansvarlige frem at de ønsker at det skal være stafettforelesninger fra rettsstatsemnet. Arbeidsgruppen er positiv til dette. En av grunnene til at *Rettsstaten* har blitt så omfattende som 28 studiepoeng er at det kan ta opp noen grunntrekk som ellers måtte vært tatt opp i *Forvaltningsrett*. For å understreke sammenhengene med det tidligere emnet, er det ønskelig at det i forelesninger i *Forvaltningsrett* gis noen linjer tilbake til *Rettsstaten*. Om nødvendig bør det kunne avsette 1-2 timer ekstra forelesningstid for dette i tillegg til de timene som gis etter ordinære satser.

De emneansvarlige ønsker i utgangspunktet å bygge videre på det meste av dagens opplegg for arbeidsgruppene. De initierer likevel noen forslag til endringer:

«Innenfor et samlet forvaltningsrettskurs, er det naturlig å introdusere «forvaltningsvedtaket» som et eget tekstformat, ved siden av de mer tradisjonelle formatene. Dette må gjenspeiles i kursoppgavene.»

Arbeidsgruppen er positiv til å introdusere forvaltningsvedtaket som en egen sjanger som studentene får prøve seg på å skrive som en arbeidsgruppeoppgave eller eventuelt som flere oppgaver. Dessuten skriver de emneansvarlige om antall oppgaver og innleveringer:

«Vi ser ikke behov for endringer i det store bildet. I *Forvaltningsrett II* er studentene gitt mulighet til å skrive én lang besvarelse som ledd i arbeidsgruppeundervisningen, i bytte mot at skriftlig innlevering kuttes i etterkant av en av de andre samlingene. Alt etter hvor mange arbeidsgruppesamlinger et samlet forvaltningsrettskurs som strekkes over hele vårsemesteret, gis, kan det være ønskelig å øke antallet lange besvarelser noe. Dette vil gi rom for mer komplekse oppgaver der ulike deler av forvaltningsretten kombineres og slik bygge opp under læringsutbyttebeskrivelsen.»

Arbeidsgruppen er positiv til at studentene skriver én større oppgave i stedet for to små, og vil oppfordre de emneansvarlige til å gå lenger i retning av færre og større oppgaver. Når to emner i forvaltningsrett blitt slått sammen til ett, er det viktig at studentene får prøve seg i oppgaver som går på tvers av dagens inndeling. Det bør kreves at én eller to arbeidsgruppeoppgaver skal skrives av flere studenter sammen.⁵¹ Arbeidsgruppen foreslår at emnet får inntil 10 arbeidsgruppesamlinger.

Når det gjelder storgruppeundervisningen spiller de emneansvarlige inn følgende:

«Selv om storgruppeundervisningen også på forvaltningsrettskursene, generelt kritiseres i større grad av studentene enn de andre to læringsformene, opplever vi storgruppene som en viktig arena blant annet for å fremme et muntlig engasjement i faget. Den type dialog og debatt i en noe større sammenheng enn hva arbeidsgruppene representerer, har vi ikke ellers på studiet. Vi mener storgruppene i et samlet forvaltningsrettskurs vil kunne gi oss mulighet til å videreføre og prøve ut nye oppgaveformat som kan øke studentenes forståelse

⁵¹ Se punkt 4.2.

for og engasjement i faget (jf. f eks prosedyreoppgave, eventuelt etterligninger av advokatvirksomhet/jussformidling etc).»

Arbeidsgruppen mener at det er god grunn til å forsøke enkelte andre former for storgruppeundervisning enn det som tradisjonelt har vært brukt, og vil særlig vise til det vi har skrevet under punkt 4.3 og under emnet *Rettsstaten*. Arbeidsgruppen foreslår at emnet får 6 storgruppesamlinger.

Det følger som av mandatet at prøvingsformen i alle emner over 20 studiepoeng skal være noe mer enn bare én skoleeksamen. De emneansvarlige i *Forvaltningsrett* skriver dette om prøvingsformen:

«Vi ønsker skoleeksamen på 6 timer. Særlig av hensyn til studentenes ønske om å fordele risiko, ser vi for oss at en obligatorisk kursoppgave kan komme sent i kursperioden og være tellende i den forstand at den gis avgjørende vekt ved tvil om karakteren etter skoleeksamen. Den obligatoriske kursoppgaven må da også gis en bokstavkarakter, men vi antar denne ikke vil kunne påklages separat: det er i alle fall en forutsetning for dette innspillet.»

I realiteten er dette en kombinasjon av skoleeksamen og hjemmeeksamen. Arbeidsgruppen mener at en slik prøving er hensiktsmessig, blant annet fordi den vil gi rom for at en av de to eksamenene kan inneholde noe annet enn en tradisjonell praktikumsoppgave. I samsvar med resten av vårt forslag til prøvingsformer, vil vi anbefale at det settes separat karakter på hjemmeeksamen og skoleeksamen og at begge føres på vitnemålet.⁵² Det kan også være gunstig å ha samme prøvingsform på de to store emnene på andre studieår. Dersom det innføres en slik kombinasjon av hjemmeeksamen og skoleeksamen og det dessuten åpnes for å innlevere flere større arbeidsgruppeoppgaver, bør det ikke være behov for obligatorisk oppgave i tillegg.

8. Tredje studieår

8.1. Oversikt

På den nye studieordningen vil det for tredje studieår være stor forskjell mellom første og andre semester. Første semester vil bestå av det store emnet *Obligasjonsrett* (28 stp), som langt på vei erstatter dagens *Kontraksrett II* og *Pengekravsrett*. *Obligasjonsrett* vil være obligatorisk for alle studenter på masterprogrammet. Det andre semesteret vil derimot preges av muligheten for utveksling og for å velge emner her hjemme. Utvekslingsmuligheten medfører at alle emnene dette semesteret kan erstattes med emner gjennomført ved et utenlandsk universitet. De studentene som velger å være i Bergen må ta ett norskspråklig valgemne, ett engelskspråklig valgemne og *Komparativ rett og rettshistorie*. De engelskspråklige valgemnene og *Komparativ rett og rettshistorie* bør være lagt opp slik at innreisende studenter kan ta dem.

Forskjellene mellom de to semestrene på tredje studieår fører til at man i valget av lærings- og prøvingsformer for hvert semester bør kunne stille seg noe friere enn på de tidligere studieårene. Forskjellene mellom de to semestrene er allerede så betydelige at hensynet til ensartede løsninger for samme studieår bør vike til fordel for å finne de lærings- og prøvingsformene som passer best for hvert semester.

⁵² Se punkt 5.3 og 5.6.

8.2. Obligasjonsrett

Obligasjonsrett blir på 28 studiepoeng, noe som er en økning på 3 studiepoeng i forhold til dagens ordning. JUS131 Kontraktsrett II består i dag av 10 undervisningsuker. I løpet av kurset blir det holdt 14 dobbelttimer med forelesning, 4 storgrupper og 5 arbeidsgrupper (uten arbeidsgruppeleder). Kurset JUS132 Pengekravsrett varer i 7 uker, og undervisningen innebærer 11 dobbelttimer med forelesning, 2 storgrupper og 4 arbeidsgrupper (uten arbeidsgruppeleder). Begge emnene har i dag én obligatorisk kursoppgave rundt midten av kursene og studentene blir prøvd med en skoleeksamen på slutten av hvert kurs.

Arbeidsgruppen mener at det er svakheter med strukturen i dagens undervisningsopplegg på 3. studieår: For det første brukes det for mye tid på et lite antall konkrete problemstillinger. Studentene skriver først hver sin besvarelse av en arbeidsgruppeoppgave, deretter kommenteres besvarelsen av medstudent, så kommenteres noen av besvarelsene av faglærer og så blir den samme oppgaven gjennomgått og diskutert på storgruppe. Studentene vil med en slik ordning få god skrivetrening og de vil antagelig beherske de materielle spørsmålene som tas opp temmelig godt. Problemet er at det blir for mye repetisjon av de samme faglige spørsmålene, noe som innebærer at mange andre sentrale spørsmål i høyden blir gjennomgått på forelesning. For det andre er det et problem at storgruppene lett blir en ren oppgavegjennomgang hvor faglærer viser hvordan oppgaven skulle ha vært løst og hvor studentene lett blir passive. For det tredje er det et problem at ordningen er ressurskrevende, noe som er særlig bekymringsfullt så lenge fagmiljøet i den sentrale privatretten er så lite som det er i dag.

Som nevnt vil *Obligasjonsrett* få 3 studiepoeng mer enn dagens emner har til sammen. De tre studiepoengene innebærer at det kommer nye temaer i faget, blant annet innholdssensur av avtaler (flyttet fra dagens Kontraktsrett I), deler av erstatningsretten og enkelte EØS-rettslige aspekter.⁵³ Sammenslåingen er begrunnet med at den kan gi synergieffekter, og med at et samlet emne vil gi større rom for materiell og metodisk fordypning.⁵⁴

Arbeidsgruppen har, i samarbeid med en gruppe av fagpersoner (Rune Sæbø, Johan Giertsen, Hilde Hauge, Arnt Skjefstad og Maria Veia Lund), diskutert flere mulige strukturer for undervisningsopplegget i *Obligasjonsrett*. Vi vil understreke at dette ikke har vært enkelt, at vi langt ifra mener å ha funnet noe «fasitsvar» og at de emneansvarlige bør ha en betydelig fleksibilitet med sikte å utvikle et best mulig faglig og pedagogisk opplegg.

Arbeidsgruppen mener at en kombinasjon av arbeidsgrupper, storgrupper og forelesninger bør videreføres. Både arbeidsgrupper og storgrupper bør være obligatoriske. Vi foreslår at arbeidsgruppene, som i dag, fungerer som et forum for tekstinlevering og tekstkommentering. I arbeidsgruppene, som vil være uten arbeidsgruppeleder og drevet av studentene selv, kan studentene jobbe med oppgaveskriving og med et obligatorisk antall innleveringer og kommenteringer av besvarelsene fra andre i gruppen. Etter at kommenteringene er ferdige, foreslår vi at en faglærer gjennomgår oppgaven i plenum på forelesning. Vi foreslår at arbeidsgruppeoppgavene ikke kommenteres av faglærer, og i hvert fall ikke i samme omfang som i dag. Når studentene har kommet til 3. studieår bør de være så vidt selvstendige at de har lært seg både å gi og gjøre nytte av kommentarer. I tillegg foreslår vi at studentene leverer 4-8 arbeidsgruppeoppgaver avhengig hvor store oppgavene er. Dette er et ganske lite antall innleveringer, noe som må ses i sammenheng med at vi ønsker større oppgaver enn i dag og at dette

⁵³ Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3. studieår s. 27.

⁵⁴ Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3. studieår s. 27.

blir et opplegg som er en slags mellomting mellom opplegget på 2. studieår og opplegget på 4. studieår.

Vi foreslår at det utvikles et eget oppgavesett til storgruppene slik at storgruppene i større grad blir en arena for muntlig diskusjon. Oppgavene bør innby til diskusjoner i stedet for å i første rekke være utarbeidet for skrivetrening. Vi foreslår at emnet får inntil 7 storgruppesamlinger spredt utover hele semesteret unntatt de første og siste ukene. Det kan godt argumenteres for at det også bør åpnes for flere storgruppesamlinger ettersom studentene på 3. studieår ikke har arbeidsgruppeledere. I samme retning trekker det at studentene på 4. studieår har mange lærerledete seminarer. Når forslaget vårt likevel er inntil 7 storgrupper er det basert på den ofte vanskelige tilgangen til lærekrefter i obligasjonsrett. Vi foreslår at studentene samles i arbeidsgrupper på eget initiativ i forkant av hver storgruppesamling. For å få disse gruppene til å fungere når de ikke har arbeidsgruppeleder, kan det være hensiktsmessig å la den første innleveringen være en gruppeoppgave.

Når det gjelder forelesningene, vil arbeidsgruppen gi uttrykk for følgende: Et emne på 28 studiepoeng vil gi hele 28 dobbelttimer med forelesninger til disposisjon. Etter arbeidsgruppens syn er det da viktig at det blir variasjon i forelesningene, slik at ikke alle blir en monolog fra en underviser til studentene. Det er grunn til å vurdere om enkelte forelesninger bør gå som en diskusjon mellom to undervisere, ev. om man kan ta i bruk Mitt UiB på måter som gjør at man kan ha tid til refleksjon og diskusjon ved blant annet bruk av SRS i forelesningene.⁵⁵

Prøvingsformene er i dag skoleeksamen både på *Kontraktsrett II* og *Pengekravsrett*. De emneansvarlige er klare på at de ønsker tellende skoleeksamen også på det nye emnet. Samtidig følger det som sagt av vårt mandat at det skal være noe mer enn bare én skoleeksamen på emner som er over 20 studiepoeng. De involverte fagpersonene spiller inn at muntlig eksamen neppe er aktuelt fordi man ikke «har nok lærekrefter med høy nok kompetanse til en reell prøving av alle studentene». Arbeidsgruppen har forståelse for den innvendingen, og antar at den også vil gjøre seg gjeldende i overskuelig fremtid.

Vi har vurdert en kombinasjon av skoleeksamen og hjemmeeksamen eller en ordning med to skoleeksamener. Arbeidsgruppen foreslår to skoleeksamener, men da slik at den første dagen er en «tradisjonell» skoleeksamen og den andre dagen er en «alternativ» skoleeksamen med innslag som minner om en hjemmeeksamen. Et eksempel på en slik alternativ skoleeksamen kan være at studentene noen dager i forveien får vite hvilket tema de vil bli prøvd i og at skoleeksamen er en praktisk oppgave innenfor temaet. Man kan også tenke seg at studentene noen dager før eksamen får tilgang til et utvalg med rettskilder i Lovdata som de blir oppfordret til å sette seg inn i før eksamensdagen og som de forventes å bruke på eksamensdagen.⁵⁶ En annen måte å variere dette på kan være at den andre eksamensdagen prøver studentene i en annen type tekstsjanger, for eksempel en domsanalyse eller at studentene får i oppgave å skrive en kontrakt. Man kan også tenke seg at kandidatene får utlevert et utkast til en kontrakt på eksamen som de skal komme med forslag til forbedringer av på vegne av en klient eller som nøytral tredjepart. En slik alternativ skoleeksamen vil kunne prøve studentene i andre egenskaper enn en tradisjonell skoleeksamen samtidig som man unngår at studentene kan få slik utilbørlig hjelp som det er risiko for på hjemmeeksamen.

⁵⁵ Se punkt 4.4.

⁵⁶ Se punkt 5.2.

Dersom man velger en kombinasjon av tradisjonell og alternativ skoleeksamen, mener vi at det er behov for å ha en obligatorisk kursoppgave i tillegg. Til forskjell fra arbeidsgruppeoppgavene foreslår vi at obligatorisk kursoppgave skal kommenteres enten av en ekstern eller en intern faglærer.

8.3. Rettshistorie og komparativ rett

Rettshistorie og komparativ rett er en videreføring av et eksisterende emne, men med visse endringer på ny studieordning: For det første vil emnet gå i et semester hvor det åpnes for at våre studenter reiser på utveksling. I det samme semesteret må vi tilby emner til innreisende studenter, gjerne som de kan (delvis) ta sammen med norske studenter.⁵⁷ For det andre øker emnet fra 10 til 12 studiepoeng. For det tredje vil emnet gå over hele vårsemesteret og parallelt med valgemner.

I tillegg til vil det gå et emne *Rettshistorie og komparativ rett utveksling* på 2 studiepoeng som skal være obligatorisk for våre utvekslingsstudenter. Når det gjelder dette emnet er det grunn til å tenke kreativt om prøvingsformen.⁵⁸ Arbeidsgruppen for fagsammensetningen 1.-3. studieår foreslo at prøvingsformen bør være avsluttende refleksjonsnotat, men emneansvarlig er noe skeptisk til dette: Problemet med avsluttende refleksjonsnotat er at de fleste vil ikke begynne å reflektere før de er tilbake i Bergen. Emneansvarlig vurderer heller å be studentene om å levere tre blog-innlegg. Emneansvarlig begrunner dette med at det er aktiv læring og kan bidra til at studentene faktisk begynner refleksjonsprosessen mens de er i utlandet. Dette kan også passe godt i og med at vurderingsuttrykket skal være bestått/ikke bestått. Ideelt sett ville det være hensiktsmessig å ha en halvdags workshop for de som reiser til utlandet før de reiser, noe som kunne skje i midten av høstsemesteret slik at det ikke kommer i konflikt med eksamen i Obligasjonsrettsemnet.

Som i dag vil det også gå et emne *Rettshistorie og komparativ rett Kina*. Det vil være ønskelig at bare ett av valgemnene går parallelt med *Rettshistorie og komparativ rett Kina*, slik at de studentene som reiser kan ta et valgemne før utenlandsoppholdet.

Vi vil i fortsettelsen omtale emnet som skal gå her i Bergen. I dag er det 14 dobbelttimer med forelesninger og 3 storgruppesamlinger i *Rettshistorie og komparativ rett*. Emneansvarlig ønsker å noen forelesning som dialogforelesninger, noe arbeidsgruppen er positiv til. Arbeidsgruppen antar at det pedagogiske opplegget i all hovedsak bør kunne fortsette som i dag, men det er en viss usikkerhet om hvor mange av «våre» studenter som vil være her i Bergen og hvor mange innreisende som vil delta i undervisningen i deler av emnet. Hvis det blir atskillig flere eller færre studenter enn forventet, kan det hende at også det pedagogiske opplegget bør endres. I mandatet er arbeidsgruppen bedt om «å se nærmere på bruk av de innreisende utvekslingsstudentene i undervisningen i *Rettshistorie og komparativ rett*». Vi antar at Fakultetsstyret med dette sikter til at i hvert fall deler av emnet skal kunne tilbys både til norske studenter og innreisende studenter – at det skal kunne bidra til «utveksling hjemme».

Emneansvarlig (Søren Koch) har i sitt innspill nevnt at forelesningene kan gå i to bolker, en i rettshistorie og en i komparativ rett, noe arbeidsgruppen mener er et godt forslag og innenfor det emneansvarlig har autonomi til å bestemme selv. Arbeidsgruppen slutter seg til Kochs synspunkt om

⁵⁷ Et alternativ for å få flere innreisende studenter til å ta emnet *Rettshistorie og komparativ rett* kan være å gjøre dette, eller deler av det, obligatorisk for disse studentene. Dette vil kunne gjøre emnet til en god møteplass for norske og innreisende studenter. Dette forslaget ligger utenfor vårt mandat og vi har derfor ikke utredet det nærmere, men oppfordrer fakultetet til å se på denne muligheten i fremtiden.

⁵⁸ Innstilling fra arbeidsgruppen for fagsammensetningen på 1.-3. studieår s. 29.

at studentene bør ha tid til å lese seg opp før forelesningene. Koch er også inne på at forelesningene delvis kan gå på engelsk:

«Forelesninger holdes for tiden på norsk, noe studentene setter stor pris på. På sikt vil det være hensiktsmessig å bytte til engelsk, (i alle fall når det gjelder den komparative delen) noe som er for de fleste forelesere ikke et problem. Det kan imidlertid virke kunstig og lite naturlig å forelese i norsk rettshistorie på engelsk. Dette gjelder i alle fall så lenge læreboken er norskspråklig.»

Arbeidsgruppen støtter at forelesningene om den komparative delen går på engelsk, og fremhever at også arbeids- og storgruppeundervisningen i komparativ rett bør gå på engelsk. Dette er nødvendig for å gjøre *Rettshistorie og komparativ rett* til den møteplassen det kan bli for norske og innreisende studenter. Arbeidsgruppen er positiv til å videreføre praksisen med utenlandske gjesteforelesere. Den emneansvarlige ønsker også at en oppsummerende gjennomgang av arbeidsgruppeoppgavene skal gis i form av forelesninger. Dette vil frigjøre tid for bedre diskusjon rundt storgruppeoppgavene.

I dag er det et krav at studentene leverer et notat i forkant av storgruppene i emnet. Dette fører til at de stiller forberedt og underviserne kan gjennomgå notatene for å se hva studentene synes er utfordrende.⁵⁹ Arbeidsgruppen er positiv til dette og bemerker at ordningen muligens kan utvikles videre ved å legge til rette for gruppeinnleveringer, da gjerne slik at hver gruppe består av minst én norsk student og én innreisende student.

I dag er prøvingsformen i emnet en hjemmeeksamen. Arbeidsgruppen mener at denne prøvingsformen bør videreføres. *Rettshistorie og komparativ rett* er et perspektivfag hvor hjemmeeksamen fungerer godt som prøvingsform. Arbeidsgruppen har diskutert om det er mulig å ha en gruppeoppgave som blander norske studenter og innvekslingsstudenter, men vi antar at det kan være en vanskelig prøvingsform å få til i praksis. Arbeidsgruppen har også vurdert om det skal være en frivillig mulighet til å presentere sitt arbeid foran sensor, men dette er trolig vanskelig å gjennomføre innenfor de ressursene som er tilgjengelige.

I dag er der ikke obligatorisk kursoppgave i *Rettshistorie og komparativ rett*, og arbeidsgruppen kan heller ikke se behov for dette når prøvingsformen er hjemmeeksamen. Emneansvarlig påpeker at det er hensiktsmessig å la studentene jobbe i tverrkulturelle grupper med en arbeidsoppgave som gis tidlig på kurset og som vurderes til bestått/ikke bestått. Gruppen skal skrive ett essay. Temaet velges slik at studentene må bringe inn sine respektive rettskulturelle bakgrunner. Arbeidsgruppen slutter seg til dette.

9. Fjerde studieår

9.1. Oversikt

Fjerde studieår består i dag av de tre emnene *Strafferett* (20 stp), *Rettergang* (20 stp) og *Formuerett* (20 stp). De tre emnene skal videreføres som i dag på den reviderte studieordningen med den lille endringen av *Rettergang* skal få et noe større ansvar enn for menneskerettighetenes betydning i prosesseretten. Det er ikke foreløpig tatt noen vedtak om lærings- og prøvingsformene skal videreføres på fjerde studieår, og det faller innenfor arbeidsgruppens mandat å foreslå enkelte

⁵⁹ Thomas A. Angelo and Patricia Cross, *Classroom Assessment Techniques*, 2. ed. Jossey-Bass 1998; R. Marzano, D. Pickering and J. Pollock, *Classroom instructions that work, Research-based strategies for increasing student achievement*. Alexandria, VA: ASCD

endringer. De tre emnene på fjerde studieår har derfor blitt inkludert i innspillsrunden som arbeidsgruppen initierte overfor alle involverte obligatoriske emner.

Et mulig nytt element for fjerde studieår kan være å kreve at alle studenter, som et obligatorisk arbeidskrav, skal være med på én prosedyreoppgave i løpet av studieåret. Man kan se f.eks. se for seg at ca. en tredjedel av studentene gjennomfører prosedyreoppgave på hvert av de tre emnene. Arbeidsgruppen mener at dette kan gi studentene trening i muntlige ferdigheter, og det kunne bidra til å få frem sammenhenger mellom materiell og prosessuell rett. Vi kan likevel ikke forfølge denne ideen videre uten å utrede nærmere hvordan man kan løse de administrative utfordringer som en slik løsning vil innebære.⁶⁰

9.2. Strafferett

Emnet strafferett går i dag over 13 uker og inneholder 21 dobbelttimer med forelesning og 14 dobbelttimer med seminarundervisning. Seminarene er frivillige for studentene. De må imidlertid levere en obligatorisk kursoppgave ca. i midten av emnet for å få gå opp til eksamen. Emnet avsluttes med en 6 timers skoleeksamen. Det ble foretatt en grundig gjennomgang av emnet i 2013, og i dag får det meget gode tilbakemeldinger fra studentene.

De emneansvarlige (Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen) skriver i sitt høringsinnspill at de i all hovedsak ønsker å videreføre dagens undervisningsopplegg. De trekker særlig frem at seminarundervisningen er viktig og at det der har blitt utviklet et opplegg med prosedyreøvelser. De emneansvarlige skriver at de kan tenke seg å gjøre

«forsøk med «storseminar», der oppgaver blir gjennomgått i førelingsform, noko som kan frigjere ressursar til andre læringsaktivitetar.»

Arbeidsgruppen er positive til bruken av storseminarer, og forstår de emneansvarlig slik at dette er aktuelt for oppgaver som er så vanskelige og komplekse at det uansett er vanskelig å få til en aktiv dialog med studentene. Hvis det er tilfelle, kan det gjerne være like hensiktsmessig å ha fellesundervisning hvor f.eks. seminargruppene reduseres fra 10 til 4 grupper. I så fall vil det være en ressursbesparelse som de emneansvarlige kan bruke til andre aktiviteter.

Det fremgår videre av innspillet fra strafferettsmiljøet at de ønsker å øke skriveøvelser i emnet. Etter dagens modell inneholder strafferettsemnet, i tillegg til obligatorisk kursoppgave, frivillige skriveoppgaver for noen studenter for noen seminaroppgaver:

«Vi reknar skrivning som ei viktig læringsform, og er positive til å auke omfanget av skrivning. Allereie i rapporten frå 2012 skisserte vi eit meir omfattande opplegg for dette, enn det som vart vedteke. Det vi no har – i tillegg til den obligatoriske kursoppgåva – er at nokre studentar frivillig skriv *ei* seminaroppgåve før den obligatoriske kursoppgåva. Det blir skrive 2-3 slike oppgåvesvar pr. seminargruppe, som seminarleiarane kommenterer slik at alle i gruppa kan læra av det.

Kva meir konkret ordning som kan tenkjast for å få eit større innslag av skrivning, kjem særleg an på ressursituasjonen. Det vil difor krevja ein meir heilskapleg gjennomgang av kursopplegget – inkludert den obligatoriske kursoppgåva – å skissera meir konkrete forslag.»

⁶⁰ Disse er f.eks. kontroll av obligatorisk aktivitet på tvers av tre emner, studenter som av ulike grunner har en alternativ utdanningsplan, ev. fravær.

Arbeidsgruppen har sans for den ordningen som her har kommet på plass, men har vanskelig for å se at det kan settes av ytterligere ressurser til oppgavekommentering fra faglærere. En mulig løsning kan imidlertid være å legge til rette for frivillig skriving og frivillig kommentering mellom studentene. Det er begrenset hvor mye fakultetet kan følge opp en slik ordning, men man kan legge til rette ved å gjøre tilgjengelig et sett med oppgaver og etablere virtuelle grupper hvor studentene kan levere og kommentere oppgaver.

Av høringsinnspillet fremgår det at de emneansvarlige vil fortsette med tradisjonell skoleeksamen som prøvingsform. De vil også beholde den obligatoriske kursoppgaven. Arbeidsgruppen slutter seg til dette. Ordningen er innarbeidet og fungerer ganske godt.

9.3. Rettergang

Emnet rettergang går i dag over 13 uker. Emnet består av forelesninger (24 dobbelttimer), seminaroppgaver (14 dobbelttimer) og obligatorisk kursoppgave (1 i midten av kurset med en ordgrense på 3000 ord). Emnet avsluttes med en seks timers skoleeksamen.

Emneansvarlig (Ørnulf Øyen) har spilt inn et ønske om å videreføre dagens læringsformer, men med noen forslag til justeringer. Den ene justeringen handler om forholdet mellom forelesninger og seminarer:

«Etter min vurdering bør formålet med forelesningene først og fremst være å gi en innføring i faget, en utfylling av pensumlitteraturen samt en oppdatering av rettskildesituasjonen i lys av pensumlitteraturen. Hvis mer ressurser enn dette skal benyttes på forelesninger bør grunnen være at pensumlitteraturen er såpass mangelfull at omfattende forelesninger er påkrevd for å gi en grundig og helhetlig opplæring i faget. I faget Rettergang må litteraturdekningen sies å være god. Av den grunn bør det overveies om antallet forelesningstimer bør reduseres noe og antallet timer med seminarundervisning økes noe. I et fag som Rettergang der problemstillingene og lovbestemmelsene er mange er seminarundervisning med løsning av praktiske oppgaver godt egnet for å trene studentene opp i en viktig ferdighet: det å finne ut av hvilke prosessuelle problemstillinger et faktum reiser, hvor i prosessretten de ulike problemstillingene hører hjemme og hvilke rettsgrunnlag som er aktuelle når problemstillingene skal løses. Dette er helt vesentlige ferdigheter i et fag som Rettergang. I tillegg kan seminarundervisning med praktiske oppgaver gi god trening i anvendt rettskildelære.»

Arbeidsgruppen mener at det ikke er rom for å øke antall seminarer i *Rettergang*. Seminarer er en kostnadskrevende undervisningsform og det er neppe mulig å dekke inn kostnadene ved bare å kutte i forelesningstimer. Arbeidsgruppen vil imidlertid peke på den løsningen med storseminar som er foreslått i *Strafferett* og som vil kunne frigjøre ressurser som kan omdisponeres til flere seminarsamlinger.

Rettergang kunne i utgangspunktet være egnet for prosedyreøvelser, men Øyen stiller seg noe lunken til å innføre dette:

«Et mål med studiet er å trene studentene opp i muntlig fremføring, herunder prosedyre. Faget Rettergang er godt egnet for prosedyreøvelser. Samtidig kan det være krevende å få denne undervisningsformen til å fungere. I lys av de erfaringer jeg har som underviser i faget *Strafferett*, der en har prosedyreøvelser som en del av seminarundervisningen, må en hovedutfordring sies å være å få studentene til å møte opp når de skal ha fremføring.

Etter min vurdering bør prosedyreøvelser ikke innføres i faget Rettergang med mindre seminarundervisningen endres slik at den som melder seg på en seminargruppe også har plikt til å møte opp og ved at en stram kontroll innføres rundt dette. Videre bør det ikke være mer enn 30 studenter pr. gruppe. Det å ha prosedyreøvelser er noe mer plasskrevende enn ordinær seminarundervisning. Antallet seminargrupper bør derfor utvides med 1-2, noe som har konsekvenser både for antallet seminarledere og behovet for undervisningslokaler.»

Arbeidsgruppen er enig i disse innvendingene, og mener at en eventuell obligatorisk prosedyreøvelse bør legges opp i samarbeid mellom alle emnene på 4. studieår.⁶¹

Øyen nevner muligheten for å bytte rekkefølge på undervisningen i sivilprosess og straffeprosess. I dag er det dessuten slik at hele forelesningsrekken i henholdsvis sivilprosess og straffeprosess går før seminarrekken, noe Øyen vurderer å endre slik at seminarer og forelesninger skjer mer i mindre blokker. Arbeidsgruppen har ingen innvendinger til noen av disse forslagene, som begge ligger innenfor den autonomien emneansvarlig til enhver tid har.

Av Øyens innspill fremgår også at kommenteringen av obligatorisk kursoppgave ikke alltid holder ønsket kvalitet:

«Som nevnt er det én kursoppgave i faget Rettergang. Ideelt sett burde det vært to eller tre kursoppgaver, men verken tiden satt av til kurset eller ressursene tilgjengelig for kommentering gjør det mulig å øke antallet kursoppgaver. Gjennomføringen av dagens kursoppgave må sies å være forsvarlig, men det er klart et forbedringspotensialet. Den største utfordringen knytter seg til kommenteringen: at alle studentene får grundige og gode kommentarer tilpasset eget nivå fra erfarne sensorer/kommentatorer. I dag honoreres sensorene/kommentatorene med én time for hver oppgave og de personer som kommenterer ofte er noe uerfarne. Det siste problemet er forsøkt avhjulpet noe ved at de som ønsker å være sensorer på eksamen også må kommentere kursoppgaven. Dette har nok økt kvalitetene på kommenteringen, men kan samtidig ha økt gjennomtrekken i sensorcorpset og dermed redusert kvaliteten på eksamenssensuren. Så langt det er ressurser til det bør sensorene/kommentatorene honoreres med 1,5 timer. Men jeg er usikker på om dette i seg selv vil føre til gode og grundige kommentarer tilpasset den enkelte students nivå.»

Arbeidsgruppen kan ikke finne ressurser til å ha mer enn én obligatorisk kursoppgave i *Rettergang*. Arbeidsgruppen er enig i at læringseffekten av den obligatoriske kursoppgaven sterkt avhenger av kommentarene studentene mottar, men dersom sensorenes honorarsats skal økes til 1,5 timer må det gjennomføres for alle obligatoriske kursoppgaver og da har man en kostnadsøkning som neppe er realistisk. Arbeidsgruppen vil tvert om understreke at det er den emneansvarliges oppgave å gi en obligatorisk kursoppgave som er dimensjonert på en slik måte at sensorene kan gi gode kommentarene innen den timen de får betalt for.

Emneansvarlig ønsker å fortsette med sekstimer skoleeksamen som prøvingsform. Arbeidsgruppen har diskutert dette og mener skoleeksamen passer som prøvingsform for dette emnet.

⁶¹ Se punkt 9.1.

9.4. Formuerett

Etter dagens ordning går emnet *Formuerett* over 14 uker. Det er 22 dobbelttimer med forelesninger og 10 dobbelttimer med seminarer. I løpet av kurset er det én obligatorisk kursoppgave som studentene leverer, og kurset avsluttes med en seks timers skoleeksamen.

Emneansvarlig (Hans Fredrik Marthinussen) ønsker at læringsformene skal være slik de er i dag:

«I all hovedsak er erfaringene gode. Forelesninger har sine åpenbare begrensninger, men er urealistisk å kutte ut. Jeg forsøker å knytte også forelesningsundervisningen til kursmaterialet for øvrig, og slik sett skape en viss dynamikk. Det er likevel opplagt at det er seminarundervisningen som står helt sentralt i kursopplegget, og som både jeg som ansvarlig og studentene i sine tilbakemeldinger, fremhever som det viktigste læringselementet. Dersom det på noe tidspunkt skulle være aktuelt å tilføre mer ressurser, eventuelt omprioritere, er seminarene klart nok prioritert i dag.»

Arbeidsgruppen er enig i at undervisningsopplegget i hovedsak kan fortsette som i dag. Antallet seminarsamlinger er noe lavere enn i *Rettergang*, og det kan derfor godt argumenteres for at det bør tilføres to seminar timer ekstra til *Formuerett*. I så fall bør de to timene brukes til å lære opp studentene i enklere deler av emnet og ikke til å gjøre et allerede utfordrende seminaropplegg enda mer avansert. I tillegg må læringsformene samsvare med prøvingsformene, og studentene må på noe vis øves i undervisningen på muntlig presentasjon dersom avsluttende prøving skal være muntlig eksamen (se under her om foreslåtte prøvingsformer).

Marthinussen stiller spørsmål ved om læringsutbyttet av den obligatoriske kursoppgave er god nok til å rettferdiggjøre ressursene som brukes på den:

«I den grad jeg har tvil om ressursbruken er fornuftig, knytter det seg særlig til den obligatoriske kursoppgaven. Jeg har en mistanke om at ressursene vi legger ned i den, ikke gir samme utbytte som ressursbruken på kurset for øvrig. Siden tilbakemeldingen tar tid, studentene skal få ta den til seg, og derfor få den i god tid før eksamen, må kursoppgaven ligge i overkant tidlig i kurset. Samlet synes jeg det kan være grunn til å vurdere å bruke denne ressursen bedre.»

Arbeidsgruppen har forståelse for dette. Riktignok er den obligatoriske kursoppgaven en studentaktiv læringsform som gir studentene god øvelse i å skrive oppgaver, men det er ikke dermed gitt at læringsformen fungerer like godt på alle emner. Ettersom *Formuerett* er et emnet der alle delene i emnet henger tett sammen, kan det nok være utfordrende for studentene å skrive en fullblods kursoppgave når det må legges forut for undervisningen i vesentlige deler av emnet.

Martinussen er inne på flere mulige prøvingsformer. Emnet har tradisjonelt hatt skoleeksamen og Marthinussen argumenterer for å videreføre den prøvingsformen:

«Skoleeksamen er en velkjent og godt utprøvd prøvingsform, som vi har diskutert en rekke ganger. Den har sine klare begrensninger, og er ikke optimal for det kursopplegget formueretten har, og den kompleksiteten som ligger i kildesituasjonen og de ferdighetene vi vil teste. Som jeg straks kommer tilbake til er imidlertid «kontrollbehovet» stort på formueretten, slik at det er vanskelig å se for seg fullgode alternativer.»

Når det gjelder hjemmeeksamen som alternativ, er Marthinussen inne på de samme motforestillingene som arbeidsgruppen har gjennomgått i punkt 5.3 ovenfor, og da særlig behovet for å forsikre seg om at studenten ikke har mottatt utilbørlig hjelp. Martinussen er derimot åpen for å supplere skoleeksamen med muntlig eksamen:

«Dersom vi først velger å ha skoleeksamen, er et spørsmål om vi kan supplerer denne med andre prøvingsformer. Det ville etter min mening være gunstig. Det reiser imidlertid en del særegne problemstillinger – i første rekke kan det gjøre klageprosessen omfattende. Så vidt jeg skjønner, vil klagen bli på begge prøvene under ett. Det kan åpne for spekulativ klageadgang, f.eks. der man har en skriftlig prøve som kombineres med en muntlig eksamen – og der man ved klage får anledning til å ta muntlig prøve på nytt, slik det i dag praktiseres ved UiT og gamle cand.jur.-studiet ved UiB. Det gjør uansett at vi må bruke vesentlig mer ressurser på hver klage enn tidligere. Dette gjør dessverre en hjemmeeksamen mindre egnet som del av total karakter, og gjør også at jeg stiller meg tvilende til om vi kan ha en muntlig eksamen som del av karaktergrunnlaget. Disse innvendingene er vesentlig mindre dersom vi kan operere med flere karakterer i samme faget, uten samle karakter. Dette gjøres så vidt jeg kjenner til allerede ved UiO og UiT. Jeg hadde vært veldig positiv til om vi kunne kombinere skoleeksamen med en muntlig eksamen, der begge karakterene er selvstendige og begge kommer på vitnemålet. Det er selvsagt et ressurs spørsmål også når det kommer til muntlig eksamen, men om det f.eks. erstatter oblig, så er ressursøkningen kun det vi eventuelt måtte bruke på transport på å hente inn sensorer utenbys fra.»

Det er ønskelig at studentene også prøves i muntlige ferdigheter, og arbeidsgruppen tror *Formuerett* kan være egnet for muntlig eksamen. En slik eksamen vil kunne være en tradisjonell utspørring av studentene, men det kan også være flere andre varianter, f.eks. at studentene på forhånd får vite emnet de skal prøves i eller at de ca. en time før prøven får utlevert en praktisk oppgave som de skal løse muntlig fremfor sensorene. Arbeidsgruppen er noe usikre på om det er praktisk mulig å gi studentene en separat muntlig karakter som står på vitnemålet sammen med den skriftlige karakteren, se punkt 5.4. Dersom dette skulle vise seg ikke å være praktisk gjennomførbart, må man revurdere forslaget om muntlig eksamen.

Dersom muntlig eksamen kommer i stedet for den obligatoriske kursoppgaven, vil man ha dekket det alt vesentlige av ekstra kostnader ved muntlig eksamen. På muntlig eksamen vil det måtte være to sensorer, men til gjengjeld bør det holde med en halv time prøving av hver student. De ekstra kostnadene vil da først og fremst være knyttet til reise for eksterne sensorer og hotell dersom eksamen gjennomføres over to dager. Det kan kanskje bli et problem å få tak i sensorer til dette, men på den andre siden er det slett ikke sikkert at utfordringene blir større enn ved obligatorisk kursoppgave.

10. Læringsutbyttebeskrivelsen og de enkelte emnene (programansvaret)

10.1 Forholdet mellom læringsutbyttebeskrivelse og emnene

Arbeidsgruppens mandat er å gi et forslag til en «klar ansvars plassering på emnenivå av læringsmålene i læringsutbyttebeskrivelsen for masterprogrammet». Vi skal altså sørge for at det er samsvar mellom læringsutbyttebeskrivelsen og innholdet i emnene, slik at en student som tar mastergrad i rettsvitenskap hos oss har vært gjennom alle elementene i læringsutbyttebeskrivelsen minst ett sted underveis i studiet. I tillegg kommer generiske kompetanser som følger av *hele masterprogrammet*.

I fortsettelsen vil vi gå gjennom ett og ett punkt i læringsutbyttebeskrivelsen for å vise hvilket eller hvilke emner som gir studenten de ferdigheter, kunnskaper eller generelle kompetanse som nevnes i beskrivelsen. Som grunnlag for dette har arbeidsgruppen hentet inn synspunkter fra de emnene som skal inngå i den reviderte studieordningen. Arbeidsgruppen har i spørsmålsskriv foreslått punkter i

læringsutbyttebeskrivelsen som det enkelte emnet bidrar til å oppfylle, og har fått tilbakemeldinger fra de involverte fagpersonene.

10.2. Læringsutbyttebeskrivelsen

Den nye læringsutbyttebeskrivelsen trådte i kraft fra og med høstsemesteret 2019. Den nye læringsutbyttebeskrivelsen er slik:

«Det integrerte masterprogrammet i rettsvitenskap ved Universitetet i Bergen er et profesjonsstudium som utdanner morgendagens juridiske problemløsere. Jurister utdannet ved Det juridiske fakultet skal kjennetegnes av faglig trygghet, metodisk bevissthet og høy etisk standard.

Etter fullført studium skal kandidatene ha tilegnet seg følgende kunnskaper, ferdigheter og generelle kompetanse:

KUNNSKAPER:

Kandidatene skal ha god kunnskap om grunnleggende rettsregler og sammenhenger innen alle fagområder som omfattes av studiet, og spesialisert kunnskap innen fagområder som dekkes av spesialemnene og masteroppgaven.

Dette innebærer også at kandidatene har god kunnskap om:

- det norske rettssystemets oppbygging og funksjon
- den norske rettskulturens historie, særegenheter og grunnleggende verdier
- hvordan norsk rett påvirkes av EU-retten, EØS-retten, internasjonale menneskerettigheter og annen folkerett
- juridisk metode, herunder hvordan juridisk argumentasjon varierer på ulike rettsområder
- mangfoldet av metoder i rettsforskning, og hovedlinjer i den rettsteoretiske diskusjonen
- juristers rolle i samfunnet og etiske utfordringer knyttet til yrkesutøvelsen
- hvordan ny teknologi kan brukes til å automatisere beslutningsprosesser og bidra til å løse rettslige problemer på nye måter, men også de rettslige og etiske utfordringer dette medfører
- akademiske krav til kildehenvisninger og bruk av andres arbeider

FERDIGHETER:

Kandidatene kan anvende juridisk metode til å identifisere, drøfte og ta standpunkt til rettslige problemstillinger, også utenfor de rettsområder som er del av studiet. Dette innebærer å kunne:

- fastlegge rettslig relevant faktum i et saksforhold, og på grunnlag av dette identifisere og formulere rettslige problemstillinger
- innhente og systematisere rettslig relevant materiale fra norske, skandinaviske og engelskspråklige kilder, også ved bruk av digitale verktøy
- foreta en selvstendig, helhetlig, kritisk og etisk gjennomtenkt analyse for å nå et faglig forsvarlig standpunkt om hva som er gjeldende rett
- foreta rettspolitiske og komparative vurderinger av rettsreglene

- løse nye problemer og bidra til rettslig nytenkning

Kandidatene kan formidle og evaluere juridiske analyser og standpunkt på en poengtert, presis og etterrettelig måte både muntlig og skriftlig, på så vel norsk som engelsk, gjennom å

- utarbeide ulike former for selvstendige skriftlige arbeider
- diskutere og prosedere ulike rettslige standpunkt
- gi tilbakemeldinger på andres arbeid og selv motta og gjøre bruk av slike tilbakemeldinger

GENERELL KOMPETANSE:

Gjennom studieprogrammet oppnår kandidatene generelt anvendbar kompetanse knyttet til å

- systematisere og avveie argumentasjon, rådgi og treffe avgjørelser
- identifisere og vurdere etiske aspekter ved juridisk argumentasjon og standpunkt
- tilegne seg ny kunnskap, følge med i rettsutviklingen og løse nye rettslige spørsmål
- samarbeide med jurister fra andre land, forstå og gjøre seg nytte av deres perspektiver på felles rettslige utfordringer og bidra med norske perspektiver
- samarbeide med fagpersoner fra andre disipliner og på det grunnlag kunne vurdere den rettslig relevante argumentasjonsverdien av kunnskap som er frembrakt av andre vitenskaper og bidra til tverrfaglige løsninger av komplekse samfunnsproblemer
- formidle juridiske analyser til allmennheten, skriftlig og muntlig, på norsk og på engelsk
- presentere og argumentere for egne vurderinger og konklusjoner for større og mindre grupper av tilhørere
- bidra med rettslige perspektiver i samfunnsdebatten
- planlegge og gjennomføre større arbeidsoppgaver innen en gitt tidsramme
- følge akademiske krav til kildehenvisninger og bruk av andres arbeider
- arbeide selvstendig og i grupper
- forholde seg til de rettslige og etiske utfordringene knyttet til den teknologiske utviklingen

Vitnemål for graden Master i rettsvitenskap fra Det juridiske fakultet forutsetter at kandidaten etter fullført studium avlegger følgende løfte:

Aldrig vidende at ville vige fra Ret og Retfærdighed, mindre raade nogen til uforødne Processer eller i andre Maader med sine Raad befordre nogen uretvis Sag eller Intention."

10.3. Kunnskapskravene

Det første punktet i læringsutbyttebeskrivelsens krav til kunnskaper er av overordnet karakter:

“Kandidatene skal ha god kunnskap om grunnleggende rettsregler og sammenhenger innen alle fagområder som omfattes av studiet, og spesialisert kunnskap innen fagområder som dekkes av spesialemnene og masteroppgaven.”

At de enkelte emnene skal ta opp de grunnleggende rettsreglene på sitt rettsområde har vært en bærende idé for utvalget av obligatoriske emner på den nye studieordningen. I de aller fleste emner skal studentene læres opp i de grunnleggende bestanddeler av et rettsområde, slik som at reglene om avtaletolkning er sentrale i *Avtalerett*, grunnvilkårene for erstatningsansvar er sentrale i *Erstatningsrett*, grunnleggende folkerettslige og statsrettslige regler er sentrale i *Rettsstaten*, og så videre.

Kandidaten skal videre ha “god kunnskap om ... det norske rettssystemets oppbygging og funksjon”. Dette vil for det første innebære at kandidaten skal ha god kunnskap om den institusjonelle oppbygningen av rettssystemet, slik som forholdet mellom statsmaktene og mellom nasjonale og internasjonale institusjoner. Disse institusjonelle spørsmålene blir sentrale i *Rettsstaten*. Dessuten vil en rekke andre emner, som *Forvaltningsrett*, *Strafferett* og *Rettergang*, gi studentene et bidrag til forståelsen av forholdet mellom statsmaktene. For det andre vil denne delen av læringsutbyttebeskrivelsen dreie seg om den mer rettsystematiske inndelingen mellom ulike rettsområder, slik som forholdet mellom konstitusjonell rett og annen rett, forholdet mellom intern rett og folkerett, forholdet mellom materiell rett og prosessuell rett, og forholdet mellom privatrett og offentlig rett. Det er ingen emner på den reviderte studieordningen som primært tar for seg slike rettsystematiske spørsmål, men en oversikt over det norske rettssystemet skal inngå i *Juridisk metode I (Ex.fac.)*. Videre skal sentrale rettsystematiske spørsmål inngå i en rekke enkeltemner, for eksempel skal forholdet mellom konstitusjonell rett og annen rett inngå i *Rettsstaten*, forholdet mellom materiell og prosessuell rett skal håndteres i *Rettergang*, og forholdet mellom privat og offentlig rett bør i noen grad bli håndtert i *Forvaltningsrett* og *Obligasjonsrett*.

Så skal kandidaten ha “god kunnskap om den norske rettskulturens historie, særegenheter og grunnleggende verdier”. Deler av dette gir *Ex .fac.* en innføring i. Punktet blir godt dekket av *Retts historie og komparativ rett*, som vil være obligatorisk for alle som ikke reiser på utveksling andre semester tredje studieår. For de som reiser på utveksling vil selve oppholdet ved en utenlandsk institusjon i en annen rettskultur enn den norske gi kunnskap også om den norske rettskulturens særegenheter og grunnleggende verdier. Og disse trekkene ved den norske rettskulturen bør studentene også ha fått god innsikt i gjennom de mange obligatoriske emner om norske rett. Det som dreier seg om den norske rettskulturens historie vil i mindre grad bli dekket for de studentene som reiser på utveksling tredje studieår. Dette bør imidlertid oppfylles gjennom lærebøker og forelesninger i de enkelte materielle og metodiske emnene som studentene går gjennom i løpet av studiet.

Kandidaten skal ha “god kunnskap [om] hvordan norsk rett påvirkes av EU-retten, EØS-retten, internasjonale menneskerettigheter og annen folkerett.” Emnet *Rettsstaten* vil ta opp alle disse elementene. I tillegg forventes det at disse formene for folkerett trekkes inn i de enkelte materielle rettsområdene hvor det er relevant, slik som for eksempel at internasjonale menneskerettigheter tas opp i *Strafferett* og *Rettergang*. En enkel innføring i forholdet mellom norsk rett og ulike former for folkerett, blir også gitt på *Juridisk metode I (Ex.fac.)*.

Kandidatene skal ha “god kunnskap om juridisk metode, herunder hvordan juridisk argumentasjon varierer på ulike rettsområder”. Dette er selve hovedtemaet på emnet *Juridisk metode II*, og en innføring gis også på *Juridisk metode I (Ex.fac.)*. Mer avansert juridisk metode skal studentene få i *Juridisk metode III*, som skal legges på 5. studieår. Studentene vil dessuten på *Ex.Phil* få en innføring i

argumentasjonsteori rettet inn mot juss. I tillegg skal rettskildemessige spørsmål inngå som en del av undervisningen og prøvingen i de aller fleste materielle emner, og studentene vil på den måten også få kunnskaper om den variasjonen i juridisk argumentasjon som der er mellom rettsområder.

Kandidatene skal også ha “god kunnskap om mangfoldet av metoder i rettsforskning, og hovedlinjer i den rettsteoretiske diskusjonen”. *Ex.Phil* vil gi en oversikt over sentrale posisjoner i den rettsfilosofiske diskusjonen. Dessuten vil *Juridisk metode III* bidra til å gi studentene kunnskap om mangfoldet av metoder i rettsforskningen og den rettsteoretiske diskusjonen. Noen sider av dette vil kandidatene også få kunnskap om gjennom *Retts historie og komparativ rett*.

Kandidatene skal ha «god kunnskap om juristers rolle i samfunnet og etiske utfordringer knyttet til yrkesutøvelsen». Dette vil først og fremst blir håndtert av etikkurset. I tillegg vil *Juridisk metode I (Ex.fac.)* gi et bidrag til dette. *Rettergang* vil gi kandidatene en forståelse for enkelte av de mest typiske rollene jurister kan ha i samfunnet. *Strafferett* vil også gi et bidrag til studentenes forståelse av enkelte etiske utfordringer knyttet til yrkesutøvelsen.

Kandidatene skal ha «god kunnskap om hvordan ny teknologi kan brukes til å automatisere beslutningsprosesser og bidra til å løse rettslige problemer på nye måter, men også de rettslige og etiske utfordringer dette medfører». Disse punktene skal kunne oppfylles gjennom emner som *Avtalerett, Obligasjonsrett og Forvaltningsrett*. Både i avtaleretten og obligasjonsretten bør det være mulig å lage oppgaver hvor studentene blir møtt med en form for avtaleinngåelse som skjer rent maskinelt. I *Forvaltningsrett* bør det være mulig å ta opp spørsmål knyttet til automatisert masseforvaltning, slik som for eksempel innenfor ligningsforvaltningen eller enkelte deler av den enklere velferdsretten.

Våre ferdige kandidater skal også ha “god kunnskap om akademiske krav til kildehenvisninger og bruk av andres arbeider”. Dette vil studentene ha oppnådd spesielt gjennom å skrive masteroppgaven mot slutten av studiet, men det bør være et klart mål at studentene også følger slike krav i sine skriftlige arbeider tidligere på studiet. Man kan også tenke seg at noen av de lengre arbeidsgruppeoppgavene kan gi studentene mer rom for å øve seg på kildehenvisninger. Arbeidsgruppen vil også peke på at *Juridiske metode II* er godt egnet til å lære opp studentene i dette i og med at prøvingsformen der blir å skrive en semesteroppgave eller et refleksjonsnotat. Det skal være et krav at oppgaven eller notatet følger akademiske krav til kildehenvisninger.

10.4. Ferdighetskravene

Ferdighetskravene er i læringsutbyttebeskrivelsen formulert slik at det først kommer et overordnet krav til metodiske ferdigheter:

“Kandidatene kan anvende juridisk metode til å identifisere, drøfte og ta standpunkt til rettslige problemstillinger, også utenfor de rettsområder som er del av studiet.”

Det er neppe tvil om at våre kandidater etter endt studium skal være i stand til å identifisere, drøfte og ta standpunkt til de rettslige problemstillingene som inngår i de obligatoriske emnene – dette er en sentral del av kravene som hvert emne skal sette til studentene. I tillegg skal undervisningen i metodiske emner kombinert med den praktiske bruken av juridisk metode på de enkelte materielle emnene ha overføringsverdi til løsning av juridiske problemstillinger fra andre rettsområder enn de obligatoriske. Det er ikke slik at ett enkelt emne eller noen bestemte emner skal ha ansvar for å gi studentene en slik metodisk overføringsverdi, men de obligatoriske emnene er valgt ut og satt

sammen slik at studentene skal få en metodisk trening i å løse grunnleggende rettsspørsmål som har overføringsverdi til andre rettsområder.

Deretter nevner læringsutbyttebeskrivelsen noen mer spesifiserte ferdigheter innenfor det overordnet kravet til metodiske ferdigheter. Det heter først at kandidatene skal "kunne fastlegge rettslig relevant faktum i et saksforhold, og på grunnlag av dette identifisere og formulere rettslige problemstillinger". Vi tolker dette slik at læringsutbyttebeskrivelsen ikke krever at studentene skal ha opplæring i å fastsette hva som er tilstrekkelig bevist i et påstått saksforhold, det vil si at det ikke kreves at studentene behersker ulike metoder for bevisbedømmelse. Vi tolker punktet slik at studentene skal være i stand til å skille ut de relevante faktiske forholdene innenfor et saksforhold som har blitt funnet tilstrekkelig bevist. Med den presiseringen mener vi at våre studenter får gode ferdigheter i å skille mellom relevant og irrelevant faktum ettersom dette er en sentral del av det studentene gjennom hele studiet øves opp gjennom å skrive praktikumsoppgaver.

Videre skal kandidatene kunne «innhente og systematisere rettslig relevant materiale fra norske, skandinaviske og engelskspråklige kilder, også ved bruk av digitale verktøy». Å innhente og systematisere norske rettskilder vil studentene testes gjennom store deler av studiet, og det vil i hvert fall være sentralt i skriving av masteroppgaven. Studentene vil ikke uten videre bli prøvd i det samme når det gjelder skandinaviske og engelske kilder, men et emne som *Rettsstaten* vil kreve at studentene er i stand til å hente inn og systematisere rettskilder om EU/EØS-systemet, EMK-systemet og annen folkerett. De studentene som reiser på utveksling vil også der få ferdigheter til å innhente og systematisere kilder fra andre land, og for de studentene som velger å være hjemme vil emnet *Rettshistorie og komparativ rett* gi opplæring i det samme. Etter hvert som Lovdata gjøres tilgjengelig på eksamen vil studentene også få et atskillig sterkere incentiv enn i dag til å lære seg de ferdighetene som trengs for å innhente og systematisere rettskilder. Det skal også tilbys kurs i rettskildesøk flere steder underveis på studiet, og da både etter norske rettskilder og internasjonale rettskilder.

Kandidatene skal kunne foreta en «selvstendig, helhetlig, kritisk og etisk gjennomtenkt analyse for å nå et faglig forsvarlig standpunkt om hva som er gjeldende rett». Det meste av dette dreier som generelle metodiske ferdigheter som studenter vil få opplæring i, og bli prøvd i, på en rekke emner underveis i studiet. Studentene vil bli prøvd i dette både når det gjelder praktiske og teoretiske rettsspørsmål. Også evnen til å foreta kritiske og etisk gjennomtenkte analyser vil et stykke på vei bli oppnådd gjennom å drøfte rettsspørsmål innenfor den vanlige juridiske metoden som studentene skal tilegne seg og anvende underveis på studiet. Forholdet mellom juss og etikk blir introdusert på *Juridisk metode I (Ex.fac.)* og det er dessuten fremme i undervisningen på *Ex.phil.* I tillegg vil det ganske store emnet *Strafferett* gå noe inn i både forholdet mellom juss og etikk og forventninger om kritisk analyse av rettsregler.

Kandidatene skal kunne foreta «rettspolitiske og komparative vurderinger av rettsreglene». Opplæring i rettspolitiske vurderinger er ikke gitt eksplisitt til ett bestemt emne, men det er en forventning om at studentene i alle emner møter enkelte rettspolitiske synspunkter og problemstillinger. Et bidrag til å lære rettspolitiske vurderinger gir *Ex.fac.* Et spesielt viktig bidrag til dette gir *Strafferett*, særlig i vurderingen av hvilke handlinger som er straffverdige. Til en viss grad gir også *Rettshistorie og komparativ rett* bidrag til dette. Komparative vurderinger blir studentene først og fremst trent i gjennom *Rettshistorie og komparativ rett*, og for de som reiser på utveksling vil trolig selve møtet med en annen rettskultur i hvert fall gi studentene visse forutsetninger for å gjøre komparative vurderinger. Komparative innslag er der for øvrig også i undervisningen i flere andre emner, slik som f.eks. i *Strafferett* og *Allmenn formuerett*. Det er dessuten grunn til å kreve at i hvert

fall mange av de fremtidige spesialemnene på 5. studieår bør inneholde visse komparative elementer.

Kandidatene skal kunne «løse nye problemer og bidra til rettslig nytenkning». Våre studenter får ikke nødvendigvis en spesiell opplæring som utelukkende tar sikte på å løse nye juridiske problemer, men etter fullendt studie bør studentene likevel være godt egnet til å møte nye juridiske problemer fordi slike nye problemer svært ofte bare er varianter av allerede eksisterende problemer. Ofte er det slik at fremtidige juridiske problemer løses gjennom å anvende de samme generelle juridiske prinsippene og rettstankene som gjelder allerede i dag. For eksempel vil formuerettslige kollisjoner mellom rettigheter i nye typer av rettighetsgoder sannsynligvis løses gjennom anvendelse av reglene og prinsippene for kolliderende rettigheter i allerede eksisterende formuesgoder. Våre kandidater vil da bli forberedt på å møte fremtidige problemer gjennom å få en god opplæring i de eksisterende reglene, noe de også får i *Allmenn formuerett*.

Så kommer et temmelig langt punkt i læringsutbyttebeskrivelsen:

«Kandidatene kan formidle og evaluere juridiske analyser og standpunkt på en poengtert, presis og etterrettelig måte både muntlig og skriftlig, på så vel norsk som engelsk gjennom å

- utarbeide ulike former for selvstendige skriftlige arbeider
- diskutere og prosedere ulike rettslige standpunkt
- gi tilbakemeldinger på andres arbeid og selv motta og gjøre bruk av slike tilbakemeldinger»

De kravene som her stilles til skriftlige ferdigheter på norsk blir klart oppfylt gjennom de mange skriftlige innleveringene som studentene gjør underveis på studiet. Studentene vil prøves i skriftlige ferdigheter både på skoleeksamen, hjemmeeksamen og masteroppgaven. Kravene som stilles til å gi tilbakemelding til andre oppgaver og selv motta tilbakemeldinger vil på samme måte være oppfylt gjennom en rekke obligatoriske undervisningslementer – da først og fremst gjennom levering og kommentering av arbeidsgruppeoppgaver. Evnen til å gjøre bruk av tilbakemeldinger på egne tekster vil bli ytterligere forsterket i de emnene på første studieår som får bestått/ikke-bestått. I de emnene vil studentene skrive enkelte oppgaver to ganger og de vil motta kommentarer både underveis fra arbeidsgruppeleder og fra sensor på den innleverte besvarelsen.

Kravet til skriftlige fremleggelsler på engelsk vil for de som reiser på utveksling stort sett bli oppfylt der. For de som velger å være hjemme vil det oppfylles gjennom kravet om at de gjennomfører minst ett engelsk valgemne og dessuten kan det oppfylles gjennom krav til innleveringer på engelsk i *Rettsstaten og Rettshistorie og komparativ rett*.

Kravene som stilles til muntlige fremleggelsler vil oppfylles gjennom den nye muntlige eksamen i *Allmenn formuerett*, gjennom ulike former for prosedyreøvelser som blant annet brukes i *Erstatningsrett, Rettsstaten og Strafferett* og gjennom de muntlige fremleggelsene på *Ex.fac*. På den måten vil også kravene til å prosedere rettslige standpunkt bli oppfylt, og kravene til å kunne diskutere rettslige standpunkter vil oppfylles gjennom mange undervisningsaktiviteter underveis på studiet.

10.5. Kompetansekravene

Kravene til generell kompetanse går først ut på at kandidatene kan «systematisere og avveie argumentasjon, rådgi og treffe avgjørelser». Evnen til å systematisere og avveie argumentasjon er en del av den metodiske treningen som studentene får gjennom det meste av studiet, og som derfor ikke trenger å plasseres til ett bestemt emne. Også evnen til å treffe avgjørelser vil studentene bli opptrent i gjennom disse aktivitetene, i hvert fall så lenge vi begrenser oss til det å treffe avgjørelser basert på rettsregler. Det er mer uklart om vårt studie gjør studentene kvalifiserte for å gi råd. Så lenge vi begrenser oss til å gi rettslige råd vil opplæringen i de grunnleggende rettsreglene som studentene får, i hvert fall et godt stykke på vei gjøre dem kvalifisert til å gi råd om hvilke rettslige valg som bør tas.

Kandidatene skal dessuten kunne «identifisere og vurdere etiske aspekter ved juridiske argumentasjon og standpunkt». Dette vil langt på vei oppfylles gjennom etikkurset og dessuten gjennom de emnene som ble nevnt under vår gjennomgang av punktene om etikk under henholdsvis kunnskapskravene og ferdighetskravene.

Kandidatene skal kunne «tilegne seg ny kunnskap, følge med i rettsutviklingen og løse nye rettslige spørsmål». Mye av dette punktet dekkes av de kravene som følger av punktet «Løse nye problemer og bidra til rettslig nytenkning», og vi viser derfor til drøftelsen der. For å gjøre studentene i stand til å følge med i rettsutviklingen, må alle emner ta opp de nye trekkene som kommer i rettskildelaget til enhver tid eller de forslag til reformer av rettsstilstanden på rettsområdet. Det må forventes at studenter faktisk følger med i utviklingen av rettsstilstanden og at man også kan prøves i nyutviklet rett på eksamen.

Kandidatene skal kunne «samarbeide med jurister fra andre land, forstå og gjøre seg nytte av deres perspektiver på felles rettslige utfordringer og bidra med norske perspektiver». Dette punktet vil for de som reiser på utveksling oppfylles gjennom oppholdet i et annet land og å sette seg inn i rettsreglene der. Når utveksling nå er lagt på 3. studieår, vil studentene også i større grad enn før kunne benytte sin kunnskap om et annet lands rett i sin analyse av de norske reglene på resten av studiet. For de som ikke reiser på utveksling skal dette punktet oppfylles av *Rettshistorie og komparativ rett* og det engelskspråklige valgemnet som de må ta. På disse emnene må det legges til rette for at norske og utenlandske studenter deltar samtidig og at de gjennom diskusjoner og samarbeid seg imellom trener opp evner til å anvende kunnskaper om andre lands rett.

Kandidatene skal kunne «samarbeide med fagpersoner fra andre disipliner og på det grunnlag kunne vurdere den rettslig relevante argumentasjonsverdien av kunnskap som er frembrakt av andre vitenskaper og bidra til tverrfaglige løsninger av komplekse samfunnsproblemer». Evnen til å vurdere den rettslige relevansen av innsikter fra andre fagområder dreier seg om å forstå hvilke argumenter som er relevante i et rettslig resonnement, og det skal våre studenter få opplæring i gjennom emnene i juridisk metode og gjennom praktisk anvendelse av rettskildelæren til å løse konkrete saker. I tillegg vil enkelte materielle emner særlig bidra til å oppfylle dette punktet i læringsutbyttebeskrivelsen, og da kanskje særlig *Strafferett*. Evnen til å samarbeide med studenter fra andre fakulteter er det vanskeligere å få øvet opp i dagens studieopplegg. Der er ingen obligatoriske emner som har samarbeid med studenter fra andre fakulteter som et arbeidskrav, og det er heller ikke helt lett å legge til rette for dette på obligatoriske emner innenfor den vedtatte studieordningen. Evnen til å samarbeide med andre studenter vil imidlertid bli oppøvet når studentene på den nye studieordningen skal innlevere gruppeoppgaver.

Kandidatene skal kunne «formidle juridiske analyser til allmennheten, skriftlig og muntlig, på norsk og på engelsk». For å oppfylle dette punktet i læringsutbyttebeskrivelsen er det ønskelig at

studentene minst ett sted underveis i studiet må skrive en kronikk eller et blogginnlegg beregnet for allmennheten. Et slikt krav kunne legges til nesten hvilket som helst emnet, men vi foreslår at det legges til enten *Rettsstaten*, *Forvaltningsrett* eller *Strafferett*. Dette er relativt store emner hvor det kan være mulig å innpasse et slikt arbeidskrav og det er emner som har betydelig interesse for allmennheten. Når det gjelder kravet til å formidle en juridisk analyse muntlig vil vi anta at studentene blir i stand til dette gjennom de øvelsene de har i muntlige presentasjoner underveis på studiet. Det vil være uforholdsmessig kostbart dersom hver student skulle få praktisk øving i å legge frem slike analyser muntlig for allmennheten. I og med at alle studenter enten må reise på utveksling eller ta et engelskspråklig valgemne og altså må skrive en kronikk, skal de kunne være i stand til å gjøre rede for et juridisk resonnement til allmennheten på engelsk. Kravet til å gjøre dette på engelsk går ut fra at studenter som både skal få trening å legge frem juridiske analyser for allmennheten på norsk også behersker dette på engelsk dersom engelskferdighetene er gode nok.

Kandidatene skal kunne «presentere og argumentere for egne vurderinger og konklusjoner for større og mindre grupper av tilhørere». Dette punktet i læringsutbyttebeskrivelsen inneholder vel ikke i realiteten så mange krav utover det som følger av forrige punkt. Trening i muntlig fremleggelse får også studentene på *Juridisk metode I (Ex.fac.)*, i arbeidsgruppene, gjennom prosedyrer på *Erstatningsrett*, *Strafferett* og *Rettsstaten*, og gjennom den fremtidige muntlige eksamen på *Allmenn formuerett*.

Kandidatene skal kunne «bidra med rettslige perspektiver i samfunnsdebatten». Arbeidsgruppen forstår punktet slik at det henger nært sammen med kravet om å kunne formidle juridiske analyser til allmennheten. Vi forstår dette som et krav om at kandidatene kan bidra med betraktninger om hvordan generelle rettslige prinsipper, rettsstatlige verdier, menneskeretter og folkerettslige forpliktelser får betydning for politiske spørsmål og andre tema i samfunnsdebatten. Studentene får forståelse for disse størrelsene gjennom de fleste kursene i studiet, men kanskje spesielt metodekursene og *Rettsstaten*. Ferdighetene som kreves for å formidle disse kunnskapene til allmennheten øves opp på samme måte som nevnt over, for eksempel gjennom oppgaver som går ut på å skrive leserbrev, blogginnlegg eller å formulere muntlige debattinnlegg.

Kandidatene skal kunne «planlegge og gjennomføre større arbeidsoppgaver innen en gitt tidsramme». Denne kompetansen vil studentene tilegne seg gjennom en rekke forskjellige emner, for eksempel når de på andre semester første studieår skal håndtere *Metode II* parallelt med henholdsvis *Erstatningsrett* og *Tings- og immaterialrett* og i løpet av semester må planlegge skrivingen av semesteroppgaven eller refleksjonsnotatet i *Metode II*. Evnen til å planlegge «større arbeidsoppgaver» får studentene likevel i første rekke utvikling gjennom skriving av masteroppgaven.

Kandidatene skal kunne «følge akademiske krav til kildehenvisninger og bruk av andres arbeider». Også dette punktet er nevnt tidligere og vi gjentar at disse kravene særlig skal opparbeides gjennom *Metode II*, *Metode III* og masteroppgaven. I tillegg bør det stilles krav til henvisningsteknikker og etterrettelig argumentasjon i alle skriftlige arbeider.

Kandidatene skal kunne «arbeide selvstendig og i grupper». Dette punktet blir oppfylt gjennom en rekke ulike krav underveis på studiet. Evnen til å jobbe selvstendig blir testet på alle skoleeksamener og dessuten på masteroppgaven. Evnen til å samarbeide blir utviklet i arbeidsgruppeundervisningen og i prosedyreøvelser. I tillegg vil dette utvikles gjennom vårt forslag om at en del emner skal la studentene levere arbeidsgruppeoppgaver som en gruppeoppgave.

Kandidatene skal til slutt kunne «forholde seg til de rettslige og etiske utfordringene knyttet til den teknologiske utviklingen». Dette vil kunne håndteres i *Forvaltningsretten* dersom man der

problematiserer bruken av automatiske beslutningsprosesser innenfor masseforvaltningen. Dessuten kan man for eksempel i *Strafferetten* og *Erstatningsretten* utfordre ansvarslæren i situasjoner der skade skjer som følge av ny teknologi.

11. Oversikt over de viktigste forslagene

I henhold til vårt mandat, har arbeidsgruppen lagt frem et forslag til lærings- og prøvingsformer på den nye reviderte studieordningen. Vi mener å ha oppfylt det mandatet vi har fått, og vi vil her gi en oversikt over de viktigste endringsforslagene.

Når det gjelder *læringsformene*, så har vårt mandat vært temmelig sterkt bundet i den forstand at vi har måttet forutsette at de tre sentrale bestanddelene i Bergensmodellen – arbeidsgrupper, storgrupper og forelesinger – skal videreføres. Innenfor disse rammene har vi foreslått at innholdet i forelesninger og storgrupper med fordel kan varieres mer. Vi har foreslått å innføre en serie med stafettforelesninger på 1. studieår for å vise sammenhenger mellom emnene der, og for storgruppene har vi foreslått noen tiltak for å øke studentaktiviteten. For tredje studieår har vi foreslått at storgruppene skal dreie seg om andre temaer enn de som leveres inn som arbeidsgruppeoppgaver. De største endringene foreslår vi likevel for arbeidsgruppeopplegget:

- Arbeidsgruppene skal ha noe færre, men noe større innleveringer
- Enkelte arbeidsgruppeoppgaver skal leveres som gruppearbeid
- Obligatorisk kursoppgave inkorporeres i arbeidsgruppeopplegget

I tillegg har vi foreslått noe økt innslag av undervisning på engelsk. Og vi har foreslått at det på noen emner blir gitt undervisning også i å skrive andre tekster enn de vanlige praktikumsoppgavene, for eksempel skriving av forvaltningsvedtak. Vårt forslag innebærer også en noe høyere progresjon i undervisningsopplegget. Mens det første studieåret i stor grad er dominert av et mål om å øve studentene opp i skriving av relativt enkle oppgaver under tett oppfølging, blir det fra og med andre studieår gradvis lagt opp til mer selvstendig læring og mer fokus på skriving av større og noe mer komplekse tekster. Også innslaget av obligatoriske elementer følger en slik progresjon; slike elementer er det mange av på første studieår og deretter gradvis avtagende på de neste studieårene.

Når det gjelder *prøvingsformene*, har vi fått i mandat å gi mer varierte prøvinger enn vi har i dag. En oversikt over prøvingene vi foreslår er slik:

	Emne	Prøvingsformer
1. studieår	Ex.fac.	2 timers skoleeksamen og innlevering (deleksamener)
	Familie- og arverett	innlevering av en oppgave kombinert med og enten ytterligere en oppgave eller forenklet skoleeksamen
	Avtalerett	mappeinnlevering av 3 oppgaver
	Erstatningsrett	skoleeksamen 6 timers med ordgrense på 5000 ord
	Tings- og immaterialrett	skoleeksamen 6 timer med ordgrense på 5000 ord
	Metode II	Refleksjonsnotat (semesteroppgave)

2. studieår	Rettstaten	hjemmeeksamen og skoleeksamen
	Forvaltningsrett	hjemmeeksamen og skoleeksamen
3. studieår	Obligasjonsretten	2 skoleeksamener - en tradisjonell og en alternativ
	Rettshistorie og komparativ rett	hjemmeeksamen
	Norske og engelske valgfag	uavklart
4. studieår	Strafferett	skoleeksamen 6 timer
	Rettergang	skoleeksamen 6 timer
	Formuerett	skoleeksamen 6 timer, muntlig eksamen

Vårt forslag innebærer at det fortsatt er en overvekt av emner som har skoleeksamen, men forslaget innebærer mer varierte prøvingsformer enn vi har i dag. Vårt forslag innebærer både bruk av mappeevaluering, muntlig eksamen, refleksjonsnotat (semesteroppgave) og hjemmeeksamen.

Når det gjelder *obligatorisk kursoppgave*, har vi foreslått at denne på de to første studieårene heller blir en obligatorisk arbeidsgruppeoppgave. Forslaget går ut på at vi ikke har en egen kursoppgave som rettes og kommenteres av en ekstern, men at en lignende oppgave heller fases inn i arbeidsgruppeopplegget. Oppgaven vil rettes og kommenteres av arbeidsgruppeleder eller av en tidligere arbeidsgruppeleder.

Vi har også fått i mandat å gi forslag til å styrke *sensuren*. Vi foreslår her at det opprettes mer emnespesifikke sensorlister, at det blir gitt mer oppfølging av sensorene og at man bør teste effekten av å innføre tosensorordning. Det kan for eksempel være obligatoriske sensormøter eller opplæring i å skrive gode sensorveiledninger.

12. Ressursbruk

Arbeidsgruppens forslag skal som sagt holde seg innenfor de ressursene som fakultetet per i dag bruker på lærings- og prøvingsformer på 1. til 4. studieår.⁶² Vi har som sagt tolket dette slik at kostnadene både skal være innenfor dagens ressursbruk for studieårene samlet og innenfor ressursbruken for hvert enkelt studieår. Samtidig legger arbeidsgruppen til grunn at det kan foreslås enkelte endringer som vil medfører mindre justeringer av ressursbruken mellom studieårene.

Arbeidsgruppen vil legge til at det allerede i mandatet, og i den reviderte studieordningens innhold, er gjort enkelte valg som medfører økte eller reduserte kostnader. Den allerede vedtatte ordningen med bestått/ikke bestått på første semester første studieår vil medføre besparelser i sensur og gjentak, det samme gjelder sammenslåingen av mindre emner til større emner fra og med andre studieår. På den annen side vil innføringen av valgemner på 3. studieår medføre visse utgiftsøkninger sammenlignet med dagens studieordning. Også kravet om at karaktersettingen for alle emner over 20 studiepoeng ikke bare skal bestå av en skoleeksamen, vil medføre høyere ressursbruk enn dersom man fulgte dagens praksis om at det bare er én prøving i hvert emne.

Til tross for dette skal ressursbruken for dagens studieordning være retningsgivende, og det følger av mandatet at antall forelesninger, storgrupper og arbeidsgrupper skal være omtrent som i dag. Fakultetet har per i dag ingen formelle regler for hvor mange forelesninger, storgruppesamlinger

⁶² Punkt 2.

eller arbeidsgruppesamlinger det skal være på et emne. Som en hovedretningslinje er likevel omtrent slik:

- Forelesninger: 1-2 per studiepoeng. Én forelesning er 2*45 min.
- Arbeidsgrupper: 1 samling per uke et emne pågår bortsett fra uker med eksamen eller annen prøving
- Storgrupper: 1 samling per andre uke bortsett fra uker med eksamen eller annen prøving

Vårt forslag bygger på disse retningslinjene, slik at antallet storgrupper, arbeidsgrupper og forelesning vil det være noenlunde de samme med vårt opplegg som de er i dag. Når det gjelder kostnader til forelesninger, har vi likevel for 1. studieår foreslått at det settes av 1 dobbelttime per emne for å holde en stafettforelesning og det samme kan bli aktuelt for *Forvaltningsrett*.⁶³ Når det gjelder storgrupper blir det muligens en liten økning ved at tre emner på første studieår (*Familie- og arverett, Avtalerett og Erstatningsrett*) alle har fått 3 storgruppesamlinger hver. Også antall arbeidsgrupper blir de samme som i dag, og omleggingen til noe større og færre oppgaver skal ikke i seg selv medføre noen kostnadsendringer. I tillegg vil det komme til en liten kostnad til ekskursjon på *Tings- og immaterialrett*.⁶⁴

Prøvingsformene blir vesentlig annerledes med vårt forslag, men vi mener at våre forslag kan gjennomføres uten at ressursbruken samlet sett øker. For å underbygge dette ser vi konkret på kostnadene til prøvingen på hvert emne:

- *Juridisk metode II (Ex.fac.):*
 - Samme prøvingsform som i dag, men en liten innsparing når arbeidskravet «øvingsoppgave» tas bort
- *Familie- og arverett:*
 - Prøvingskostnader: mappeevaluering eller deleksamener
 - Honorar til arbeidsgruppeleder for førstegangskommentering av oppgave blir en del av arbeidsgruppeopplegget, men dette representerer ikke en egentlig kostnadsøkning fordi det kommer i stedet for en oppgave arbeidsgruppeleder ellers ville hatt
 - Honorar til ekstern: 1 t for lesing av oppgave + eksamen/hjemmeeksamen
 - overgang til bestått/ikke-bestått sparer kostnader til klage og gjentak
- *Avtalerett:*
 - Prøvingskostnader: mappeevaluering av tre tekster
 - Kostnad til arbeidsgruppeleder for arbeidsgruppeoppgave 1 ligger uansett inne i arbeidsgruppeopplegget
 - Kostnad til arbeidsgruppeleder for første gangs lesing av kursoppgave 1 fases inne i arbeidsgruppeopplegget
 - 1 eller 1 ½ time til ekstern sensor for vurdering av hele mappen
 - Besparelser ved at obligatorisk oppgave er tatt bort

⁶³ Se punkt 6.1 og 7.2.

⁶⁴ Se punkt 6.6

- Bestått/ikke-bestått reduserer kostnader til klage- og gjentak
- *Erstatningsrett*
 - Obligatorisk oppgave: rettes av arbeidsgruppeleder eller tidligere arbeidsgruppeleder
 - Eksamen: 1 t honorar (som i dag)
- Tings- og immaterialrett:
 - Obligatorisk oppgave: rettes av arbeidsgruppeleder eller tidligere arbeidsgruppeleder
 - Eksamen: 1 t honorar (som i dag)
- Juridisk metode II:
 - Prøving (refleksjonsnotat/semesteroppgave): 1 t honorar (som i dag)
 - Besparelse som følge av overgang til bestått/ikke-bestått
- *Rettstaten*
 - Rene prøvingskostnader: 2 timer honorar (1 t for hjemmeeksamen og 1 t for skoleeksamen). Sammenlignet med dagens emner *NIRI* og *Rettsstat og menneskerettigheter* er ikke dette en økning i samlede prøvingskostnader
 - Besparelse ved at hjemmeeksamen medfører at det ikke er behov for egen obligatorisk kursoppgave
- *Forvaltningsrett*
 - Prøvingskostnadene er her 2 t per student (1 t hjemmeeksamen og 1 t skoleeksamen). Dette er ikke høyere enn på de to emnene i forvaltningsrett i dag.
 - Besparelse ved at det ikke blir en egen obligatorisk oppgave
- *Obligasjonsrett*
 - 2 timer prøvingskostnader (1 t til hver eksamen), noe som er det samme som for *Kontraktsrett II* og *Pengekravsrett* i dag
 - 1 obligatorisk kursoppgave som kommenteres av ekstern, noe som er en halvvering av kostnadene sammenlignet med *Kontraktsrett II* og *Pengekravsrett* i dag
- *Retthistorie og komparativ rett*
 - Prøvingskostnader til hjemmeeksamen (som i dag)
 - Gruppeinnlevering til 1. arbeidsgruppe vil gi noen innsparinger i form av færre lærerkommentarer
 - Liten kostnadsøkning knyttet til felles gjennomgang av arbeidsoppgavene
 - Det allerede vedtatte emnet JUS134 utveksling vil medføre visse nye kostnader

- *Strafferett*
 - Samme prøvingsform som i dag
 - Men en Foreslått kostnad til test av tosensorordning

- *Rettergang*
 - Ingen endring
- *Formuerett*
 - Ny kostnad til muntlig eksamen vil nesten fullt ut kompenseres av at obligatorisk kursoppgave tas bort

Basert på denne oversikten vil vi hevde at de endringene vi har foreslått ikke vil medføre noen høyere samlede kostnader enn det som anvendes på dagens studieordning. Utover dette vil vi ikke gjøre noen mer fullstendig eller nøyaktig kostnadsberegning. En slik beregning vil være vanskelig å foreta før overgangsordningen er vedtatt og før studieordningen er gjennomført i mer detalj enn det vi har lagt opp i denne innstillingen. Fakultetsstyret har også som del av iverksettelsesplan for implementeringen av ny studieordning vedtatt at det skal gjøres et eget arbeid med å kostnadsberegne den nye studieordningen i løpet av våren 2020.⁶⁵

Bergen 17.01.2020

Magne Strandberg
leder

Berte-Elen Konow

Søren Koch

Ingun Fornes

Nina Østensen

Emilie Rytter

Andreas Myrseth Kolstad

Marianne Hauger
sekretær

⁶⁵ Fakultetsstyrets vedtak i sak 91/19.

